ЛЬВІВСЬКИЙ НАУКОВИЙ ФОРУМ

МАТЕРІАЛИ

ХІХ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

ПРАКТИЧНІ ТА ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ НАУКИ ТА ОСВІТИ

19-20 жовтня 2026 року

ЛЬВІВСЬКИЙ НАУКОВИЙ ФОРУМ

МАТЕРІАЛИ
XIX МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ

ПРАКТИЧНІ ТА ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ НАУКИ ТА ОСВІТИ

19-20 жовтня 2026 року

Львів
2026

УДК 005
ББК 94.3(0)

Практичні та теоретичні питання розвитку науки та освіти: матеріали XIX Міжнародної науково-практичної конференції м. Львів, 19-20 жовтня 2026 року. – Львів: Львівський науковий форум, 2026.– 136 с.

У даному збірнику представлені тези доповідей учасників XIX Міжнародної науково-практичної конференції «Практичні та теоретичні питання розвитку науки та освіти», організованої Львівським науковим форумом. В збірнику висвітлюються практичні та теоретичні питання розвитку науки та освіти, розглядаються сучасні наукові дискусії різних наукових напрямів.

Збірник призначений для студентів, здобувачів наукових ступенів, науковців та практиків.

Всі матеріали представлені в авторській редакції. Автори несуть безпосередню відповідальність за повноту, їх цілісність та дотримання норм академічної доброчесності.

ЗМІСТ

ВІЙСЬКОВІ НАУКИ 6

Бесараб П.М. ВЛАСТИВОСТІ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ МАСКУВАЛЬНИХ СІТОК..... 6

Кравченко В.В. ОСОБЛИВОСТІ ВОГНЕВОЇ ПІДГОТОВКИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ..... 8

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ 12

Заїка В.В. ПОЛІТИЧНА РЕФОРМА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ: ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ 12

Олефіренко Т.В. РОЛЬ ГНУЧКОГО ЛІДЕРСТВА У ПІДВИЩЕННІ СТІЙКОСТІ МІЖНАРОДНИХ КОРПОРАЦІЙ. 15

Щекодіна А.О. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ БІРЖОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ..... 17

ІСТОРИЧНІ НАУКИ 21

Стефанів В. ЄВРЕЇ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОГО ПРИКОРДОННЯ В НОВЕЛАХ ЯНА АНДРУШЕВСЬКОГО 21

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО 24

Баклаженко О.П. АВСТРІЙСЬКА ТРУБНА ТРАДИЦІЯ В КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ XVII–XVIII СТОЛІТЬ..... 24

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА..... 26

Мямлін С.С. КОМПЛЕКСНЕ ЗНИЖЕННЯ ДЕМАСКУЮЧИХ ОЗНАК ФОРТИФІКАЦІЙНИХ СПОРУД ТА ІНЖЕНЕРНИХ РОБІТ В УМОВАХ СУПУТНИКОВОЇ І БПЛА-РОЗВІДКИ З ШІ 26

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ 29

Бойченко О.В., Власенко Р.П. ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА ІНТЕРАКТИВНИХ ВІЗУАЛІЗАЦІЙ ПРИ ВИВЧЕННІ ТЕМ ІЗ ФІЗИЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ..... 29

Бондаренко А.В. ІНТЕРАКТИВНІ ПЛАТФОРМИ ЯК ЗАСІБ СТВОРЕННЯ ВІЗУАЛЬНОГО ЛЕКСИЧНОГО СЕРЕДОВИЩА В СУЧАСНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ ПРАКТИЦІ 32

Бондаренко Л.М. КООПЕРАТИВНЕ НАВЧАННЯ ТА ЛІТЕРАТУРНІ ДЕБАТИ ЯК ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ 7–11 КЛАСІВ НА УРОКАХ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....35

Григорська О.Б. ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВОЇ ГЕЙМІФІКАЦІЇ У ФОРМУВАННІ МАТЕМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....41

Ковальчук В.Ю., Тимчишин А.А. МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ПРОЄКТІВ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ.....45

Ковальчук В.Ю., Ткач Б.І. ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИЙОМУ ПОРІВНЯННЯ В ПОЧАТКОВОМУ КУРСІ МАТЕМАТИКИ 49

Костенко О.Ю. НАВЧАЛЬНИЙ КВЕСТ І ГРА-СИМУЛЯЦІЯ ЯК ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ КАРТОГРАФІЧНОЇ ТА ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ 6–10 КЛАСІВ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ 52

Ліванд овський Я.М. КУЛЬТУРА ПАМ'ЯТІ: ЯК ВИХОВУВАТИ ПОВАГУ ДО ІСТОРІЇ ТА ГЕРОЇВ У СУЧАСНИХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ……58

Назаренко А. ОНЛАЙН-КОЛАБОРАЦІЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ.....60

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ 62

Корнута Л.М., Гончарова А.В. ПРОФЕСІЙНА СТІЙКІСТЬ ПСИХОЛОГА ЯК СКЛАДОВА СИСТЕМИ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ ВІЙНИ 62

Пасс Д.О. ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА ЗГУРТОВАНІСТЬ СТУДЕНТСЬКОЇ ГРУПИ.....66

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ.....72

Кушнарьов В.В. МЕДІАГРАМОТНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ 72

Мацюк В.В. ВПЛИВ ШІ-ЗГЕНЕРОВАНОЇ РЕКЛАМИ НА СПОЖИВЧУ ПОВЕДІНКУ ТА СПРИЙНЯТТЯ БРЕНДУ.....75

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ І СПОРТ.....77

Шиян С. ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ЯК ЗАСІБ ЕМОЦІЙНОГО РОЗВАНТАЖЕННЯ, ЗНЯТТЯ ТРИВОЖНОСТІ ТА ЗГУРТУВАННЯ КЛАСНОГО КОЛЕКТИВУ 77

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ 80

Lutsenko S. VERBAL MEANS OF INFLUENCE IN CONTEMPORARY ENGLISH-LANGUAGE POLITICAL INTERNET DISCOURSE.....80

Жукова А. ІНШОМОВНА ПІДГОТОВКА КУРСАНТІВ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНИЦЬКО-ОБОРОННОЇ СВІДОМОСТІ В УМОВАХ ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ 84

Трофименко Д.А. ІНТЕРАКТИВНІ ЗАСОБИ НАВЧАННЯ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ВМІНЬ АУДІЮВАННЯ ТА ГОВОРІННЯ В УЧНІВ ЛІЦЕЇВ.....86

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ 91

Писарчук О. БОГОСЛОВСЬКИЙ АНАЛІЗ ДОГМАТУ ВНЕБОВЗЯТТЯ ПРЕСВЯТОЇ БОГОРОДИЦІ В ПРАЦЯХ ПАПИ БЕНЕДИКТА XVI 91

ХІМІЧНІ НАУКИ 97

Магдійчук А., Краєвська М. АНАЛІЗ СКЛАДУ ЗАСОБІВ ЕКСПРЕС-ДОГЛЯДУ ЗА ШКІРОЮ НА ПРИКЛАДІ ЕСЕНЦІЙ ТКАНИННИХ МАСОК…….97

ЮРИДИЧНІ НАУКИ.....103

Балачук К.С. ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ БЮДЖЕТНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 103

Громов Д.Д. ПРАВОВИЙ СТАТУС ВІЙСЬКОВИХ АДМІНІСТРАЦІЙ ЯК ОРГАНІВ, ЯКІ ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬ ПУБЛІЧНУ БЕЗПЕКУ І ПОРЯДОК НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ 106

Зуб В.В. ОСОБЛИВОСТІ РАТИФІКАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ, ЩО МІСТЯТЬ ПОЛОЖЕННЯ, ЯКІ СУПЕРЕЧАТЬ ЧИННОМУ ЗАКОНОДАВСТВУ ДЕРЖАВИ 109

Кірик А.Ю., Конончук Б.Р. ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО КУРСУ В УКРАЇНІ. НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЛАН З ЕНЕРГЕТИКИ ТА КЛІМАТУ ДО 2030 РОКУ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ.112

Книженко О.О. ПОСОБНИЦТВО ДЕРЖАВІ-АГРЕСОРУ: ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ТЛУМАЧЕННЯ.....118

Лелюх О.Д. КОЛІЗІЙНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ У ПРАВІ ФРН ТА США.....122

Лисюк Я. ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗБЕРІГАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ДОКАЗІВ, ОТРИМАНИХ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ НСРД.....128

Мирослів Д.В. ДОСУДОВА ДОПОВІДЬ ОРГАНУ ПРОБАЦІЇ: ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ ТА ВИКОРИСТАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ...131

Мирослів Д.В. ПЕРЕХІД НА БІК ВОРОГА ЯК ФОРМА ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ: ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО – ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ.....134

ВІЙСЬКОВІ НАУКИ

Бесараб Петро Миколайович
аспірант, старший науковий співробітник
науково-дослідного відділу
інженерного обладнання оборонних рубежів
ORCID ID: 0009-0005-7754-8095
Науково-дослідний центр Держспецтрансслужби,
Дніпро

ВЛАСТИВОСТІ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ МАСКУВАЛЬНИХ СІТОК

В умовах сучасних збройних конфліктів зростає значення маскування особового складу, озброєння, військової техніки та об'єктів військового призначення. Одним із поширених засобів є маскувальні сітки, які знижують помітність об'єктів і ускладнюють їх виявлення противником. Розвиток засобів розвідки, зокрема БпЛА, тепловізійних, гіперспектральних і радіолокаційних систем, зумовлює необхідність удосконалення маскувальних матеріалів і комплексного оцінювання їхніх властивостей.

Для підвищення ефективності маскування розробляються спеціалізовані тканини та конструкції, призначені для зниження помітності об'єктів у видимому й інфрачервоному діапазонах [1]. У видимому спектрі ефективність маскування залежить від форми та розмірів об'єкта, кольору й текстури поверхні, структури візерунка, тіней і відповідності навколишньому фону.

Важливим елементом маскувальних сіток є камуфляжний малюнок, що поєднує спеціально підібрані кольори та візерунки. Його структура сприяє порушенню характерних контурів об'єкта й ускладнює його виявлення та ідентифікацію [2]. Маскувальні сітки широко застосовуються для приховування військових об'єктів від засобів оптичного та інших видів спостереження [3].

Камуфляжний текстиль повинен бути стійким до ультрафіолетового випромінювання, вологи та зношування, мати малу масу й достатню механічну міцність. Важливими вимогами є також відповідність спектральним характеристикам місцевості та необхідні теплофізичні властивості. Для створення спеціалізованих виробів можуть використовуватися текстильні основи з металізованими або композитними шарами.

Розвиток засобів розвідки зумовив перехід від традиційного візуального маскування до багатоспектрального, спрямованого на зниження помітності об'єктів у видимому, інфрачервоному та, за відповідних конструктивних рішень, радіолокаційному діапазонах [4]. Основними функціями таких засобів є порушення контурів об'єкта, узгодження його кольору й текстури з навколишнім середовищем, зменшення контрастності тіней і, для спеціалізованих виробів, зниження теплової та радіолокаційної помітності [5].

Результативність цих властивостей залежить від характеристик матеріалів, конструкції виробу та умов його застосування.

За призначенням і конструкцією маскувальні засоби охоплюють спеціалізовані модульні укриття, зокрема системи типу «Stealth», а також текстильні й теплоізоляційні матеріали для використання в польових умовах [4, 5]. Окрему категорію становлять захисні конструкції зі сталевим каркасом і металевою сіткою. Прикладом є розробка «ловець ланцетів», призначена для додаткового захисту військової техніки від ударних БпЛА [6]. Такі конструкції мають відмінне від маскувальних сіток основне призначення, тому їх доцільно розглядати як окремий напрям захисту військових об'єктів.

Оцінювання ефективності маскувальних сіток передбачає дослідження їхніх оптичних і теплових характеристик, визначення помітності замаскованих об'єктів за різних умов спостереження та проведення випробувань у різних кліматичних умовах. Комплексне оцінювання дає змогу визначити відповідність властивостей виробу умовам експлуатації та встановити критерії порівняння різних типів маскувальних засобів.

Висновок. Маскувальні сітки поступово трансформуються від засобів візуального приховування до багатоспектральних систем зниження помітності об'єктів. Їхня ефективність визначається властивостями матеріалів, конструктивними особливостями та відповідністю умовам застосування. Подальші дослідження доцільно спрямувати на розроблення об'єктивних критеріїв оцінювання й комплексних методик випробування маскувальних сіток з урахуванням можливостей сучасних засобів спостереження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Vincent Farlev, Mariusz Kastek, Martin Chamberland, Tadrusz Psatkowski, Philippe Laqueux, Rafal Dulski, Piotr Trzaskawka Multispectral and hyperspectral advanced characterization of soldiers camouflage equipment. URL: https://www.spiedigitallibrary.org/conference-proceedings-of-spie/8743/87431P/Multispectral-and-hyperspectral-advanced-characterization-of-soldiers-camouflage-equipment/10.1117/12.2015875.full

2. Цибуля С.А., Галаган В.І., Третяк Н.М. Класифікація методів створення маскувальних малюнків засобів маскування та приховування. URL: https://journal-hnups.com.ua/index.php/soivt/article/view/2481/2285.

3. A Multispectral Camouflage Net Evaluation Capability. URL:https://ieeexplore.ieee.org/document/10701291.

4. Gorm K. Selj, Daniela H. Heinrich A field-based method for evaluating thermal properties of static and mobile camouflage. URL: https://www.spiedigitallibrary.org/conference-proceedings-of-spie/10794/107940B/A-field-based-method-for-evaluating-thermal-properties-of-static/10.1117/12.2326981.full.

5. Сайт «Захист і маскування позицій від дронів. Використання флізелинових тканин (спанбондів) для створення непрозорих антидронових накриттів». URL: https://saper.in.ua/ua/a495492-zaschita-maskirovka-pozitsij.html/.

6. Сайт Новин «В Україні налагодили серійне виробництво "ловців ланцетів". URL: https://texty.org.ua/fragments/110840/v-ukrayini-nalahodyly-serijne-vyrobnyctvo-lovciv-lancetiv-foto/.

Кравченко Владислав Валентинович,
здобувач вищої освіти
факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
Національної поліції України,
Науковий керівник: Лопаєва Олена Миколаївна,
старший викладач кафедри вогневої підготовки
Дніпровський державний університет внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ВОГНЕВОЇ ПІДГОТОВКИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

В умовах повномасштабної збройної агресії проти України діяльність Національної поліції значно ускладнилася. Поліцейські виконують свої службові обов'язки не тільки в умовах звичайного правопорядку, а й у районах, де існує підвищена небезпека для життя та здоров'я. У зв'язку з цим особливого значення набуває рівень професійної підготовки поліцейських, зокрема їхня вогнева підготовка.

Вогнева підготовка є складовою службової підготовки поліцейського. Вона спрямована на формування знань щодо правил поводження з вогнепальною зброєю, її правомірного застосування та використання, а також на набуття практичних навичок безпечної, швидкої та влучної стрільби. Відповідно до Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України, вогнева підготовка передбачає, зокрема, удосконалення навичок стрільби по нерухомих і рухомих цілях, з різних положень, у русі та в умовах обмеженого часу. (Законодавство України)

Воєнний стан змінив умови виконання поліцейськими службових завдань. Відповідно до Закону України «Про Національну поліцію», під час дії воєнного стану поліція продовжує виконувати свої основні завдання з урахуванням особливостей правового режиму воєнного стану. Органи та підрозділи поліції також можуть брати участь в обороні України, виконанні завдань територіальної оборони та здійсненні заходів правового режиму воєнного стану. (Законодавство України)

У таких умовах до поліцейського висуваються підвищені вимоги щодо володіння зброєю. Працівник поліції повинен не тільки знати теоретичні положення, а й мати стійкі практичні навички. У реальній ситуації часу для прийняття рішення може бути дуже мало, тому правильність дій багато в чому залежить від рівня підготовки.

Особливе значення має дотримання правил безпеки. Вогнепальна зброя є джерелом підвищеної небезпеки, тому будь-які помилки під час її отримання, заряджання, носіння, розряджання або застосування можуть мати тяжкі наслідки. Саме тому вогнева підготовка повинна поєднувати навчання стрільбі з постійним відпрацюванням безпечного поводження зі зброєю.

Закон України «Про Національну поліцію» встановлює, що поліцейський має право на зберігання, носіння та застосування вогнепальної зброї лише за умови проходження відповідної спеціальної підготовки. Це підкреслює необхідність постійного вдосконалення навичок працівників поліції. (Законодавство України)

В умовах воєнного стану особливо важливо, щоб навчання максимально наближалося до реальних умов службової діяльності. Звичайне виконання вправ на стрільбищі дозволяє сформувати базові навички, але під час виконання завдань поліцейський може зіткнутися з іншими обставинами: раптовою появою небезпеки, недостатньою видимістю, шумом, необхідністю швидкого реагування або одночасним виконанням декількох завдань.

Тому під час вогневої підготовки доцільно приділяти увагу не тільки точності стрільби, а й правильності дій у зміненій обстановці. Поліцейський повинен уміти оцінити ситуацію, визначити наявність реальної загрози, правильно поводитися зі зброєю та діяти відповідно до законодавства.

Окремим питанням є правомірність застосування вогнепальної зброї. Застосування зброї не може розглядатися лише як технічна дія. Перед поліцейським постає необхідність правильно оцінити обстановку та визначити, чи є законні підстави для її застосування.

Стаття 46 Закону України «Про Національну поліцію» визначає застосування вогнепальної зброї як найбільш суворий захід примусу. Закон передбачає конкретні випадки, коли поліцейський має право застосувати зброю, зокрема для відбиття нападу, який загрожує життю чи здоров'ю поліцейського або інших осіб, а також в інших передбачених законом випадках. (Законодавство України)

Важливим є те, що поліцейський повинен діяти в межах наданих йому законом повноважень навіть в умовах воєнного стану. Воєнний стан не означає відсутності правових обмежень щодо застосування зброї. Навпаки, у складній обстановці особливо важливо правильно розуміти законні підстави для її застосування.

Закон також встановлює, що за загальним правилом поліцейський застосовує вогнепальну зброю після попередження про необхідність припинення протиправних дій та намір застосування заходу примусу. Водночас передбачені випадки, коли застосування зброї без попередження допускається, зокрема при збройному нападі, збройному опорі або раптовому нападі, який створює загрозу життю чи здоров'ю людей. (Законодавство України)

Для поліцейського важливо не тільки знати ці положення, а й уміти застосовувати їх під час вирішення практичних ситуацій. Саме тому правова підготовка повинна бути пов'язана з вогневою підготовкою. Під час практичних занять доцільно розглядати типові ситуації, у яких необхідно визначити, чи є підстави для застосування зброї.

Особливої уваги потребує підготовка поліцейських, які виконують завдання безпосередньо в районах бойових дій або інших небезпечних районах. Закон передбачає можливість залучення поліції до оборони України та виконання завдань територіальної оборони. Для поліцейських поліції особливого призначення закон також передбачає можливість участі в обороні України шляхом безпосереднього ведення бойових дій за встановлених законом умов.

У таких випадках значення вогневої підготовки значно зростає. Працівник повинен бути готовим до виконання завдань у складній обстановці та діяти злагоджено з іншими працівниками підрозділу. Водночас конкретний характер підготовки повинен залежати від службових завдань, які виконує відповідний підрозділ.

Однією з проблем вогневої підготовки є необхідність регулярного підтримання навичок. Навіть після проходження відповідного навчання навички поводження зі зброєю потребують постійного вдосконалення. Особливо це стосується працівників, які не щодня виконують стрілецькі вправи.

На мою думку, під час воєнного стану необхідно збільшувати практичну складову вогневої підготовки. При цьому не варто зводити її лише до збільшення кількості пострілів. Важливішим є якість навчання та правильність виконання дій.

Доцільно більше уваги приділяти вправам, під час яких поліцейський повинен одночасно контролювати зброю, оцінювати обстановку та виконувати поставлене завдання. Це дозволяє краще підготувати працівника до ситуацій, які можуть виникнути під час несення служби.

Також важливим є формування навички прийняття правильного рішення в умовах стресу. Під час реальної загрози поліцейський може перебувати під значним психологічним навантаженням. Тому недостатньо лише добре стріляти на полігоні. Необхідно, щоб правильні та безпечні дії зі зброєю стали стійкою навичкою.

Разом з тим під час підготовки необхідно враховувати питання відповідальності поліцейського. Неправомірне застосування зброї може мати правові наслідки. Тому кожен працівник повинен розуміти не тільки технічні характеристики зброї, а й межі своїх повноважень.

Важливим є також правильне зберігання, носіння та облік вогнепальної зброї. Недотримання відповідних правил може створити небезпеку як для самого поліцейського, так і для інших осіб. Безпечне поводження зі зброєю повинно залишатися одним із основних напрямів службової підготовки незалежно від того, виконує працівник завдання в умовах мирного часу чи воєнного стану.

Воєнний стан також вплинув на загальну організацію підготовки поліцейських. Змінилися службові завдання, підвищився рівень небезпеки, а частина працівників отримала досвід виконання завдань у безпосередній близькості до бойових дій. Такий досвід необхідно використовувати під час подальшого вдосконалення програм підготовки.

У 2025 році МВС затвердило окремі особливості організації базової загальновійськової підготовки у закладах освіти зі специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських, а також у тренінгових центрах органів поліції. Це свідчить про посилення уваги до підготовки працівників правоохоронних органів з урахуванням сучасних умов безпеки. На мою думку, подальше вдосконалення вогневої підготовки поліцейських повинно передбачати три основні напрями.

1) регулярне практичне відпрацювання навичок безпечного поводження зі зброєю.
2) удосконалення точності та швидкості стрільби.
3) поєднання стрілецької підготовки з правовою та тактичною підготовкою.

Таке поєднання є важливим, оскільки під час реального службового завдання поліцейський не може відокремити технічні навички від правових вимог. Він одночасно

повинен розуміти ситуацію, діяти безпечно, правильно використовувати зброю та не виходити за межі своїх повноважень.

Отже, в умовах воєнного стану вогнева підготовка поліцейських набуває особливого значення. Зміна характеру службових завдань та підвищення рівня небезпеки вимагають від працівників поліції високого рівня практичної підготовки. При цьому основою такої підготовки повинні залишатися безпека, законність, точність і контроль за власними діями.

Вогнева підготовка повинна бути не формальним виконанням нормативів, а постійним процесом удосконалення професійних навичок. Саме регулярна практика, знання законодавства та здатність правильно діяти у складній обстановці дозволяють поліцейському ефективно виконувати службові завдання в умовах воєнного стану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. (Законодавство України)

2. Про затвердження Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України: наказ МВС України від 26.01.2016 № 50. (Законодавство України)

3. Про затвердження Особливостей організації базової загальновійськової підготовки у закладах освіти із специфічними умовами навчання, що здійснюють підготовку поліцейських: наказ МВС України від 31.10.2025 № 760. (Законодавство України)

4. Лопаєва О.М. Навчання майбутніх поліцейських правилам поводження з вогнепальною зброєю. Дніпро: ДДУВС, 2022.

5. Бодирєв Д.А., Лопаєва О.М. Особливості вогневої підготовки поліцейських на початкових етапах навчання. Дніпро: ДДУВС, 2022.

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Заїка Віталій Васильович
здобувач вищої освіти
факультету публічного управління та адміністрування
Науковий керівник: ***Юричина Ірина Анатоліївна***
старша викладачка
кафедри публічного управління та адміністрування
Хмельницький університет управління та права
імені Л. Юзькова,
Україна

ПОЛІТИЧНА РЕФОРМА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ: ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Політична реформа є одним із пріоритетних напрямів сучасного українського державотворення, що зумовлене необхідністю сформувати стійку демократичну систему, здатну ефективно функціонувати в умовах кризи, воєнних загроз та масштабних суспільних трансформацій. Актуальність цієї проблематики особливо посилилася в умовах широкомасштабної російсько-української війни, яка стала випробуванням для всієї системи публічної влади. Війна показала не лише спроможність українських державних інституцій функціонувати в умовах надзвичайного навантаження, а й ті системні проблеми, які в мирний час часто ігнорувались.

Після відновлення незалежності Україна неодноразово здійснювала спроби політичного реформування серед яких: зміна виборчого законодавства, системи місцевого самоврядування, статусу політичних партій, механізмів взаємодії органів влади, правового регулювання діяльності політичних партій та механізмів участі громадськості. На мою думку, всі ці дії української влади свідчили про пошук оптимальної моделі державного управління, але вони не дозволили забезпечити сталий інституційний результат через залежність від політичної конфігурації влади, непослідовність та політичну ситуативність реформ і як результаті українська політична система часто демонструвала поєднання демократичних інститутів із недостатньо сформованими механізмами їх взаємодії. Формальна наявність парламенту, уряду, політичних партій, виборів та органів місцевого самоврядування сама по собі не гарантує ефективності демократії. Важливо, щоб між цими інститутами існувала зрозуміла система стримувань і противаг, відповідальності та контролю.

О. Наливайко та В. Штундер, досліджуючи розвиток конституційного процесу в Україні, наголошують на необхідності його подальшого вдосконалення відповідно до

суспільно-політичних потреб держави [1]. Це означає, що Конституція та система державних інститутів не можуть розглядатися як незмінна конструкція, однак будь-які зміни повинні мати системний характер і відповідати принципам конституційної стабільності.

Подолання кризи українського парламентаризму можливе з посиленням інституційної спроможності Верховної Ради України, що передбачає професіоналізацію парламентської діяльності, підвищення ролі парламентських комітетів, розвиток експертного забезпечення законодавчого процесу, посилення парламентського контролю, підвищення відкритості та доброчесності діяльності народних депутатів. Проблема полягає в тому, що якість державного управління значною мірою залежить від якості законів, а якість законів – від того, наскільки професійно вони розробляються, обговорюються та приймаються.

Реформування виборчої системи має забезпечити прозорість і рівність виборів, контроль їх фінансування та відповідальність за порушення. Особливого значення набувають післявоєнні вибори, для яких необхідно врахувати перебування громадян за кордоном, внутрішнє переміщення, військову службу та безпекову ситуацію на деокупованих територіях. Тому їх проведення потребує заздалегідь створеної правової та інституційної інфраструктури. Наприклад, проведення виборів зараз в умовах воєнного стану заборонені відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану», який забороняє призначати й проводити вибори президента, парламенту та місцевих органів влади, а також всеукраїнський референдум [2]. Водночас Конституція (ст.103, ст.108) передбачає, що чинний президент виконує повноваження до вступу на посаду новообраного, тож відкладання виборів не створює вакууму влади, але й не знімає питання легітимності [3]. Після завершення воєнного стану держава має провести вибори в стислі терміни, а це неможливо без попередньо ухваленого виборчого законодавства, оновленого Державного реєстру виборців, механізмів голосування для військових, біженців і внутрішньо переміщених осіб, захисту від кібератак і дезінформації та гарантій міжнародного спостереження. Оскільки, підготовка до проведення виборів зараз дасть можливість швидко відновити демократичні процедури, забезпечити визнання результатів виборів власними громадянами та міжнародними партнерами й підтвердити відповідність європейським стандартам, необхідним для вступу до ЄС.

Ще однією фундаментальною проблемою в країні є політичні партії, оскільки, реформувати виборчу та політичну систему мають саме ті, хто в ній отримує владу. Парламентські фракції, які ухвалюють виборчі правила, закони про фінансування партій чи систему списків, самі є головними бенефіціарами чинних норм, тож мають стійкий інтерес зберігати вигідні для себе умови й блокувати зміни, що підвищують прозорість або конкуренцію. До цього додається інституційна слабкість партій: багато з них існують як проєкти навколо одного лідера чи фінансової групи, а не як організації з реальним членством, внутрішньою демократією та стабільною програмою, залежні від непрозорого фінансування й мають низьку довіру громадян. Зараз ці проблеми загострюються: воєнний стан призупинив виборчий цикл і політичну конкуренцію, а парламент працює без оновлення мандата. Тому без сильніших, прозоріших і підзвітних партій політична реформа ризикує лишитися формальною, адже нові правила писатимуть і застосовуватимуть ті самі слабкі інститути, які реформа мала б змінити [4].

Одним із напрямів реформування має стати посилення публічної політичної відповідальності, тобто створення механізмів, за яких політики й партії реально

відповідають перед виборцями та законом за свої рішення, обіцянки та фінансування. Нині в Україні ця відповідальність слабка: партії часто не виконують програм, депутати рідко стикаються з наслідками за порушення чи голосування всупереч інтересам виборців, а санкції за порушення виборчого й партійного законодавства бувають непослідовними або формальними. Посилення відповідальності передбачає кілька складників: прозору звітність партій про доходи й витрати з реальним контролем з боку НАЗК та невідворотними санкціями; відкриті процедури формування списків і внутрішню демократію в партіях; публічну звітність депутатів і посадовців про виконання програм та оприлюднення результатів голосувань; чіткі правила відповідальності за порушення, зокрема підкуп виборців, використання адмінресурсу й дезінформацію.

Політична реформа повинна передбачати розвиток безпосередньої участі громадян у державному та місцевому управлінні, бо вибори відбуваються раз на кілька років, а демократія потребує постійного зв'язку між владою і суспільством. Б. Медуна наголошує на значенні партисипаторної демократії для забезпечення публічності конституційного процесу, що реалізується через електронні петиції, громадські обговорення, бюджети участі, загальні збори громадян і громадські ради, але їхня ефективність різна, а результати часто не мають обов'язкового характеру, тому участь буває формальною. Тому реформа має гарантувати, щоб пропозиції громадян розглядалися й отримували обґрунтовану відповідь, поширити бюджети участі та місцеві ініціативи, розвивати цифрові сервіси для консультацій і залучати громадян до планування відбудови [5].

Таким чином, політична реформа є частиною післявоєнного відновлення держави. Відбудова не може обмежуватися інфраструктурою: не менш важливо відновити й модернізувати інституційну архітектуру, від якої залежить, наскільки ефективно Україна використає ресурси відбудови, інтегрує громадян, які повернуться з-за кордону, забезпечить справедливе представництво та протистоїть майбутнім викликам. Результатом має стати не зміна окремих законів, а якісна трансформація політичної системи: від персоніфікованої влади до стійких інституцій, від ситуативних рішень до стабільних правил, від формального до дієвого народовладдя, від розмитої компетенції до чіткого розподілу повноважень і від надмірної централізації до ефективного багаторівневого врядування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Наливайко О. І., Штундер В. Є. Розвиток конституційного процесу в Україні: реалії та перспективи. ScienceRise. Juridical Science. 2021. № 2. С. 18-21. URL: https://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001252556.

2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text.

3. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text.

4. Джуган В. В. Поняття та види фінансування політичних партій. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2021. Т. 63. С. 56–60. URL: https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/232072.

5. Медуна Б. Л. Партисипаторна демократія як чинник забезпечення публічності конституційного процесу. Ефективність державного управління. 2021. № 68/69. URL: https://epa.nltu.edu.ua/index.php/journal/article/view/472.

УДК 005.322:339.92

Олефіренко Т.В.,
К.е.н., доцент
доцент кафедри
національної економіки та публічного управління
Національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана
м. Київ, Україна
ORCID https://orcid.org/0009-0001-6681-618X

РОЛЬ ГНУЧКОГО ЛІДЕРСТВА У ПІДВИЩЕННІ СТІЙКОСТІ МІЖНАРОДНИХ КОРПОРАЦІЙ.

Окремий напрям сучасних досліджень присвячений ролі гнучкого та стратегічного лідерства у забезпеченні організаційної адаптивності. М. Янсен (M. Jansen) та співавтори пропонують стратегічну модель agile-лідерства, яка забезпечує швидке реагування організацій на кризові виклики та зміцнює їхню резильєнтність [1]. Г. Омітойїн (G. Omitoyin) та М. Мошуд (M. Moshood) досліджують інтеграцію ризик-менеджменту в управління глобальними ланцю-гами постачання, доводячи значення сучасних лідерських підходів для посилення стійкості й міжнародної конкурентоспроможності ком-паній [2]. А. Альзекрі (A. Alzeqri) обґрунтовує необхідність переосмислення стратегічного лідерства під впливом штучного інтелекту, геополітичної напруженості та імперативів сталого розвитку [3]. С. Крішнан (S. Krishnan) розкриває концептуальні засади стратегічного лідерства, акцентуючи увагу на поєднанні адаптивності, цифрової трансформації та стратегічної стійкості [4].

Незважаючи на значну кількість досліджень корпоративного лідерства, дотепер недостатньо розкритими залишаються питання забезпечення організаційної резильєнтності міжнародних корпорацій в умовах геополітичної нестабільності. Особливий науковий інтерес становить дослідження взаємозв'язку між трансформацією лідерських моделей, адаптивністю корпоративного управління та формуванням ефективних адаптивних систем лідерства.

Гнучке лідерство розглядається як управлінська концепція, що передбачає здатність організації адаптувати механізми прийняття рішень відповідно до специфіки зовнішніх викликів. Для міжнародних корпорацій така здатність пов'язана з необхідністю забезпечення узгодженого функціонування мережі підрозділів, які здійснюють діяльність у різних правових, економічних та соціокультурних середовищах. [5 С. 32]. Диференціація національних ринків, нерівномірний вплив кризових процесів і різна динаміка регуляторних змін зумовлюють потребу у впровадженні моделі лідерства, що поєднує гнучкість управлінських рішень із збереженням стратегічної єдності компанії. У цьому контексті ключове значення має не лише роль окремого керівника, а насамперед

ефективність корпоративної системи, здатної забезпечувати стабільну якість управління незалежно від масштабів і географічної диверсифікації бізнесу.

Геополітична нестабільність змушує міжнародні корпорації бути більш гнучкими в управлінні. Дослідження показало, що стійкість компаній забезпечують гнучке лідерство, ефективне управління ризиками та використання цифрових технологій. Запропонований підхід допомагає швидко реагувати на зміни зовнішнього середовища та підтримувати стабільну роботу компанії. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на розроблення способів оцінювання стійкості компаній і можливостей використання штучного інтелекту в управлінні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Jansen M., Chengie A., El-Jbouly R., Akaro D., Johne F. Agile leadership in times of crisis: A strategic framework for organizational resilience. OTS Canadian Journal. 2025. Vol. 4. No. 7. P. 14–23. DOI: https://doi.org/10.58840/fba4k192.

2. Omitoyin G., Moshood M. Strategic integ-ration of risk management in supply chains: Leveraging leadership methodologies to strengthen resilience and enhance global competitiveness. International Journal of Engineering Technology Research & Management. 2023. Vol. 7. No. 12. URL: https://surl.li/jeanws.

3. Alzeqri A. Strategic Leadership and Resi-lience in a Disrupted World: Rethinking Business Practices in the Age of AI, Geopolitical Tensions, and Sustainability. SBS Journal of Applied Busi-ness Research. 2026. P. 57–62. DOI: https://doi.org/10.70301/CONF.SBS-JABR.2025.1/1.4.

4. Krishnan S. Strategic Leadership and Resi-lience in a Disrupted World: Rethinking Business Practices in the Age of AI, Geopolitical Tensions, and Sustainability. Strategic Leadership and Resi-lience in a Disrupted World: Rethinking Business Practices in the Age of AI, Geopolitical Tensions, No 49, 2026and Sustainability. 2025. P. 5. DOI: https://doi.org/10.70301/CONF.SBS-JABR.2025.1/1.1.

5. Гнаткович, О. Д., Олефіренко, Т. В., & Михайлів, Г. В. (2026). Стратегії лідерства як чинник організаційної резильєнтності міжнародних корпорацій під час геополітичних криз. Підприємництво і торгівля, (49), 28-38. https://doi.org/10.32782/2522-1256-2026-49-3

Щекодіна А.О.
Науковий керівник: к.е.н., доц., Грудзевич У. Я.
Львівський національний університет імені Івана Франка

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ БІРЖОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

В умовах сучасної економічної нестабільності біржова діяльність набуває особливого значення для підтримання стійкості та забезпечення подальшого розвитку національної економіки. Біржовий сектор сприяє розширенню торговельних операцій, залученню інвестиційних ресурсів, їх ефективному розподілу, а також активізації зовнішньоекономічної діяльності. Водночас біржова торгівля забезпечує функціонування ринкових механізмів ціноутворення, відображає стан економічної кон'юнктури та відіграє важливу роль у зміцненні економічної безпеки держави.

Біржовий ринок є важливою складовою ринкової економіки, функціонування якої безпосередньо залежить від соціально-економічних і політичних процесів у країні. Зміни макроекономічного середовища, державної політики та зовнішньоекономічних умов знаходять своє відображення у динаміці біржової торгівлі. Саме тому ефективне функціонування біржового механізму є однією з основ сучасної ринкової системи, оскільки він сприяє формуванню об'єктивної вартості активів, прозорості торговельних операцій та раціональному розподілу ресурсів.

У функціональному аспекті основні завдання біржі охоплюють такі напрями діяльності рис. 1.

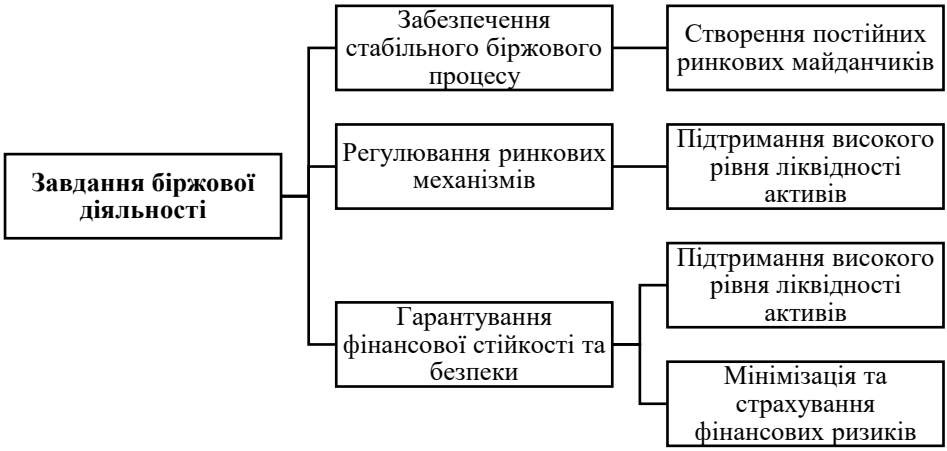

Рис. 1. Завдання біржової діяльності

Джерело: складено на основі [1]

У сучасній економіці біржі виконують не лише торговельну, а й стабілізаційну функцію, зокрема у сфері управління державним боргом та формування інвестиційного середовища. Український біржовий ринок активно переходить до електронних торговельних систем, що забезпечують автоматизацію та прозорість торгів. Важливими напрямами трансформації також є гарантування виконання угод і посилення перевірки учасників, що підвищує надійність ринку та сприяє фінансовому моніторингу.

Рис. 2. Кількість фондових бірж в Україні

Джерело: складено на основі [3]

Протягом досліджуваного періоду спостерігається скорочення кількості фондових бірж: із чотирьох на початку періоду до двох у 2025 р. Це свідчить про консолідацію біржового сектору під впливом посилення регуляторних вимог, низької ліквідності окремих майданчиків та економічної нестабільності, спричиненої війною. Водночас ринок поступово орієнтується на концентрацію торгівлі на більш технологічних, прозорих і фінансово стійких біржових платформах.

Рис. 3. Динаміка випуску акцій в Україні

Джерело: складено на основі [3]

Важливим напрямом оцінювання стану біржового ринку є аналіз динаміки емісійної активності. Зміни обсягів та кількості випусків акцій характеризують активність емітентів і тенденції розвитку ринку. Динаміку відповідних показників представлено на рис. 3.

У 2022 р. спостерігалося суттєве скорочення обсягів емісії та кількості випусків акцій, що було зумовлено погіршенням економічної та безпекової ситуації й відповідним зниженням інвестиційної активності. У 2023 р. обсяг емісії продовжив скорочуватися, водночас кількість випусків дещо зросла, що свідчить про переважання менш масштабних емісій. Найбільш динамічні зміни відбулися у 2024 р., коли обсяг випуску акцій різко зріс унаслідок активізації корпоративних операцій та збільшення капіталу окремих емітентів. У 2025 р. показник знову знизився, що може свідчити про нормалізацію емісійної активності після значного зростання попереднього року.

Загалом динаміка емісійної активності характеризується значною варіативністю. Її зміни відображають чутливість фондового ринку до макроекономічних умов, інвестиційних процесів та структурних трансформацій фінансового сектору.

Для оцінювання динаміки біржової торгівлі доцільно проаналізувати обсяги операцій на основних фондових біржах України, що дає змогу визначити зміни активності окремих біржових майданчиків та загальні тенденції розвитку ринку табл. 1.

Таблиця 1

Обсяги біржових операцій на фондових біржах України, млн. грн.

Рік	УБ	ПФТС	УМВБ	ПЕРСПЕКТИВА
2021	13290,61	221543,78	13,12	217113,06
2022	15416,82	83974,32	4,44	61240,43
2023	14768,6	274684,7	-	146978,9
2024	21217,15	466957,77	-	168510,34
2025	-	842 678,58	-	233 897,58

Джерело: складено на основі [3]

Аналіз свідчить про нерівномірний розподіл торговельної активності між операторами організованих ринків капіталу України. УБ характеризувалася відносно стабільними, але невеликими обсягами торгів, однак у липні 2024 року її ліцензію було анульовано, що фактично припинило діяльність біржі на організованому ринку.

Провідну позицію протягом досліджуваного періоду займала ПФТС, демонструючи поступове зростання обсягів торгів та концентрацію значної частини операцій. Активність УМВБ залишалася мінімальною, зокрема через призупинення у 2022 році ліцензії на організацію торгівлі продукцією. Біржа «Перспектива» характеризувалася більшою варіативністю показників, обсяги торговельної активності змінювалися нерівномірно під впливом ринкової кон'юнктури, інвестиційної активності учасників та загального стану ринку капіталу.

Таким чином, український біржовий ринок характеризується високою концентрацією торгів на окремих майданчиках, нерівномірністю розвитку біржової інфраструктури та значною залежністю від економічних і регуляторних чинників.

Оптимізація біржової діяльності в Україні має передбачати підвищення ефективності та прозорості функціонування ринку капіталу. Одним із ключових напрямів є цифровізація біржових платформ, автоматизація операцій та використання сучасних

аналітичних інструментів, що сприятиме зменшенню впливу людського фактору й підвищенню прозорості торгів.

Важливим також є упорядкування біржового сектору шляхом концентрації операцій на ліквідних і технологічних майданчиках та посилення контролю за учасниками ринку. Це дозволить знизити ризики маніпуляцій, підвищити безпеку інвестицій та зміцнити стабільність національного ринку капіталу.

Отже, біржовий ринок України перебуває на етапі структурної трансформації, що проявляється у скороченні кількості бірж, концентрації торгів на окремих майданчиках та нестабільній динаміці емісійної активності. На його розвиток впливають економічна нестабільність, воєнні ризики, регуляторні зміни та інвестиційна активність. Подальше вдосконалення біржової діяльності має передбачати цифровізацію, підвищення ліквідності та прозорості торгів, а також посилення контролю за учасниками ринку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Солоненко Ю. В., Ткачук А. В. Аналіз стану біржової діяльності України в умовах війни. Innovative development of science, technology and education - 2024: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (11–13 квітня 2024 р., Ванкувер, Канада). С. 414–417. URL: https://sci-conf.com.ua/vii-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-innovative-development-of-science-technology-and-education-11-13-04-2024-vankuver-kanada-arhiv/

2. Стасіневич. С. А. Біржова діяльність: тенденції, проблеми та перспективи розвитку в Україні. Підприємницька, торговельна, біржова діяльність: тенденції, проблеми та перспективи розвитку – 2025: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (3 січня 2025 р., Київ). С. 42-25. URL: https://duikt.edu.ua/uploads/p_323_76953988.pdf

3. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Аналітичні дані щодо розвитку фондового ринку. URL: https://www.nssmc.gov.ua/news/insights/

4. Ніколайчук О. Розвиток біржової торгівлі: сучасний стан та перспективи. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2022. № 6(2). С. 13–19. URL: https://heraldes.khmnu.edu.ua/index.php/heraldes/article/view/793/807

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

Василь СТЕФАНІВ
кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії
Українського католицького університету

ЄВРЕЇ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОГО ПРИКОРДОННЯ В НОВЕЛАХ ЯНА АНДРУШЕВСЬКОГО

Ян Андрушевський (1866–1930) – польський письменник, що творив на зламі XIX–XX ст. Походив із родини польських аристократів, великих землевласників на українсько-польському етнічному прикордонні (Яворівщина, Любачівщина), яка володіла землями в Смолині, Немирові, Радружі. За фахом Ян Андрушевський був лікарем.

Постать Я. Андрушевського стала відомою в українському науковому дискурсі починаючи від 2021 року завдяки спільному проєктові Українського католицького університету та Фундації «Смолин Андрушевський» (Smolin Andruszewski Foundation) у межах Програми транскордонного співробітництва Польща–Білорусь–Україна 2014–2022. Результатом співпраці стала публікація в 2023 р. збірника (Андрушевський, 2023), що містить переклад найбільш відомої книги письменника «З краю сліз і краси» (перекладач А. Павлишин). Для українського суспільства постать Я. Андрушевського цікава передусім із двох причин: 1) письменник описував реалії українсько-польського прикордоння; 2) належав до суспільно-політичного напряму ««Genthe Ruthenus, natione Polonus»» (русини польської нації).

Територія Яворівщини та Любачівщини, звідки походив, де жив і займався лікарською практикою Я. Андрушевський, була поліетнічною. Як зазначає польський дослідник Зенон Ожуґ, це був простір, «де співіснують поляки, українці та євреї, які розуміють традиції, звичаї та мови одні одних, поважають навзаєм свої релігії – католицтво латинського та грецького обрядів, православ'я та юдаїзм, як і свої храми – костели, церкви та синагоги» (Ожуґ, с. XXXIX). Звісно, не все було так гармонійно, але специфіка світобачення «Genthe Ruthenus, natione Polonus» полягала якраз у згладжуванні гострих кутів: між українцями та поляками, євреями та українцями, євреями та поляками, українцями та німцями-колоністами і т. д.. Що стосується євреїв, то їх у 1880 році, до прикладу, у Смолині було 40 осіб, тимчасом як русинів-українців – 1631 особа, поляків – 3 особи (Słownik geograficzny Królestwa Polskiego, 1889, c. 906). Подібну етнічно-демографічну картину спостерігаємо в Смолині й через більш ніж пів століття: 2940 українців-греко-католиків, 90 українців-римо-католиків, 10 поляків, 70 юдеїв (Кубійович, 1983, с. 65). Із новел Яна Андрушевського, які фактично, як і кожен оригінальний твір своєї епохи, є документами усної історії, частково довідуємося про співжиття єврейської етнічної спільноти з русинами (українцями) на українсько-польському прикордонні.

Соціальний статус євреїв, виходячи зі змісту новел, був вищим, ніж у місцевих русинів. У новелі «Безпутниця» бідну українську дівчину Євку, яка наймитує у єврейській сімї, збезчестив син господаря Лейбусь. Коли дівчина завагітніла, жінки-єврейки накинулися на Євку з погрозами, били її і, не заплативши за роботу, вигнали: «Їхні гнівні голоси долинають до неї чимось ворожим, загрозливим; простягнуті руки шарпають її за одяг; а відтак знову повертаються в брудні, засалені рукави» (Андрушевський, 2023, с. 76); «За плювком посипалися удари кулаками… Чорна маса халатів, блиску очей, покручені дивною ненавистю руки, дедалі сильніше стискають її (Андрушевський, 2023, с. 77). Симпатії та емпатія автора на боці скривдженої – очевидно, дається взнаки русинське коріння його роду, а також вроджена й вихована філантропія (можемо припустити й хлопоманські настрої письменника, однак виразно засвідчених заяв про своє ставлення до цього руху Ян Андрушевський не робив, зрештою, він не маніфестував ніяких своїх політичних уподобань; навіть його належність до «Genthe Ruthenus, natione Polonus» ніяк не задокументована, це передусім здогадки його непрямих нащадків). Попри емпатію до Євки та виразне негативне змалювання її вигнання, письменник вводить до новели образ Йоселя («сивий єврей з обличчям патріарха»), який намагається не допустити трагедії, але з Євкою поводиться також жорстоко: «Двері знову розчахнулися, довга Йоселева борода забіліла над темним натовпом, наче латка снігу на даху корчми, його міцні руки розіпхали на два боки розклубочений мурашник довкола дівчини, схопили її за плечі і так ведену, перелякану до смерті, викинули в багнюку сільського битого шляху» (Андрушевський, 2023, с.77). Як бачимо, Ян Андрушевський намагається врівноважити ситуацію і сконструювати принаймні натяк на загалом мирне етнічне співжиття в краї. Щоправда, читач, принаймні сьогоднішній, не зауважує в наведених вище описах етнічної гармонії. До речі, про те, що йдеться передусім про етнічний конфлікт, свідчать слова Лейбуся до батька: «Чи варто стільки говорити через одну ґойку! – запищав він роздратованим голосом» (Андрушевський, 2023, с. 75). Про соціальний статус євреїв згадано також у новелі «У блиску вогню (Ессе номо)»: саме в юдея-посесора служить епілептик Луць – божевільний русин-сирота. До речі, про погане ставлення господарів до наймита прямо не сказано, однак і про повну гармонію також не йдеться: «Сьогодні він швидше пробурмотів свої отченаші, які завжди проказував обличчям до стіни, – “щоб юдеї йому в писок не дивилися під час молитви” (95).

У новелі «Яскра» автор демонструє повну емпатію щодо старої хворої єврейки. Видно, що письменник є лікарем, оскільки у творі детально описано перебіг хвороби очей літньої жінки. Через діалоги головної героїні з лікарем показано часткову інтеграцію жінки в польське суспільство, однак її діалоги з онуком засвідчують внутрішню окремість цієї етнічної спільноти.

Отож, із 18-ти новел збірки про євреїв згадано у двох («Безпутниця», «У блиску вогню (Ессе номо)»), а один твір цілком присвячений єврейській родині («Яскра»). Євреїв зображено двояко: з одного боку, показано їхнє жорстоке ставлення до русинів-українців, з іншого – виведено патріархальний образ мудрого юдея та вміщено зворушливу розповідь про хвору єврейку поважного віку. Як бачимо, автор намагається сконструювати загалом мирне поліетнічне середовище українсько-польського прикордоння кінця XIX ст. Інколи художня правда новел дисонує з намірами письменника, однак загалом наративи автора транслювали тодішнім читачам позитивні

думки й об'єктивно сприяли покращенню суспільно-політичної ситуації в зазначеному регіоні.

Вивчення творчості локальних письменників українсько-польського прикордоння сприяє міжетнічному порозумінню, налагодженню діалогу та добросусідських відносин між Україною і Польщею.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Андрушевський, Я. (2023). З краю сліз і краси (А. Павлишин, перекл.; 2-ге вид., випр.). Український католицький університет; Fundacja Smolin Andruszewski. (Оригінал опубліковано 1905), lxii+152+lxiv+154 с.

Кубійович, В. (1983). Етнічні групи південнозахідної України (Галичини) на 1.1.1939: нац. статистика Галичини. Wiesbaden: Harrassowitz, 173 с.

Ожуґ, З. (2023). Ян Андрушевський – забутий співець «краю сліз і щастя». В Я. Андрушевський, З краю сліз і краси (2-ге вид., випр.). Український католицький університет; Fundacja Smolin Andruszewski, xxxiii–xlviii.

Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. (1889). (T. X). Druk «Wieku», 960 c.

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

Баклаженко Олександр Павлович
старший викладач кафедри
духових та ударних інструментів,
аспірант творчої аспірантури
Львівської національної музичної академії імені М. В. Лисенка
(Львів, Україна)

АВСТРІЙСЬКА ТРУБНА ТРАДИЦІЯ В КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ XVII–XVIII СТОЛІТЬ

Австрійська трубна традиція XVII–XVIII століть є самобутнім осередком виконавської культури, сформованим у практиці придворних капел Відня, Зальцбурга та Кромержижа. Як зазначають О. Єременко та В. Лігус, розвиток трубного мистецтва цієї доби розгортався у двох основних напрямах: з одного боку, відбувалося «становлення ансамблево-оркестрової культури трубних корпусів», з іншого — активізувалася «діяльність видатних солістів, які змагалися за технічну майстерність зі скрипалями і співаками» (2025, с. 40).

Специфіка австрійського репертуару визначалася інтенсивним вдосконаленням артикуляційної та регістрової гнучкості натуральної труби протягом 1600–1750 років, що забезпечувалося модифікацією «її елементів, зокрема мундштука та розтруба» (Єременко, Лігус, 2025, с. 40) та опануванням стилю *clarino*.

Жанрова система австрійської традиції демонструє чітку емансипацію партії труби в сольних та ансамблевих формах. Досліджуючи історичні виміри духового виконавства, В. Латко підкреслює, що в період панування натуральних труб у репертуарі утверджуються «концерти для труби з оркестром, концерто гроссо» (2018, с. 100). Науковець виокремлює внесок як австрійських авторів (Л. Моцарта, М. Гайдна), так і європейських майстрів, чий доробок активно інтегрувався в репертуар австрійських капел — Й. М. Мольтера, а також Дж. Тореллі, який створив «близько 30 концертів для труби та оркестру, для кількох труб у супроводі оркестру» (Латко, 2018, с. 100). Австрійський бароковий та ранньокласичний репертуар охоплював увертюри, танцювальні сюїти, сонати та концерти, де супровід виконувався «переважно клавіром, органом або ансамблем» (Єременко, Лігус, 2025, с. 41). Твори для труби соло, струнних і *basso continuo* фіксують такі властивості австрійського стилю, як «звучання солюючої труби в поєднанні з інструментальним супроводом, використання концертно-віртуозних прийомів гри на трубі, а також чергування поліфонічних та гомофонно-гармонічних фактур» (Єременко, Лігус, 2025, с. 41).

Отже, австрійська трубна традиція XVII–XVIII століть характеризується високим рівнем вимог до регістрової гнучкості, інтонаційної точності та витонченості кантилени

в жанрах сонати та концерту. Систематичний аналіз цього репертуару сприяє, як наголошують дослідники, «формуванню у сучасних виконавців здатності до інтерпретації старовинних творів на високому художньому та технічному рівні» (Єременко, Лігус, 2025, с. 41), відкриваючи шляхи для науково обґрунтованого відтворення австрійської сольної та ансамблевої музики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Єременко, О. В., Лігус, В. О. (2025). Роль труби в інструментальних жанрах барокової епохи: історія та виконавські традиції. Слобожанські мистецькі студії, 3(09), 38–43.
2. Латко, В. Б. (2018). Історичні виміри виконавства на мідних духових інструментах: педагогічний аспект. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова. Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи, 63, 99–102.

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА

Мямлін Сергій Сергійович
К.т.н., Науковий співробітник науково-дослідного відділу інженерного обладнання оборонних рубежів Науково-дослідний центр Держспецтрансслужби, м.Дніпро, Україна
ORCID ID: 0000-0002-9204-4435

КОМПЛЕКСНЕ ЗНИЖЕННЯ ДЕМАСКУЮЧИХ ОЗНАК ФОРТИФІКАЦІЙНИХ СПОРУД ТА ІНЖЕНЕРНИХ РОБІТ В УМОВАХ СУПУТНИКОВОЇ І БПЛА-РОЗВІДКИ З ШІ

Вступ та актуальність проблеми. Сучасний досвід ведення високоінтенсивних бойових дій демонструє докорінну зміну умов виконання завдань з інженерного та фортифікаційного обладнання оборонних рубежів. Висока динаміка бою, насиченість повітряного простору розвідувальними безпілотними літальними апаратами (БпЛА), ударними FPV-дронами, високоточною зброєю, керованими авіаційними бомбами та артилерійськими системами калібру 152 мм висувають нові жорсткі вимоги до живучості взводних опорних пунктів (ВОП) і систем інженерних загороджень (ІЗ) [1–3]. Будь-яка великогабаритна техніка виявляється і вражається на глибині до 15–20 км від лінії зіткнення. Застосування традиційного очного (візуального) рекогносцирування місцевості з використанням паперових топографічних карт та залучення стандартних засобів інженерного озброєння (екскаваторів, траншейних машин, кранів) за застарілими нормативами й алгоритмами призводять до критичних помилок маскування, швидкого виявлення об'єктів супутниковою та безпілотною розвідкою (зокрема з системами штучного інтелекту) та невиправданих втрат техніки і особового складу [1, 4].

Класифікація демаскуючих факторів позицій та інженерних робіт. Потужний комплекс демаскуючих ознак генерується як унаслідок прорахунків під час рекогносцирування рубежу, так і в процесі безпосереднього виконання земляних та монтажних робіт [3–6]:

Топографічні та ландшафтні помилки проектування: Зведення споруд безпосередньо на топографічних гребнях (на лінії горизонту) створює чіткий силует об'єктів на тлі неба та полегшує роботу оптичних і тепловізійних засобів розвідки противника. Вирубка рослинності чи викид свіжого ґрунту без дотримання правил маскування призводять до контрастного порушення ландшафту, що миттєво фіксується ворожими супутниками та безпілотними авіаційними комплексами (БАК).

Оптичні та геодезичні фактори роботи техніки: Техніка має великі габарити та високу площу скління, що створює відблиски. Процес виймання ґрунту супроводжується утворенням пилових хмар у суху погоду, а свіжий бруствер та хаотичне навалювання несортованого місцевого ґрунту (у вигляді великих мерзлих або пересушених грудок) за допомогою важкої землерийної техніки різко контрастують із навколишнім середовищем.

Сама зміна геометрії рельєфу фіксується під час порівняння супутникових або дронових знімків [4, 6].

Теплові та пірогенні фактори: Під час роботи радіатор, вихлопна система, блок циліндрів та магістралі високого тиску розігріваються до температур, які роблять машину контрастною плямою для тепловізійної оптики БпЛА незалежно від камуфляжу. На етапі експлуатації позицій додатковим фактором вразливості є класичний дерев'яний накат, який при застосуванні термітних боєприпасів та запалювальних крапель із FPV-дронів перетворюється на вогнище з виділенням чадного газу і продуктів піролізу та подальшим обвалом покриття [2, 6].

Акустичні фактори: Робота важкого дизельного двигуна та гідравлічних насосів під навантаженням створює низькочастотний шум, який в умовах відкритої місцевості фіксується акустичними системами розвідки на відстані 2–5 км. Це дає противнику первинний вектор для направлення розвідувальних дронів.

Методика комплексного зниження помітності рубежів та робіт. Для усунення та мінімізації перелічених демаскуючих ознак пропонується перехід до системного інженерно-тактичного регламенту на всіх етапах створення оборонного рубежу:

Превентивне ГІС-моделювання рельєфу: Використання військових та цивільних ГІС-платформ (національної системи ситуаційної обізнаності Delta, програмного комплексу Кропива, аналітичних пакетів QGIS та ArcGIS) на основі Цифрової моделі рельєфу (ЦМР, англ. Digital Elevation Model — DEM) або Цифрової моделі місцевості (ЦММ, англ. Digital Surface Model — DSM) із прив'язкою актуальних ортофотопланів з розвідувальних БАК дозволяє перевести інженерне проектування у площину точного математичного та геопросторового моделювання. Застосування інструментів Viewshed Analysis та морфометричного аналізу (автоматична генерація карт крутизни та експозиції схилів) унеможливлює помилкове розміщення споруд на топографічних гребнях, дозволяє приховано вписати об'єкти у складки мікрорельєфу та ліквідувати «мертві зони».

Конструктивно-матеріальне маскування та раціональне використання вийнятого ґрунту: Відмова від круглої деревини на користь полімерно-композитних балок (склопластик / базальтопластик) та елементів із переробленого пластику забезпечує збереження лісового фонду у зонах ведення бойових дій, виключаючи демаскуючу вирубку дерев, і водночас підвищує пожежостійкість перекриттів. Максимальне використання вийнятого ґрунту для формування армованих ґрунтоблоків, габіонних модулів та зовнішнього захисного шару багатокомпонентного демпферного контуру мінімізує обсяги демаскуючих викидів свіжого ґрунту. Категорична заборона використання важкої інженерної техніки для трамбування ґрунту безпосередньо біля стінок модулів і застосування виключно засобів малої механізації з обов'язковим зволоженням пересушених матеріалів зменшують пилоутворення та скорочують час перебування великогабаритних машин на позиції [3, 7].

Організаційно-тактичний режим та світломаскування: Відмова від безперервного ведення робіт на користь коротких робочих циклів («човниковий метод») передбачає вихід машини з укриття, інтенсивну роботу протягом 20–35 хвилин та обов'язковий відхід під маскувальне покриття в лісосмугу або заздалегідь підготовлений капонір. Основний обсяг робіт переноситься на темну пору доби, періоди щільного туману, дрібних опадів або сильного поривчастого вітру (понад 12–15 м/с), що критично знижує ефективність застосування малих FPV-дронів. Впроваджується повна відмова від штатного робочого освітлення: оператори забезпечуються приладами нічного бачення, а на техніку встановлюються інфрачервоні фари, що дозволяють контролювати забій без демаскування у видимому спектрі.

Оптичне й теплове екранування машин при загрозі з повітря: Для зниження помітності відблисків і захисту оператора штатне скління посилюється протиуламковою бронеплівкою, а поверх нього монтуються відкидні металеві решітки на шарнірах із внутрішніми замками або накладні екрани з монолітного полікарбонату на швидкознімних шплінтах. За 500–1000 метрів від місця роботи розгортається автономний пост раннього спостереження, оснащений портативним аналізатором спектра частот (пеленгатором дронів). При фіксації наближення БпЛА та подачі команди по рації оператор негайно глушить двигун для зменшення теплового сліду та вібрації, відразу після зупинки двигуна на капот накидаються антитепловізійні покривала для розмиття теплової сигнатури машини та зриву прицілювання БпЛА з тепловізором, а екіпаж переміщується у завчасно обладнані за 5–10 метрів перекриті щілини або глибокі приямки типу «лисяча нора» [1, 4, 6].

Висновки. Комплексне зниження демаскуючих ознак фортифікаційних споруд та інженерних робіт в умовах насиченості поля бою засобами супутникової та безпілотної розвідки неможливе без системного перегляду застарілих підходів на всіх етапах облаштування рубежу. Інтеграція превентивного 3D-моделювання рельєфу в ГІС, заміна круглої деревини на полімерно-композитні балки й армовані ґрунтоблоки, формування ущільненого засобами малої механізації гетерогенного демпферного контуру [2, 8], а також перехід до коротких нічних робочих циклів із системою раннього радіоелектронного пеленгування та антитепловізійним екрануванням техніки дозволяють мінімізувати тактичні ризики виявлення позицій і суттєво підвищити живучість особового складу та інженерних машин [1, 4–6].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бойовий статут Сил підтримки Збройних Сил України. Частина ІІІ (Взвод, відділення інженерних військ). Київ : ГШ ЗСУ, 2024. 184 с.

2. Методичні рекомендації щодо фортифікаційного обладнання місць виконання завдань підрозділами : ПВП 3-92(298).55. Київ, 2023.

3. Мямлін С. Помилки при рекогносцировці рубежів і впровадження ГІС-технологій (географічних інформаційних систем) при проектуванні ІЗ чи ВОП // Збірник наукових праць МЦНД. Харків, 2026. С. 164–168. DOI: https://doi.org/10.62731/mcnd-31.07.2026.008

4. Маскування військових об'єктів від виявлення БПЛА з системами штучного інтелекту / Є. В. Хоменко, П. М. Бесараб, О. О. Венгер, А. О. Тулинський, В. Ю. Швець // Інтелектуальний ресурс сьогодення: наукові задачі, розвиток та запитання : збірник наукових праць з матеріалами V Міжнар. наук. конф. (м. Чернівці, 29 серпня 2025 р.). Вінниця : ТОВ «УКРЛОГОС Груп», 2025. С. 183–186. DOI: https://doi.org/10.62731/mcnd-29.08.2025

5. Маскування військ та об’єктів. Захист від високоточної зброї : навч. посіб. / В. В. Пугач, В. П. Чепурний, А. І. Куртов та ін. Харків : ВІОІ НЮУ ім. Ярослава Мудрого, 2022. 116 с.

6. Методи та засоби маскування фортифікаційних споруд в умовах сучасних бойових дій / Є. Хоменко, П. Бесараб, О. Венгер, А. Тулинський, С. Лаптєв // Національні інтереси України. 2025. № 9 (14). С. 486–498. DOI: https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-9(14)-486-498

7. Bank L. C. Composites for Construction: Structural Design with FRP Materials. Hoboken : John Wiley & Sons, 2006. 560 p.

8. ДСТУ-Н Б В.2.1-28:2013. Настанова щодо проведення земляних робіт та влаштування основ і фундаментів. Київ : Мінрегіон України, 2013. 62 с.

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

УДК 378.147:91: 004.9

Бойченко Оксана Василівна,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
освітньо-професійної програми «Середня освіта (Географія)»,
Житомирський державний університет імені Івана Франка,
м. Житомир, Україна
Власенко Руслана Петрівна,
к.б.н., доцент кафедри екології та географії,
Житомирський державний університет імені Івана Франка,
м. Житомир, Україна

ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА ІНТЕРАКТИВНИХ ВІЗУАЛІЗАЦІЙ ПРИ ВИВЧЕННІ ТЕМ ІЗ ФІЗИЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Трансформація сучасної освіти в умовах глобальної цифровізації потребує якісного оновлення методики підготовки майбутніх учителів географії. Традиційні підходи до навчання поступово доповнюються інноваційними формами взаємодії, серед яких центральне місце займають освітні платформи. Це зумовлено специфікою географії як предмета, що потребує постійного опрацювання великих масивів візуальних, картографічних та статистичних даних у режимі реального часу [1, с. 8–9; 2, с. 415].

Незважаючи на різноманіття інтернет-технологій, питання системного використання дидактичного потенціалу освітніх платформ у фаховій підготовці географів залишається відкритим. Існує потреба в обґрунтуванні методів, які б дозволили студентам не лише засвоювати теоретичний матеріал, а й формувати навички роботи з сучасним цифровим інструментарієм [3, с. 17–18; 4, с. 40–41; 6, с. 40; 7, с. 136].

Метою роботи є аналіз дидактичних можливостей сучасних освітніх платформ та визначення їхньої ролі у формуванні професійної компетентності майбутнього вчителя географії.

Ефективність фахової підготовки майбутніх педагогів безпосередньо залежить від системності використання цифрового інструментарію [2, с. 413]. У зв'язку з цим, реалізація дидактичного потенціалу освітніх платформ у процесі підготовки вчителів географії базується на декількох ключових напрямах. Першим напрямом є мультимедійна інтенсифікація навчання через використання систем управління навчанням, таких як Moodle або Canvas. Ці платформи дозволяють об'єднати у межах єдиного електронного курсу різнопланový контент: від інтерактивних карт та супутникових знімків до 3D-панорам і відеоуроків. Це забезпечує реалізацію дидактичного принципу наочності на

новому якісному рівні, даючи здобувачам можливість детального дослідження географічних об'єктів та явищ, безпосередній доступ до яких у реальних умовах є обмеженим або неможливим [5, с. 62–63].

Іншим важливим аспектом є використання інструментів зворотного зв'язку та елементів геймифікації, що вбудовані у платформи Google Classroom або Microsoft Teams. Такий підхід докорінно змінює традиційну систему моніторингу знань. Автоматизовані тести та інтерактивні вправи дозволяють викладачу відстежувати прогрес кожного студента у режимі реального часу, а майбутньому вчителю – самостійно оцінювати рівень підготовки та оперативно коригувати прогалини в знаннях, що сприяє розвитку саморефлексії.

Третім напрямом є формування методичного інструментарію майбутнього фахівця, де освітня платформа одночасно є об'єктом вивчення та засобом навчання. Опрацьовуючи спеціалізовані курси на платформах EdEra, Prometheus чи Coursera, здобувачі не лише засвоюють фаховий матеріал, а й опановують алгоритми структурування цифрового контенту. Вони вивчають методику дистанційного викладання та набувають практичного досвіду модерації навчальної діяльності у віртуальному середовищі.

Дидактична інтеграція з відкритими науково-освітніми хабами на базі платформ забезпечує студентам прямий доступ до актуальних світових баз географічних даних. Це стимулює дослідницьку активність майбутніх учителів, навчаючи їх оперувати динамічною інформацією про стан довкілля, глобальні кліматичні зміни чи соціально-економічні процеси [6, с. 42]. Такий підхід значно розширює змістові межі традиційної академічної підготовки.

Практична значущість використання освітніх платформ у підготовці майбутніх учителів географії розкривається через взаємозв'язок їх функціональних можливостей та очікуваних результатів навчання (табл. 1).

Таблиця 1

Дидактичні функції та інструментарій освітніх платформ

Дидактичні функції	Інструменти та платформи	Очікувана компетентність
Когнітивно-візуальна	Мультимедійні модулі Moodle, 3D-сцени в ArcGIS StoryMaps, відеолекції EdEra.	Засвоєння просторових образів та природних закономірностей.
Контрольно-діагностична	Google Forms, тести в Canvas, інтерактивні вправи LearningApps.	Здатність до самооцінювання та швидка корекція знань студентом.
Методично-проектувальна	Конструктори уроків на Microsoft Teams, вебінарні кімнати Zoom/Meet.	Готовність до створення власного цифрового освітнього середовища.
Дослідницько-пошукова	Платформи курсів Coursera, інтеграція з базами NASA Earth Data.	Вміння аналізувати першоджерела та реальні глобальні показники.

Освітні платформи є дидактичним фундаментом у підготовці майбутніх учителів географії, оскільки забезпечують перехід від пасивного накопичення фактів до активного формування фахових компетентностей. Реалізація дидактичного потенціалу таких систем дозволяє ефективно поєднувати фундаментальні географічні знання з інноваційними методами навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрійчук Т., Власенко Р. Особливості використання інноваційних технологій у процесі підготовки майбутнього учителя географії. Освіта. Інноватика. Практика. 2024. Т. 12, № 9. С. 7–14.

2. Власенко Р. П., Поліщук К. М. Використання цифрових технологій у процесі навчання географії у закладах загальної середньої освіти. Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»). 2025. № 11 (57). С. 413–424.

3. Власенко Р. П., Яковлева В. А. Особливості фахової підготовки майбутніх учителів географії в закладі вищої освіти. Природнича освіта та наука. 2024. Вип. 4. С. 15–22.

4. Вішнікіна Л., Самойленко В. Застосування сучасних засобів навчання у підготовці майбутніх учителів географії. Проблеми підготовки сучасного вчителя. 2020. № 21, ч. 1. С. 39–47.

5. Войтович О. Впровадження інноваційних технологій навчання в освітній процес підготовки майбутніх вчителів географії. Педагогічний часопис Волині. 2020. № 1(16). С. 61–67.

6. Ічанська Н. В., Дем'яненко В. О. Освітні інтернет ресурси та онлайн середовища в навчально-виховній діяльності викладача закладу вищої освіти. Системи управління, навігації та зв'язку. 2020. Вип. 4 (62). С. 40–42.

7. Лук'янчикова О. В. Організаційно-методичний супровід у формуванні інноваційної особистості педагога. Професійна освіта: теорія і практика. 2018. № 1-2. С. 134–139.

Бондаренко Алла Валеріївна
здобувачка ІІ рівня вищої освіти
спеціальності А3 Початкова освіта
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
Місто Кропивницький
Науковий керівник: ***Кіндей Л.Г.,***
кандидатка філологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри дошкільної та початкової освіти
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка

ІНТЕРАКТИВНІ ПЛАТФОРМИ ЯК ЗАСІБ СТВОРЕННЯ ВІЗУАЛЬНОГО ЛЕКСИЧНОГО СЕРЕДОВИЩА В СУЧАСНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ ПРАКТИЦІ

У зв'язку з цифровізацією освіти сучасна педагогічна та психологічна науки дедалі більше уваги приділяють розвитку мовлення молодших школярів. Це зумовлено також упровадженням ідей Нової української школи. На нашу думку, використання інтерактивних освітніх технологій сприятиме тому, що процес навчання молодших школярів стане більш цікавим, доступним і ефективним. У цьому контексті важливим є формування лексичної компетентності учнів та візуального лексичного середовища, адже це забезпечує збагачення словникового запасу та вміння доречно використовувати слова у власному мовленні.

Сучасні дослідники у галузі психолого-педагогічної науки розглядають лексичну компетентність як важливий складник мовної та комунікативної компетентності особистості. Її сутність не зводиться лише до знання значень окремих слів, а охоплює вміння адекватно сприймати, розуміти, добирати й уживати лексичні одиниці відповідно до змісту висловлювання та мовленнєвої ситуації. Теоретичні засадами формування лексичної компетентності молодших школярів розглядаються в роботах таких вітчизняні вчених як Н. Сіранчук [1], Л. Шевчук [2], В. Редько [3], Крохмальна Г. [4] та інші. Зокрема, Шевчук Л. узагальнюючи підходи до визначення цього поняття, звертає увагу на трактування Редька В., відповідно до якого лексична компетентність пов'язана зі здатністю ідентифікувати лексичні одиниці під час читання й слухання та нормативно продукувати їх в усному і писемному мовленні [2]. Крохмальна Г. зазначає, що лексична компетентність базується на взаємодії навичок, знань і лексичної усвідомленості школяра. [4]

Важливо відзначити підхід Сіранчук Н., яка розглядає лексичну компетентність молодшого школяра як здатність до мотиваційної, когнітивної, практичної, рефлексивної та поведінкової лексичної діяльності. Дослідниця підкреслює, що це поняття є значно ширшим

за прості знання, уміння і навички, оскільки включає запас слів школяра, доречність уживання образних висловів, прислів'їв, приказок і фразеологізмів і тд. [5]. Саме тому в контексті початкової освіти лексичну компетентність доцільно трактувати як інтегровану якість мовленнєвого розвитку дитини, що виявляється у здатності осмисллено й доречно користуватися словом у навчальному та повсякденному спілкуванні.

Формування візуального лексичного середовища школярів потребує добору таких методів і засобів навчання, які б не лише забезпечували засвоєння нових слів, а й сприяли їх активному використанню в мовленні. На нашу думку, використання саме інтерактивних платформ є доцільним у сучасній початковій школі, адже вони допомагають зробити процес засвоєння лексики більш наочним та результативним.

Розберемо детальніше деякі з інтерактивних платформ, а саме Canva for Education [7], Kahoot [8] та LearningApps [9].

Платформа Canva for Education [7] – це сучасна інтерактивна платформа для навчання, за допомогою якої вчитель може створювати різноманітні візуальні матеріали для уроку. У початковій школі її доцільно використовувати для створення словникових карток, тематичних плакатів, ілюстрованих завдань, презентацій і навчальних історій. Це сприяє формуванню візуального лексичного середовища, у якому нові слова краще сприймаються, запам'ятовуються та активніше використовуються молодшими школярами у мовленні.

Kahoot [8] – інтерактивна платформа для створення навчальних вікторин та ігор. Її можна використовувати для перевірки знань слів, закріплення лексики, добору синонімів, антонімів і тематичних груп слів. Для молодших школярів така форма роботи є цікавою, бо поєднує гру і навчання, що допомагає краще запам'ятовувати нові слова та активніше використовувати їх у мовленні.

LearningApps [9] – це онлайн-платформа для створення інтерактивних вправ. За її допомогою можна робити завдання на встановлення відповідностей, групування слів, кросворди, вправи із зображеннями та пропущеними словами. У роботі з молодшими школярами вона є корисною, бо дає змогу в цікавій формі закріплювати лексику. Завдяки цьому учні краще засвоюють нові слова і вчаться правильно вживати їх у мовленні.

Тож використання інтерактивних платформ є чудовим засобом створення візуального лексичного середовища в сучасній педагогічній науці. Такі платформи дозволяють зробити навчання більш цікавим, інтерактивним та доступним для школярів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Сіранчук Н. М. До проблеми створення методичної системи формування лексичної компетентності учнів. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологія». 2020. Вип. 9. С. 303-306.

2. Шевчук Л. М. Специфіка формування лексичної компетентності школярів у сучасних умовах. VII Волошинські читання «Шкільна мовно-літературна освіта: традиції і новаторство»: матеріали всеукр. наук.-практ. конф., 17 трав. 2019 р., м. Київ. Київ: УОВЦ «Оріон», 2019. С. 128-132.

3. Концепція компетентнісно орієнтованого навчання іноземних мов учнів початкової школи / В. Г. Редько, Т. К. Полонська, О. С. Пасічник, Н. П. Басай. Київ: ТОВ «Конві Прінт», 2018. 36 с.

4. Крохмальна Г. І., Галайко М. В. Формування лексичної компетентності школярів у контексті Нової української школи: інтеграція традиційних і сучасних педагогічних технологій. Молодий вчений. 2025. № 4 (135). С. 145-149.

5. Сіранчук Н. М. Формування лексичної компетентності в учнів початкових класів на уроках української мови: монографія. Київ: Центр учбової літератури, 2017. 288 с.

6. Швардак М. В. Цифрові інтерактивні технології в освітньому процесі початкової школи. Науковий журнал Хортицької національної академії. Серія «Педагогіка. Соціальна робота». 2023. Вип. 1 (8). С. 39-49.

7. Canva for Education. URL: https://www.canva.com/education/ (дата звернення: 16.03.2026).

8. Kahoot. URL: https://kahoot.com/ (дата звернення: 16.03.2026).

9. LearningApps. URL: https://learningapps.org/ (дата звернення: 16.03.2026).

УДК 373.5.016:821

Бондаренко Лариса Михайлівна,
учитель зарубіжної літератури, спеціаліст І категорії
Комунальний заклад ліцей № 9 Сумської міської ради
bondarenko.lar2012@gmail.com

КООПЕРАТИВНЕ НАВЧАННЯ ТА ЛІТЕРАТУРНІ ДЕБАТИ ЯК ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ 7–11 КЛАСІВ НА УРОКАХ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У статті розглянуто практичні аспекти формування соціальної компетентності учнів 7-11 класів на уроках зарубіжної літератури засобами кооперативного навчання та літературних дебатів на засадах педагогіки партнерства. Конкретизовано складники соціальної компетентності стосовно уроку літератури: комунікативний, кооперативний, емпатійний, конфліктологічний та відповідально-ціннісний. Описано інструменти партнерської взаємодії (класна угода, ротація ролей, «адвокат тексту»), запропоновано систему форм роботи на матеріалі творів О. Генрі, В. Шекспіра, Мольєра, Е. Т. А. Гофмана, Дж. Орвелла з урахуванням вікових особливостей учнів. Наведено інструментарій спостереження та самооцінювання соціальних умінь, проаналізовано типові труднощі групової роботи та способи їх подолання. Матеріали адресовано вчителям зарубіжної літератури закладів загальної середньої освіти.

Ключові слова: *соціальна компетентність, педагогіка партнерства, кооперативне навчання, літературні дебати, групова робота, зарубіжна література, Нова українська школа.*

Постановка проблеми. Закон України «Про освіту» відносить соціальні та громадянські компетентності до ключових компетентностей, необхідних кожній сучасній людині [8], а Державний стандарт базової середньої освіти серед наскрізних умінь визначає співпрацю з іншими, конструктивне керування емоціями, уміння аргументувати власну позицію та ухвалювати рішення [4]. Концепція «Нова українська школа» називає педагогіку партнерства, що ґрунтується на спілкуванні, взаємодії та співпраці між учителем, учнем і батьками, одним із ключових компонентів реформи [7]. Література є особливим ресурсом для досягнення цих цілей: читаючи, учень проживає досвід інших людей, учиться розуміти мотиви вчинків, співпереживати, оцінювати наслідки рішень. Проте сама розмова про героїв ще не формує соціальних умінь – їх формує досвід реальної взаємодії: домовлятися, вислуховувати, розподіляти відповідальність, аргументовано не погоджуватися. На практиці ж урок літератури часто зберігає фронтальний характер, а групова робота нерідко стає формальною, коли одна дитина виконує завдання, а решта спостерігають. Тому потребує розв'язання питання, як організувати структуровану взаємодію учнів так, щоб вона водночас поглиблювала роботу з художнім текстом і цілеспрямовано розвивала соціальні вміння.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною основою кооперативного навчання є теорія соціальної взаємозалежності Д. Джонсона та Р. Джонсона, які показали, що спільна робота дає навчальний і соціальний ефект за наявності п'яти умов: позитивної взаємозалежності, індивідуальної відповідальності, стимулювальної взаємодії,

сформованих навичок співпраці та групової рефлексії [цит. за 2]. У сучасній вітчизняній дидактиці наукові розвідки Д. Губарєвої та Г. Товканець дають теоретичне підґрунтя для визначення соціальної компетентності, її структури та особливостей формування в учнів різних вікових груп [3; 9]. О. Задоріна та В.Гладун розкрили сутність, принципи та методи кооперативного навчання: позитивну взаємозалежність, розподіл ролей, групову відповідальність, взаємодію та рефлексію — ключові механізми формування соціальної компетентності [5; 2]. І. Бочковська обґрунтовує використання групових обговорень, дискусій, рольових ігор і творчих завдань, на основі яких можна проєктувати літературні дебати [1]. Водночас недостатньо висвітленим залишається питання, як поєднати в єдиній системі літературний аналіз і цілеспрямоване формування соціальних умінь так, щоб друге не витісняло першого.

Мета статті – описати й обґрунтувати систему форм кооперативного навчання та літературних дебатів, спрямовану на формування соціальної компетентності учнів 7-11 класів на уроках зарубіжної літератури на засадах педагогіки партнерства, і запропонувати інструменти оцінювання соціальних умінь.

Виклад основного матеріалу. Щоб соціальна компетентність не залишалася загальним гаслом, ми конкретизували її у вигляді п’яти груп умінь, кожна з яких має відповідник у роботі з художнім текстом:

– *комунікативний складник* – уміння слухати, перефразовувати думку співрозмовника, ставити уточнювальні запитання (у роботі з текстом – уважне «слухання» автора, точне цитування);

– *кооперативний складник* – уміння розподіляти ролі, виконувати свою частину роботи, допомагати іншим (спільне дослідження твору);

– *емпатійний складник* – здатність зрозуміти почуття і позицію іншої людини (характеристика героя «зсередини», з його точки зору);

– *конфліктологічний складник* – уміння аргументовано не погоджуватися, шукати компроміс (аналіз конфлікту твору та варіантів його розв’язання);

– *відповідально-ціннісний складник* – здатність ухвалювати рішення та відповідати за них (оцінка вчинків героїв і їхніх наслідків).

Педагогіка партнерства на уроці втілюється в кількох конкретних інструментах. Перший – *класна угода*: на початку навчального року учні разом з учителем формулюють правила спільної роботи, наприклад: «Критикуємо ідеї, а не людей», «Говорить один – слухають усі», «Маємо право на помилку», «Кожна думка підкріплюється текстом». Угода розміщується в класі, і в разі порушень звертаємося саме до неї, а не до авторитету вчителя. Другий інструмент – *ротація ролей* у групі: модератор (стежить, щоб висловився кожен), секретар (фіксує результати), хронометрист (контролює час), спікер (представляє результат) та *«адвокат тексту»*, який перевіряє, чи кожне твердження групи підтверджене цитатою або епізодом твору. Остання роль, запроваджена нами, є запобіжником від того, щоб обговорення перетворювалося на розмову «про життя» без опори на художній текст. Ролі змінюються від уроку до уроку, завдяки чому кожен учень має досвід і лідерства, і підтримувальної діяльності. Третій інструмент – *залучення батьків як партнерів*: сімейні читацькі завдання, інтерв’ю з рідними, спільні творчі проєкти.

Форми кооперативної взаємодії ускладнюються відповідно до віку учнів: від роботи в парах і коротких структур у 7 класі – до дебатів і проєктної діяльності в 10–11 класах

(табл. 1). Добір творів здійснюємо з урахуванням змісту навчальних програм, зокрема модельної навчальної програми «Зарубіжна література. 5–9 класи», яка серед завдань предмета визначає виховання толерантного ставлення до інших культур і поглядів [4].

Таблиця 1

Форми кооперативного навчання на уроках зарубіжної літератури в 7–11 класах

Клас	Твір	Форма роботи	Провідні соціальні вміння
7	О. Генрі «Останній листок»	«Подумай – обговори в парі – поділися»; «Коло співпереживання»	Емпатія, уважне слухання, підтримка іншого
8	В. Шекспір «Ромео і Джульєтта»	Рольова гра «Медіація у Вероні»	Розв'язання конфліктів, розуміння інтересів сторін
9	Мольєр «Міщанин-шляхтич»	«Ажурна пилка» (взаємонавчання); сценічна інтерпретація	Співпраця, індивідуальна відповідальність перед групою
10	Е. Т. А. Гофман «Крихітка Цахес на прізвисько Цинобер»	Літературні дебати	Аргументація, повага до опонента, публічний виступ
11	Дж. Орвелл «Колгосп тварин»	Груповий проєкт «Анатомія маніпуляції»; обговорення-рішення	Критичне мислення, громадянська відповідальність, ухвалення рішень

7 клас: емпатія та уважне слухання. Під час вивчення новели О. Генрі «Останній листок» використовуємо структуру «Подумай – обговори в парі – поділися». Учні отримують запитання: «Чому старий Берман нікому не розповів про свій задум?» Хвилину кожен думає самостійно, дві хвилини обговорює в парі, а потім пари діляться висновками з класом. Далі проводимо «Коло співпереживання»: учасники групи по черзі говорять від імені героїв (Джонсі, Сью, Бермана) про те, що вони відчувають у кульмінаційний момент. Правило кола – не перебивати, а кожен наступний починає словами «Я почув(-ла), що…», повторюючи думку попередника. Так учні тренують уміння слухати, а заразом глибше осмислюють психологію персонажів. Підсумковим продуктом є «листок підтримки»: група пише слова підтримки людині, якій зараз важко, – однокласникові, людині, що змушена була залишити свій дім, захисникові чи захисниці. Робота добровільна.

8 клас: конфлікт і пошук згоди. Після прочитання перших трьох дій трагедії В. Шекспіра «Ромео і Джульєтта» проводимо рольову гру «Медіація у Вероні». Клас поділяється на групи: «Монтеккі», «Капулетті», «городяни Верони» та «медіатори», які діють за дорученням герцога. Кожна група готує свою позицію з опорою на текст: що спричинило ворожнечу, чого прагне сторона, що вона втрачає. Медіатори працюють за алгоритмом: вислухати сторони – відокремити позиції від справжніх інтересів – запропонувати варіанти – зафіксувати домовленість. На етапі рефлексії повертаємося до тексту із запитанням: «У який момент трагедію ще можна було відвернути і хто міг це зробити?» Важливо, щоб гра не підміняла аналізу трагедії моральним уроком: учні мають дійти висновку, що в художньому світі Шекспіра фінал зумовлений не лише вчинками окремих людей, а й силою упереджень, які сповідує вся спільнота.

9 клас: взаємонавчання та відповідальність перед групою. Комедію Мольєра «Міщанин-шляхтич» досліджуємо за допомогою структури «Ажурна пилка». У «домашніх» групах із чотирьох осіб кожен учасник отримує один аспект: образ пана Журдена; учителі та слуги як дзеркало суспільства; засоби комічного; правила класицизму в п'єсі. Учні, які отримали однаковий аспект, об'єднуються в «експертні» групи, опрацьовують свою частину, а потім повертаються «додому» і навчають інших. Індивідуальна відповідальність забезпечується підсумковою міні-перевіркою з усіх аспектів: результат групи залежить від того, наскільки якісно кожен пояснив свою частину. Завершує роботу сценічна інтерпретація епізоду в сучасному прочитанні та обговорення «соціальних масок» сьогодення, зокрема в соцмережах.

10 клас: дебати як культура аргументованої незгоди. Вивчення повісті-казки Е. Т. А. Гофмана «Крихітка Цахес на прізвисько Цинобер» завершуємо літературними дебатами за спрощеним форматом. Теза: «Відповідальність за піднесення Цахеса несе передусім суспільство, а не чари феї». Дві команди по три спікери мають чітко розподілені функції: перший спікер визначає поняття і наводить основні аргументи, другий спростовує аргументи опонентів, третій підбиває підсумки. Решта учнів працюють як судді з оцінювальними листками. Ключове правило, яке ми запровадили, – *«чесне відтворення»*: перш ніж спростовувати, спікер має переказати аргумент опонента так, щоб той погодився з переказом («Ви стверджуєте, що…, я правильно зрозумів(-ла)?»). Це правило знижує агресивність суперечки і вчить чути іншу сторону. Згодом команди можуть помінятися позиціями – так учні усвідомлюють, що сила позиції залежить від глибини прочитання тексту.

11 клас: від аналізу тексту до громадянської позиції. Під час вивчення повісті-притчі Дж. Орвелла «Колгосп тварин» учні виконують груповий проєкт «Анатомія маніпуляції». Кожна група досліджує один механізм, зображений у творі: поступову зміну заповідей; мову пропаганди та промови свиней; роль натовпу, що повторює гасла; використання страху як інструменту влади. Продуктом проєкту є пам'ятка «Як розпізнати маніпуляцію», у якій учні зіставляють художні прийоми Орвелла з прийомами сучасної інформаційної пропаганди. Завершальний етап – обговорення-рішення за запитанням: «Чи могли тварини зупинити переродження революції? Хто, коли і що мав зробити?» Так формується відповідально-ціннісний складник соціальної компетентності: розуміння того, що байдужість і мовчання теж є вибором.

Соціальні вміння не оцінюємо балами за «правильну поведінку», а відстежуємо їх розвиток за допомогою спостереження та самооцінювання. Учитель використовує карту спостереження, а учні після групової роботи заповнюють листок самооцінювання «Я в команді» (табл. 2).

Таблиця 2

Листок самооцінювання «Я в команді»

Твердження	**Завжди**	**Часто**	**Іноді**	**Поки що ні**
Я уважно вислуховував(-ла) кожного учасника групи				
Я виконав(-ла) свою роль і частину завдання				
Я підкріплював(-ла) свою думку текстом твору				
Я висловлював(-ла) незгоду коректно, без образ				
Я допомагав(-ла) іншим, коли вони мали труднощі				
Що я зробив(-ла), щоб групі було легше працювати? _____				

Групова рефлексія проводиться за прийомом «Плюс – мінус – цікаво»: що вдалося, що заважало, що варто змінити наступного разу. Важливо, щоб учні аналізували не тільки результат, а й процес співпраці, – саме це, за Д. Джонсоном і Р. Джонсоном, є однією з умов ефективності кооперативного навчання [7].

Нерівну участь учнів у груповій роботі долаємо за допомогою ролей і прийому «фішки слова»: кожен учасник отримує дві фішки й віддає одну щоразу, коли висловлюється, тож активні учні вчаться поступатися, а мовчазні – отримують простір для висловлювання. Щоб соціальна мета не витісняла літературну, кожне групове завдання обов'язково містить роботу з текстом, за яку відповідає «адвокат тексту». У період дистанційного навчання групову роботу організовуємо у віртуальних кімнатах відеоконференцій із використанням спільних документів та онлайн-дошок, а ролі учасників зберігаються.

Практика застосування описаної системи свідчить, що учні поступово переносять правила класної угоди в інші ситуації спілкування, частіше звертаються до тексту як до аргументу, коректніше висловлюють незгоду, а сором'язливі діти отримують досвід публічного виступу в безпечних умовах малої групи. Учитель при цьому стає фасилітатором спільного пошуку смислів, а не єдиним джерелом правильної інтерпретації твору.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Урок зарубіжної літератури має значний потенціал для формування соціальної компетентності учнів, оскільки поєднує емоційно-ціннісний досвід читання з можливістю реальної взаємодії. Цей потенціал реалізується за умови структурованої співпраці: класної угоди, ротації ролей, позитивної взаємозалежності та індивідуальної відповідальності учасників, обов'язкової опори на художній текст і систематичної рефлексії. Запропонована система форм – від парної роботи та «Кола співпереживання» в 7 класі до літературних дебатів і проєктної діяльності в 10-11 класах – забезпечує поступове ускладнення соціальних умінь відповідно до віку учнів і змісту програмових творів. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробленні інструментів вимірювання динаміки соціальних умінь та в поглибленні співпраці з батьками через спільні читацькі проєкти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бочковська І. Особливості проведення уроків позакласного читання із зарубіжної літератури на основному етапі в ЗЗСО. Semper Tiro : студентський науково-літературний часопис. 2024. № 13. С. 10-14. URL: https://eprints.zu.edu.ua/39657/1/Semper_tiro-13.pdf

2. Гладун В. В. Кооперативне навчання як складова у формуванні громадянської компетенції учасників освітнього процесу. 2022. URL: https://repository.moippo.mk.ua/upload/25-0622_52037554.pdf.repository.moippo.mk

3. Губарєва Д. В. Формування основ соціальної компетентності у молодших школярів засобами проєктної діяльності : дис. … д-ра філос. : 011. Київ, 2021. 355 с. URL: lib-repo.pnu.edu

4. Деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 № 898. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-п

5. Задоріна О., Папач О. Технологія кооперативного навчання: методичний потенціал та досвід впровадження. Актуальні питання гуманітарних наук. 2022. Вип. 53, т. 1. С. 304-311. DOI: https://doi.org/10.24919/2308-4863/53-1-44.aphn-journal.in

6. Модельна навчальна програма «Зарубіжна література. 5-9 класи» для закладів загальної середньої освіти / авт. О. М. Ніколенко, О. О. Ісаєва, Ж. В. Клименко, Л. В. Мацевко-Бекерська, Л. П. Юлдашева, Н. П. Рудніцька, В. Г. Туряниця, С. О. Тіхоненко, М. І. Вітко, Т. А. Джангобекова. Рекомендовано наказом Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795.

7. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи. Київ, 2016. 40 с.

8. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19

9. Товканець Г., Лендел В. Соціальна компетентність учнів старшого шкільного віку як об'єкт психолого-педагогічних досліджень. Актуальні питання гуманітарних наук. 2023. Вип. 59, т. 3. С. 255-261.elar.kpnu.edu

10. Федоруц М. В. Формування соціальної компетентності школярів у процесі партнерської співпраці загальноосвітніх навчальних закладів з родинами. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. 2015. Вип. 36. С. 192-194.

УДК 373.3.091.3-027.22:004:[373.3.016:51]

Григорська О. Б.
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка
факультет початкової освіти та мистецтва,
вул. І. Франка, 36, м. Дрогобич, Україна,
тел.: +38 (066) 605-20-92,
e-mail: olena.hryhorska@dspu.edu.ua

ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВОЇ ГЕЙМІФІКАЦІЇ У ФОРМУВАННІ МАТЕМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Ключові слова: *цифрова гейміфікація, математична компетентність, молодші школярі, цифрові технології, ігрове навчання.*

Актуальність дослідження. У сучасній початковій школі цифрові технології застосовують для пояснення матеріалу, закріплення знань і перевірки навчальних результатів. Проте сама наявність інтерактивних вправ не забезпечує формування математичної компетентності. Важливо, щоб учні не лише знаходили правильні відповіді, а й усвідомлювали математичні залежності, аргументували власні дії та переносили здобуті знання у практичні ситуації. Математична компетентність охоплює знання про числа, форму й величини та здатність застосовувати їх у повсякденному житті [1].

Мета дослідження. Визначити дидактичні можливості цифрової гейміфікації у формуванні математичної компетентності учнів 1–4 класів і систематизувати педагогічні умови її доцільного застосування на уроках математики. Завдання дослідження: зіставити підходи до застосування цифрових та ігрових засобів; узагальнити їхні дидактичні можливості й обмеження; визначити орієнтири добору завдань відповідно до навчальної мети.

Методи дослідження. Використано аналіз, порівняння, систематизацію та узагальнення українських і зарубіжних наукових праць, присвячених математичній компетентності, цифровим технологіям, гейміфікації та ігровому навчанню.

Виклад основного матеріалу. Цифрова гейміфікація передбачає використання ігрових механік — балів, рівнів, винагород, сюжетів і випробувань — у навчальній діяльності із застосуванням цифрових засобів. Водночас ігрові елементи мають підпорядковуватися математичній меті. Завдання, яке спонукає дитину порівнювати результати, встановлювати закономірності й пояснювати міркування, має більший навчальний потенціал, ніж механічний вибір готової відповіді [1]. Важливо розмежовувати гейміфікацію та ігрове навчання: у першому випадку ігрові елементи вводяться до навчальної діяльності, у другому сама гра є способом опанування змісту.

Цифрові платформи розширюють можливості обох підходів, однак наявність яскравого оформлення або системи заохочень не є достатнім показником дидактичної цінності. Навчальний результат визначається тим, чи виконує учень математичні дії усвідомлено, чи бачить зв'язки між величинами та чи здатний пояснити власне рішення. Г.

Компетентнісний та інтегрований підходи передбачають зв'язок математичного змісту з досвідом дитини й іншими освітніми галузями [3]. Наприклад, інтерактивні ситуації купівлі товарів, визначення вартості та обчислення решти дають змогу застосувати арифметичні дії в умовах, наближених до реального життя. Цифровий формат може підтримувати наочність і зворотний зв'язок, але не замінює практичних дій із предметами та усного пояснення. Застосування таких підходів дає змогу поєднати обчислення з аналізом реальних ситуацій, зокрема визначенням вартості кількох товарів, порівнянням цін та обчисленням решти. При цьому педагогові важливо передбачити обговорення вибраного способу розв'язання: одна й та сама відповідь може бути отримана різними математичними діями. Зауважимо, що наведені приклади є методичними ілюстраціями можливого використання цифрових вправ, а не результатами окремого експерименту. Підготовка вчителя є необхідною умовою такої роботи. С.

У дослідженні М. Руїс-Баньюльс та співавторів гейміфікацію поєднано з трансмедійною розповіддю та міжпредметним навчанням: математичні вправи ставали частиною спільного сюжету [7]. Така організація сприяє залученню школярів, однак потребує продуманого зв'язку між історією, послідовністю вправ і навчальними результатами. У цій моделі спільний сюжет об'єднував навчальні завдання, представлені через різні канали, і створював умови для міжпредметних зв'язків. Автори застосували попереднє й підсумкове тестування експериментальної та контрольної груп [7]. Такий підхід демонструє можливість включати математичний зміст у послідовну навчальну історію, проте потребує від учителя ретельного планування етапів, добору вправ та узгодження сюжетних подій із програмовими результатами. Саме зміст завдань, а не сюжет сам по собі, має залишатися основою оцінювання ефективності.

О. Карамерт та А. Куйюмджу Вардар за результатами порівняння експериментальної й контрольної груп встановили статистично значущі відмінності в навчальних досягненнях на користь гейміфікованого навчання. Водночас істотних відмінностей у ставленні учнів до математики не виявлено [6]. Отже, покращення результатів навчання не слід автоматично ототожнювати зі зростанням позитивного ставлення до предмета. Дослідники оцінювали не лише навчальні досягнення, а й ставлення учнів до математики до та після втручання [6]. Це дозволило розмежувати два результати, які нерідко помилково ототожнюють: успішність виконання математичних завдань та емоційне сприйняття предмета. Підвищення тестових показників не означало статистично значущого поліпшення ставлення до математики.

Е. Дебренті наголошує на значенні ігор та предметних маніпулятивів для переходу від конкретних дій до абстрактного математичного мислення. Цифрові ігри не завжди перевершують традиційні засоби: визначальною є можливість активно діяти, досліджувати, висувати припущення й шукати розв'язання [5]. С. Абрамович, М. Коннелл та Дж. Мінц також розглядають технології як підтримку моделювання, дослідження понять і різних способів представлення математичного змісту, а не заміну педагогічної майстерності [4]. Особливої уваги потребує перехід від предметного до символічного

подання математичних понять. Молодші школярі засвоюють зв'язки між числовими, графічними, словесними та предметними моделями поступово; тому робота з фізичними об'єктами, усне пояснення й цифрова візуалізація можуть взаємно доповнюватися [5]. С. Абрамович, М. Коннелл і Дж.

Добір цифрових засобів доцільно здійснювати відповідно до етапу уроку. Під час пояснення нового матеріалу можуть застосовуватися візуальні схеми, інфографіка та інтелект-карти; для закріплення — короткі інтерактивні й гейміфіковані вправи; для перевірки — онлайн-тести з оперативним зворотним зв'язком [2]. Після цифрової взаємодії важливо організувати обговорення способів розв'язання, порівняння відповідей і рефлексію. На етапі актуалізації знань коротка інтерактивна вправа може допомогти пригадати раніше вивчені поняття й виявити труднощі. Під час пояснення нового матеріалу доцільно використовувати візуальні моделі та схеми, які показують математичні зв'язки, а не лише демонструють готове правило. Під час закріплення можна пропонувати завдання з поступовим ускладненням, де учень має змогу перевірити результат і виправити помилку.

Узагальнення досліджень [1–7] дає змогу визначити основні педагогічні умови ефективного застосування цифрової гейміфікації: відповідність ігрових механік навчальній меті; активні дії учнів із математичним змістом; своєчасний зворотний зв'язок; пояснення й обґрунтування розв'язків; поєднання цифрових завдань із практичними, усними та дослідницькими видами роботи; урахування віку, підготовленості школярів і методичної готовності вчителя. Цифрові вправи мають бути короткими, змістовними та чергуватися з іншими видами діяльності. Перша умова передбачає чітке формулювання очікуваного математичного результату ще до вибору платформи чи ігрового сюжету. Друга полягає у створенні завдань, що спонукають учня порівнювати, моделювати, висувати припущення й перевіряти їх, а не лише натискати на правильний варіант. Третя умова стосується зворотного зв'язку: він має допомагати зрозуміти помилку і скоригувати дію. Четверта — організація рефлексії, під час якої дитина словесно або письмово обґрунтовує відповідь.

Висновки. Цифрова гейміфікація може підтримувати формування математичної компетентності молодших школярів, якщо її використання є методично обґрунтованим і спрямованим на осмислення математичних понять. Її цінність визначається не кількістю балів чи винагород, а якістю навчальних завдань, активністю учнів, можливістю пояснювати математичні дії та застосовувати знання на практиці. Перспективним напрямом є розроблення й експериментальна перевірка системи гейміфікованих завдань для учнів 1–4 класів та порівняння цифрових і нецифрових ігрових моделей. Порівняння українських і зарубіжних досліджень підтверджує необхідність цілісного підходу: цифрові засоби мають доповнювати компетентнісне навчання, а не підмінювати його. Практичним критерієм добору вправ є відповідність математичній меті та можливість активного осмислення дій учнем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Захарова Г. Б., Запорожченко Т. П. Формування математичної компетентності молодших школярів засобами інформаційних технологій. Молодь і ринок. 2022. № 7–8 (205–206). С. 113–118. DOI: https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.266373.

2. Паламар С., Нежива Л. Застосування ІК-технологій у контексті формування предметно-методичної компетентності майбутніх учителів початкових класів. Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка. 2023. № 39 (1). С. 51–58. DOI: https://doi.org/10.28925/2311-2409.2023.398.

3. Скворцова С. О., Онопрієнко О. В. Нова українська школа: методика навчання математики у 3–4 класах закладів загальної середньої освіти на засадах інтегрованого і компетентнісного підходів : навч.-метод. посіб. Харків : Ранок, 2020. 320 с.

4. Abramovich S., Connell M. L., Mintz J. Digital Technology in PK-6 Mathematics Education. Computers in the Schools. 2025. Vol. 42, No. 1. P. 1–6. DOI: https://doi.org/10.1080/07380569.2025.2436820.

5. Debrenti E. Game-Based Learning experiences in primary mathematics education. Frontiers in Education. 2024. Vol. 9. Art. 1331312. DOI: https://doi.org/10.3389/feduc.2024.1331312.

6. Karamert Ö., Kuyumcu Vardar A. The effect of gamification on young mathematics learners' achievements and attitudes. Journal of Educational Technology & Online Learning. 2021. Vol. 4, No. 2. P. 96–114. DOI: https://doi.org/10.31681/jetol.904704.

7. Ruiz-Bañuls M., Gómez-Trigueros I. M., Rovira-Collado J., Rico-Gómez M. L. Gamification and transmedia in interdisciplinary contexts: a didactic intervention for the primary school classroom. Heliyon. 2021. Vol. 7, Iss. 6. Art. e07374. DOI: https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2021.e07374.

Ковальчук Володимир Юльянович
доктор педагогічних наук, професор кафедри
фундаментальних дисциплін початкової освіти
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка
Тимчишин Арсен Андрійович
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
факультет початкової освіти та мистецтва
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка

МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ПРОЄКТІВ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У статті визначено дидактичні можливості навчальних проєктів у математичній освіті молодших школярів. Розкрито принципи, етапи й методичні умови організації проєктної діяльності, особливості добору завдань та оцінювання результатів. Обґрунтовано значення практичної спрямованості, диференціації й педагогічного супроводу для формування математичної компетентності учнів початкової школи.
Ключові слова: *початкова школа; математична освіта; навчальний проєкт; проєктна діяльність; математична компетентність; молодші школярі.*

Сучасна початкова освіта орієнтується не лише на засвоєння предметних знань, а й на формування здатності застосовувати їх у практичних ситуаціях, аналізувати інформацію та обґрунтовувати рішення. Особливого значення це набуває в навчанні математики, адже математичні знання й уміння потрібні дитині для розуміння кількісних відношень, вимірювання, порівняння, планування та розв'язування повсякденних завдань.

Відповідно до Державного стандарту початкової освіти, математична освітня галузь спрямована на формування математичної компетентності, що передбачає виявлення математичних залежностей у навколишньому світі, моделювання процесів і ситуацій, розв'язування проблем та використання математичних знань у повсякденному житті [1]. Досягнення зазначених результатів потребує організації освітнього процесу, у якому учень виступає активним учасником пізнавальної діяльності, а навчальні завдання передбачають не лише відтворення відомих способів дій, а й пошук рішень, дослідження та практичне застосування знань.

Одним із методів, що відповідає цим освітнім орієнтирам, є проєктне навчання. Його використання дає змогу поєднати математичний зміст із життєвим досвідом дітей, організувати самостійну й колективну роботу, створити умови для застосування обчислень, вимірювань, геометричних побудов і опрацювання інформації. Водночас

ефективність проєктної діяльності залежить від методично обґрунтованого добору завдань, чіткого визначення навчальних цілей, урахування вікових особливостей учнів і належного педагогічного супроводу.

Отже, актуальним є визначення методичних особливостей використання навчальних проєктів на уроках математики в початковій школі, зокрема умов їх результативної організації та можливостей інтеграції в традиційну систему навчання.

Проблему використання навчальних проєктів у початковій математичній освіті досліджували українські науковці й методисти. Т. Білик і Н. Казьмірчук розглянули особливості організації проєктної діяльності молодших школярів на уроках математики, окресливши її можливості для формування математичних умінь, навичок та інтересу до предмета [2]. Н. Казьмірчук, О. Голюк та А. Гайдукевич висвітлили використання проєктних технологій у початковій математичній освіті [3].

О. Онопрієнко звертає увагу на потенціал проєктної діяльності для вивчення математичних понять і закономірностей, підкреслюючи можливість інтегрувати зміст різних освітніх галузей у межах одного завдання [4]. Н. Рудницька аналізує проєктні технології на уроках математики в контексті компетентнісного підходу та становлення Нової української школи [5]. У дослідженні Г. Константінової й Т. Дригач проєктна технологія розглядається як засіб формування міжпредметних зв'язків, застосування математичних знань у життєвих ситуаціях і розвитку самостійності учнів [6].

Отже, українські праці засвідчують актуальність проєктного підходу в початковій математичній освіті. Водночас практичної уваги потребують конкретні методичні рішення: як сформулювати проблему проєкту, узгодити її з навчальними результатами, організувати діяльність учнів із різним рівнем підготовки та оцінити не лише кінцевий продукт, а й математичні дії кожного учасника.

Мета статті — визначити методичні особливості використання навчальних проєктів на уроках математики в початковій школі й окреслити умови їх результативної організації.

Навчальний проєкт доцільно розглядати як цілеспрямовану діяльність учнів, організовану навколо певної проблеми та спрямовану на створення результату, який можна представити й обговорити. Його *основними ознаками* є зрозуміле проблемне запитання, визначена мета, планування дій, практичне застосування знань, співпраця або самостійна робота та підбиття підсумків. У математичній освіті проєкт повинен спиратися на конкретний навчальний зміст: обчислення, вимірювання, порівняння величин, геометричні уявлення, опрацювання даних чи встановлення закономірностей.

Основна методична вимога полягає в тому, щоб математичні дії були необхідними для розв'язання поставленої проблеми. Наприклад, під час проєкту «Плануємо класну кімнату» учні вимірюють доступні об'єкти, порівнюють довжини, визначають можливе розміщення меблів і представляють схему. У проєкті «Скільки коштує наш сніданок?» вони працюють із цінами, обчислюють загальну вартість кількох продуктів і порівнюють варіанти. Проєкт «Математика нашого класу» може передбачати опитування однокласників, підрахунок відповідей, оформлення таблиці та побудову діаграми. Подібні приклади узгоджуються з практичною й інтегрованою спрямованістю проєктної діяльності, описаною українськими дослідниками [2; 4; 6].

Проєктне навчання створює умови для комплексного застосування знань, розвитку самостійності, логічного мислення, комунікації та відповідальності за спільну роботу.

Учні визначають, які дані потрібно зібрати, обирають способи обчислення, перевіряють результати й пояснюють власні висновки. Однак ці результати не виникають автоматично: вони залежать від характеру завдання, доступного рівня самостійності та того, наскільки чітко вчитель пов'язує проєкт із навчальною метою.

Під час добору проєктів доцільно дотримуватися кількох принципів. *Принцип практичної спрямованості* передбачає зв'язок завдання з життєвими ситуаціями, зрозумілими дітям. *Принцип доступності* вимагає врахування віку, математичної підготовки та попереднього досвіду учнів. *Принцип проблемності* означає, що робота починається із запитання, яке потребує пошуку відповіді, а не лише відтворення готового алгоритму. *Принцип самостійності* передбачає, що учні самі виконують посильні математичні дії та беруть участь у прийнятті рішень. *Принцип співпраці* реалізується через розподіл ролей, обговорення способів виконання завдань і спільне представлення результатів. Важливо також забезпечувати міжпредметні зв'язки, не втрачаючи математичної мети проєкту [5; 6].

Організацію навчального проєкту можна здійснювати за п'ятьма взаємопов'язаними *етапами.* На мотиваційно-проблемному етапі вчитель створює ситуацію, що викликає інтерес, і разом з учнями формулює основне запитання. На організаційно-планувальному етапі визначають мету, очікуваний результат, матеріали, послідовність дій і ролі учасників. На практичному етапі діти збирають дані, проводять вимірювання, виконують обчислення, занотовують результати та за потреби коригують план. На презентаційному етапі представляють створений продукт і пояснюють, як саме застосовували математичні знання. На рефлексивно-оцінювальному етапі обговорюють, що вдалося, які труднощі виникли та як можна вдосконалити роботу.

Ці етапи не обов'язково відповідають окремим урокам: короткий проєкт можна завершити протягом одного заняття, а складніший — реалізувати впродовж кількох уроків. Важливо, щоб учні розуміли послідовність роботи й очікуваний результат, а кожен етап забезпечував змістовну математичну діяльність.

Добираючи проєкт, учитель спочатку визначає навчальний результат, а вже потім — життєву ситуацію, у якій відповідні знання знадобляться. Якщо вивчаються величини, доцільно запропонувати вимірювання та порівняння об'єктів; якщо робота стосується даних — організувати опитування, укладання таблиці й діаграми; якщо закріплюються арифметичні дії — розрахувати вартість покупок або спланувати витрати в межах заданої суми. Завдання має бути посильним і не вимагати від дітей знань, які ще не вивчалися.

Форма роботи залежить від мети та складності завдання. Індивідуальні проєкти дають змогу врахувати темп роботи дитини; парні сприяють обговоренню та взаємоперевірці; групові створюють умови для розподілу функцій і спільного ухвалення рішень. У групі варто визначати конкретні ролі: відповідальний за вимірювання, обчислення, фіксацію даних, оформлення та презентацію. Водночас оформлення не повинно замінювати математичну роботу, а кожен учасник має виконати принаймні частину завдань, пов'язаних із математичним змістом.

Диференціація допомагає залучити учнів із різним рівнем підготовки. Для підтримки можна використовувати зразки таблиць, алгоритми дій, наочні матеріали, підказки й додаткові запитання. Учням, які швидше виконують основне завдання, можна запропонувати порівняти альтернативні варіанти, перевірити інший спосіб розв'язання

або сформулювати додатковий висновок. Такий підхід дає змогу зберегти спільну мету, водночас варіюючи обсяг допомоги та складність окремих дій.

Оцінювання проєкту має охоплювати як кінцевий результат, так і процес роботи. Доцільно враховувати правильність обчислень і вимірювань, повноту виконання завдань, обґрунтованість висновків, уміння пояснити отриманий результат, самостійність і внесок у співпрацю. Зовнішнє оформлення може бути додатковим критерієм, але не повинно переважати математичну правильність. Корисно поєднувати оцінювання вчителя із самооцінюванням і взаємооцінюванням за короткими зрозумілими критеріями.

До типових труднощів належать обмеженість навчального часу, недостатній досвід планування, нерівномірний розподіл обов'язків і ризик зміщення уваги з математики на виготовлення продукту. Їх можна зменшити завдяки чітким інструкціям, реалістичному обсягу завдань, проміжним перевіркам і поступовому збільшенню самостійності учнів. Учитель має супроводжувати процес, ставити навідні запитання та допомагати за потреби, але не виконувати основну роботу замість дітей.

Цифрові інструменти варто залучати тоді, коли вони справді полегшують збір і впорядкування даних, створення таблиць або діаграм чи представлення результатів. Водночас цифровий продукт не має підміняти розуміння математичних залежностей і самостійне виконання обчислень. Під час використання онлайн-ресурсів учитель повинен ураховувати доступність техніки, безпеку та можливість виконати завдання альтернативним способом.

Отже, навчальні проєкти є доцільним засобом посилення практичної спрямованості уроків математики в початковій школі. Вони створюють можливості для застосування обчислень, вимірювань, роботи з даними й математичного моделювання в ситуаціях, близьких до життєвого досвіду дітей. Результативність проєктної діяльності залежить від чіткого визначення навчальної мети, доступності проблеми, збереження математичного змісту, організації співпраці та педагогічного супроводу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про затвердження Державного стандарту початкової освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 26.12.2025 № 1810. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1810-2025-%D0%BF

2. Білик Т., Казьмірчук Н. Особливості організації проєктної діяльності молодших школярів на уроках математики. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. 2020. Вип. 61. С. 18–23.

3. Казьмірчук Н. С., Голюк О. А., Гайдукевич А. Використання проєктних технологій на уроках математики у початковій школі. Молодий вчений. 2019. № 5.2 (69.2). С. 126–132. 4. Онопрієнко О. В. Проєкти на уроках математики: вивчення математичних понять і закономірностей у проєктній діяльності. Учитель початкової школи. 2017. № 2. С. 7–9.

4. Рудницька Н. Ю. Проєктні технології на уроках математики в початковій школі. Підготовка майбутніх фахівців у контексті становлення Нової української школи: компетентнісний підхід : зб. наук. пр. Житомир, 2019. С. 80–84.

5. Константінова Г., Дригач Т. Проєктна технологія як засіб формування міжпредметних зв'язків на уроках математики в початковій школі. Освіта. Інноватика. Практика. 2025. Т. 13, № 6. С. 26–35.

Ковальчук Володимир Юльянович,
доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри фундаментальних дисциплін початкової освіти, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, м. Дрогобич, Україна
https://orcid.org/0009-0004-1070-7744
e-mail: v.kovalchuk@dspu.edu.ua
Ткач Богдан Ігорович,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, м. Дрогобич, Україна
e-mail: bohdan.the.weaver@dspu.edu.ua

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИЙОМУ ПОРІВНЯННЯ В ПОЧАТКОВОМУ КУРСІ МАТЕМАТИКИ

Здійснено теоретико-методичне обґрунтування застосування прийому порівняння як важливого чинника формування математичної компетентності молодших школярів в умовах Нової української школи. Дослідження показує, що перехід сучасної освітньої парадигми від репродуктивного засвоєння алгоритмів до розвитку пізнавальної самостійності потребує якісних змін у мисленнєвій діяльності учнів.
Запропоновано багаторівневу диференційовану матрицю компаративних завдань за трьома ступенями складності: репродуктивно-алгоритмічним, конструктивно-варіативним та творчо-прогностичним, що уможливлює здійснення персоніфікованої освітньої траєкторії. Показано доцільність комбінування традиційних дидактичних засобів із цифровими інтерактивними інструментами та технологією математичного сторітелінгу для стимулювання метакогнітивної рефлексії та саморегуляції учнів початкових класів.
Ключові слова: *початкова освіта, математична компетентність, логічне мислення, прийом порівняння, дидактичні умови, навчальні інструменти, опорна карта, діаграма Ейлера-Венна, когнітивний дисонанс, Нова українська школа.*

Теоретико-методологічний базис дослідження логічних дій дитини бере свій початок у фундаментальних положеннях генетичної психології та вітчизняної дидактичної школи. Психологічні механізми переходу від недиференційованого, цілісного сприйняття об’єкта до його аналітичного розчленування детально досліджено у науковій спадщині Г. Костюка. Вагомий внесок у визначення порівняння як первинного рушія будь-якого акту розуміння зробив К. Ушинський, постулювавши, що пізнання невідомого можливе лише шляхом його зіставлення з уже засвоєним досвідом.

Мета дослідження – теоретичне обґрунтування комплексу дидактичних умов та проектування практичного дидактичного інструментарію реалізації прийому порівняння

на уроках математики в початкових класах для оптимізації мисленнєвої діяльності учнів та подолання когнітивних бар'єрів.

Методологічною основою дослідження є положення діяльнісного, системного, компетентнісного та особистісно орієнтованого підходів до навчання, психолого-педагогічні концепції розвитку мислення молодших школярів, а також дидактичні положення щодо формування логічних операцій, розвитку математичної компетентності та поетапного формування розумових дій учнів.

Прийом порівняння в математиці є цілісною розумовою дією, спрямованою на виявлення подібності чи відмінності між математичними об'єктами, виразами, задачами або графічними структурами за обраними критеріями. Відповідно до вимог наукової логіки, порівняння є коректним тоді, коли зіставлювані поняття належать до спільної родовидової категорії (вимога порівнюваності сутностей, або tertium comparationis), а сам аналіз орієнтований на суттєві, інваріантні ознаки, а не на випадкові характеристики.

Організація такої роботи з учнями початкових класів пов'язана з віковими особливостями їхнього когнітивного розвитку. Спостереження показують існування кількох типових психолого-педагогічних бар'єрів, які ускладнюють використання цього прийому.

Іншою перешкодою виступає феномен когнітивного центрування, коли через незрілість операції децентрації дитині важко утримувати в пам'яті кілька ліній аналізу одночасно. Як наслідок, учень зосереджується на якомусь одному параметрі (скажімо, на формі) та опускає інший (наприклад, периметр).

Нейтралізація вказаних бар'єрів стає можливою лише за умови створення спеціального дидактичного континууму, що спрямовує діяльність учня від безпосереднього споглядання до рефлексивного логічного моделювання.

Теоретичний аналіз і методичні узагальнення дали змогу визначити сукупність дидактичних умов, за яких прийом порівняння перетворюється зі спонтанної дії на стійкий інструмент пізнання.

Важливою умовою є систематичність і наскрізний характер компаративної діяльності, де порівняння проходить крізь усі етапи уроку – від вступної каліграфічної хвилинки із зіставленням власного написання цифр з еталоном до підсумкової рефлексії. Не менш вагоме значення має контрастність і варіативність навчального матеріалу, що передбачає роботу не лише з близькими об'єктами для виявлення дрібних відмінностей, а й із зовнішньо віддаленими сутностями для пошуку спільних закономірностей (наприклад, порівняння принципу побудови розрядного складу числа 100 та метричної системи сантиметрів).

Результативність процесу також залежить від поетапної алгоритмізації інтелектуальних дій, що забезпечує засвоєння порівняння за чотирикроковою моделлю. Вона охоплює аналітичний етап орієнтування (виділення параметрів об'єкта), вибір основи порівняння, паралельне зіставлення з фіксацією спільних і відмінних ознак та підсумковий умовивід з обґрунтуванням причинно-наслідкових зв'язків.

Для реалізації окреслених умов розроблено й адаптовано систему дидактичних інструментів, які застосовуються залежно від мети та змісту уроку. На етапі актуалізації знань доцільно використовувати прийом «порівняння-провокація», коли учням пропонують два вирази чи моделі з прихованою відмінністю (наприклад, 32 + 4 і 32 + 40), що стимулює аналіз розрядного складу без безпосереднього виконання обчислень. Під час вивчення нового матеріалу орієнтиром слугує «Опорна карта порівняння» – покроковий алгоритм дій, який охоплює огляд об'єктів, вибір параметра зіставлення,

виділення спільних і відмінних рис та формулювання висновку. Для первинного закріплення підходять графічні діаграми Ейлера–Венна, які допомагають візуалізувати співвідношення понятєвих категорій під час вивчення геометричних фігур (зокрема квадрата та прямокутника) або типів текстових задач. Формуванню стійких умінь сприяє метод семантичної модифікації умови, що полягає в зіставленні задач зі спільним сюжетом, але різною математичною структурою («задачі-двійники», задачі з непрямим формулюванням, прямі та обернені задачі). На етапі рефлексії застосовують «еталонне зіставлення», де учень порівнює власне розв'язання з логічною траєкторією алгоритму, аналізуючи хід міркувань.

Яскравим прикладом подолання візуальних пасток є організація інструментального протиставлення величин у змістовій лінії «Просторові відношення та геометричні фігури». Молодші школярі часто спираються на помилковий евристичний стереотип: якщо геометрична фігура має більшу площу, то її периметр апріорі є більшим.

Розвиток логічної грамотності вимагає розподілу навчального змісту за рівнями когнітивної складності. Першим є репродуктивно-алгоритмічний рівень, який передбачає фіксацію елементарної техніки порівняння за єдиним чітко заданим візуальним чи числовим параметром. До дидактичних завдань цього рівня належать порівняння чисел у межах сотні на основі позиційного значення цифр, вимірювання та зіставлення довжини відрізків лінійкою, а також заповнення базових опорних карт порівняння.

Прийом порівняння в початковому курсі математики є базовою операцією логічного мислення, яка забезпечує перехід від наочно-образного сприйняття до абстрактних понять і запобігає механічному копіюванню дій.

Узагальнено комплекс дидактичних умов ефективного використання порівняння, що охоплює наскрізне застосування компаративного аналізу на всіх етапах уроку, контрастність навчального матеріалу, алгоритмізацію пізнавального процесу та активний розвиток мовленнєво-логічного обґрунтування дій.

Запропоновано практичний інструментарій реалізації цього прийому, який містить завдання-провокації, опорні карти, діаграми Ейлера–Венна, семантично конфліктні задачі та систему диференційованих вправ різного рівня складності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Василенко Н. В. Диференційований підхід до організації логічної діяльності учнів за рівнями когнітивної складності. Педагогічна наука: теорія і практика. 2023. Вип. 4. С. 104–111.
2. Васильєва Д. В. Графічна наочність та моделі-схеми як засіб візуалізації геометричних понять у початковій школі. Математика в школах України. 2025. № 6. С. 22–29.
3. Листопад Н. П. Дидактичні засади реалізації логічної складової в курсі початкової математики. Проблеми сучасного підручника. 2022. Вип. 29. С. 93–102.
4. Митник О. Я. Розвиток логічного мислення молодших школярів: когнітивний аспект. Початкова школа. 2021. № 3. С. 12–17.
5. Онопрієнко О. В. Моделювання як універсальна навчальна дія на уроках математики в початковій школі. Український педагогічний журнал. 2024. № 1. С. 67–75.
6. Скворцова С. О. Функціонально-алгоритмічний підхід до формування обчислювальних навичок у молодших школярів. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2020. Вип. 74. С. 135–142.

УДК 373.5.016:91

Костенко Олена Юріївна,
учитель географії, спеціаліст І категорії
Комунальний заклад ліцей № 9 Сумської міської ради
helenkostenko07@gmail.com

НАВЧАЛЬНИЙ КВЕСТ І ГРА-СИМУЛЯЦІЯ ЯК ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ КАРТОГРАФІЧНОЇ ТА ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ 6–10 КЛАСІВ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ

У статті розглянуто можливості навчальних квестів та ігор-симуляцій для формування предметних компетентностей учнів 6–10 класів на уроках географії. Обґрунтовано, що гра на уроці має виконувати не розважальну, а діяльнісну функцію: ставити учня в позицію дослідника, картографа, експерта чи особи, яка ухвалює рішення щодо використання території. Запропоновано систему ігрових форм, вибудувану за принципом наступності, – від ігор на орієнтування та роботу з координатами в 6 класі до рольових симуляцій з економічної та суспільної географії в 9–10 класах. Описано алгоритм конструювання ігрового уроку, наведено приклади сценаріїв, критерії оцінювання групового продукту, а також рекомендації щодо проведення ігор в умовах змішаного навчання та повітряних тривог. Матеріали можуть бути використані вчителями географії закладів загальної середньої освіти.

Ключові слова: *ігрові технології, навчальний квест, гра-симуляція, предметна компетентність, картографічна компетентність, гейміфікація, географія, Нова українська школа.*

Постановка проблеми. Закон України «Про освіту» та концепція «Нова українська школа» визначають компетентнісний підхід основою сучасної загальної середньої освіти, а серед ключових засад навчання називають діяльнісний характер освітнього процесу та орієнтацію на потреби учня [8; 5]. Модельна навчальна програма «Географія. 6-9 класи» рекомендує інтерактивні форми роботи – квести, вікторини, сюжетно-рольові ігри, навчальні конференції, дебати – і передбачає в кожній темі практичні роботи та дослідження [4]. Водночас практика свідчить, що ігрові прийоми на уроках географії нерідко зводяться до епізодичних вікторин наприкінці теми. Такі ігри піднімають емоційний тонус класу, але мало впливають на сформованість предметних умінь: учень відповідає на запитання, а не діє з картою, статистичними даними та просторовими рішеннями. Тому актуальним є питання, як побудувати ігрову діяльність так, щоб вона системно працювала на компетентнісний результат, а не лише на мотивацію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній вітчизняній дидактиці інтерактивного навчання С. Переяславська та О. Смагіна розглядають гейміфікацію як сучасний напрям вітчизняної освіти і серед перешкод її впровадження називають недостатню технічну базу, рівень цифрової компетентності вчителів та переважання англомовних платформ [7]. Впровадження технологій гейміфікації досліджує також Г. Скасків [10]. Р. Власенко та С. Решетченко обґрунтовують картографічний компонент: використання

карт, ГІС, моделювання та цифрових інструментів у географічній освіті [1; 9]. М. Качайло та В. Яценко розкривають організацію навчально-дослідницької діяльності та формування дослідницької компетентності учнів [3; 11]. Дослідження І. Павловської та Ю.Олішевської [6] є методичною основою для навчального квесту та гри-симуляції як інтерактивних ігрових технологій на уроках географії. Разом з тим методичні напрацювання щодо ігор на уроках географії здебільшого описують окремі прийоми; бракує цілісної, наступної від класу до класу системи ігрових форм, прив'язаної до конкретних предметних результатів.

Мета статті – обґрунтувати й описати систему навчальних квестів та ігор-симуляцій для учнів 6-10 класів, спрямовану на формування картографічного та дослідницького складників предметної географічної компетентності, і запропонувати практичні рекомендації щодо її застосування.

Виклад основного матеріалу. Предметна географічна компетентність охоплює знання про природні й суспільні об'єкти та процеси, уміння працювати з картографічними, статистичними та візуальними джерелами інформації, а також ціннісне ставлення до довкілля і територіальної громади. Ключова ідея нашого підходу полягає в тому, що кожна гра має моделювати певний вид реальної діяльності географа: орієнтування на місцевості, картографування, експедиційне дослідження, експертну оцінку території, вибір місця для розміщення об'єкта, міжнародні переговори. Тоді правила гри збігаються з логікою предмета, а перемогти можна лише застосувавши знання. Під час добору або розроблення гри ми користуємося простим запитанням-фільтром: «Чи можна виграти, не скориставшись картою або даними?» Якщо можна – гра потребує переробки.

У практиці роботи ми використовуємо три типи ігрових форм, що різняться тривалістю та рівнем самостійності учнів:

– *дидактичні ігри з правилами* (5-10 хвилин) – для відпрацювання окремих умінь: визначення координат, масштабу, азимуту, знання номенклатури;

– *навчальні квести* (1-2 уроки) – сюжет, маршрут зі «станціями» та завданнями, результатом яких є спільний продукт групи;

– *ігри-симуляції та рольові ігри* (1-2 уроки) – модель реальної ситуації з конфліктом інтересів, у якій учні аналізують дані, аргументують позицію та ухвалюють рішення.

Ігрові форми намагаємося підбирати так, щоб від класу до класу зростали складність джерел інформації і самостійність учнів у ухваленні рішень: від гри «за правилами» в 6 класі – до відкритої симуляції без «правильної» відповіді в 10 класі (табл. 1).

Розглянемо докладніше сценарії, які найкраще зарекомендували себе в практиці.

«Географічний морський бій» (6 клас). Кожна пара учнів отримує дві однакові контурні карти світу з градусною сіткою. Замість «кораблів» кожен гравець позначає на своїй карті п'ять географічних об'єктів (острів, вулкан, місто, гирло річки, вершину). Хід полягає в тому, щоб назвати координати точки; суперник відповідає «влучив» або «мимо», а в разі влучання називає об'єкт. Гра триває 7-8 хвилин і має діагностичну цінність: на етапі рефлексії пари самі визначають найчастіші помилки (зазвичай – плутанину північної та південної широти, східної та західної довготи). Для закріплення умінь працювати з планом місцевості проводимо квест «Скарб на плані»: групи отримують опис маршруту за азимутами та відстанями в кроках (попередньо кожен учень вимірює

середню довжину свого кроку) і мають знайти «скарб» – конверт із завданням наступного рівня. Квест проводимо на подвір'ї лише за безпечної ситуації, інакше – за планом коридору чи укриття.

Таблиця 1

Система ігрових форм на уроках географії в 6–10 класах

Клас	Курс / тематичний блок	Ігрова форма	Провідні уміння
6	Земля на плані та карті	Гра «Географічний морський бій»; квест «Скарб на плані місцевості»	Визначення географічних координат, масштабу, азимуту; читання умовних знаків
7	Материки та океани	Квест-експедиція «Навколосвітня подорож»	Комплексна характеристика території за картами атласу; пояснення зв'язків «рельєф – клімат – природна зона»
8	Природа України та природокористування	Рольова гра «Громадські слухання»	Оцінювання природних умов і ресурсів; аргументація на основі картографічних даних
9	Господарство України	Симуляція «Інвестор обирає місце»	Аналіз чинників розміщення виробництва; робота з тематичними картами та статистикою
10	Регіони та країни світу; глобальні проблеми	Дипломатична гра «Кліматичний саміт»	Порівняння країн за статистичними показниками; оцінювання глобальних проблем і шляхів їх розв'язання

Квест-експедиція «Навколосвітня подорож» (7 клас). Учні об'єднуються в «експедиції» по 4 особи з розподілом ролей: навігатор (працює з фізичною картою), кліматолог (аналізує кліматичні діаграми), біолог (природні зони), літописець (веде «бортовий журнал»). На кожній станції-материку група отримує пакет матеріалів: фрагмент карти атласу, кліматограму, фотографію ландшафту без підпису. Завдання – визначити, на якому материку і в якій природній зоні зроблено фото, і довести це за допомогою кліматограми та карти; наостанок – скласти перелік спорядження експедиції з урахуванням клімату. Продуктом є «бортовий журнал», який оцінюється за критеріями, відомими учням заздалегідь. Розподіл ролей гарантує, що кожен працює з певним джерелом інформації, а не спостерігає за лідером групи. Цифровий супровід – віртуальні тури Google Earth, вправи Wordwall чи LearningApps.

Рольова гра «Громадські слухання» (8 клас). Моделюється ситуація, коли територіальна громада розглядає проєкт розміщення вітрової електростанції на полонині або піщаного кар'єру поблизу річки. Учні отримують ролі: представник інвестора, еколог, гідролог, мешканці громади, експерт із туризму, представник органу місцевого самоврядування; кілька учнів виконують функції модераторів. Кожна роль має пакет

матеріалів: фізичну карту, карту природоохоронних територій, карту ґрунтів, відомості про переважні напрямки вітрів. Головне правило: аргумент зараховується модератором лише тоді, коли він спирається на дані карти чи конкретний показник. Наприкінці учасники голосують і складають «висновок експертної комісії» з умовами, за яких проєкт можна реалізувати. Така гра поєднує предметний результат (оцінювання природних умов і ресурсів) із ціннісним – розумінням принципів сталого розвитку і відповідальності громади за свою територію.

Симуляція «Інвестор обирає місце» (9 клас). Групи виконують роль консалтингових агенцій, які мають обрати одну з трьох областей України для розміщення підприємства (наприклад, із переробки сільськогосподарської продукції або виробництва будівельних матеріалів для відбудови). Учні отримують дані про сировинну базу, трудові ресурси, транспортну інфраструктуру, ринки збуту та безпекові ризики і заповнюють матрицю рішень: кожен чинник оцінюють балами та множать на його «вагу», визначену групою. Завершується симуляція трихвилинною презентацією для «ради інвесторів», роль якої виконують представники інших груп. Учні переконуються, що якість рішення залежить від повноти аналізу та обґрунтованості пріоритетів.

Дипломатична гра «Кліматичний саміт» (10 клас). Учні представляють делегації країн із різним рівнем економічного розвитку. Кожна делегація готує позицію на основі відкритих статистичних даних (обсяги викидів парникових газів на одну особу, ВВП на одну особу, частка відновлюваних джерел енергії). Мета саміту – ухвалити спільну декларацію з конкретними зобов’язаннями. Учні бачать, як структура господарства та рівень доходів визначають позиції країн у переговорах.

Досвід проведення ігор дав змогу сформулювати послідовність кроків, яка допомагає уникнути «гри заради гри»:

1) визначити очікуваний результат навчання з програми, на який працюватиме гра;
2) обрати вид реальної географічної діяльності, яку гра моделюватиме;
3) створити сюжет і ролі, у яких кожен учасник має власну зону відповідальності;
4) сформулювати правила, що «змушують» застосовувати знання, і підготувати ресурси – карти, дані, фотоматеріали;
5) визначити продукт гри (журнал, карту, висновок, декларацію) і критерії його оцінювання;
6) обов’язково запланувати рефлексію (5-7 хвилин), адже саме вона перетворює ігровий досвід на усвідомлене знання.

Модельна програма передбачає, що результати практичних робіт не обов’язково оцінюються балами [3], тому ігрові форми зручно використовувати насамперед для формувального оцінювання. Групові продукти оцінюємо за критеріями, наведеними в табл. 2; учні знайомляться з ними до початку гри.

Індивідуальний внесок учнів фіксуємо за допомогою короткого листка самооцінювання з трьома запитаннями: «Що нового я дізнався(-лася) завдяки своїй ролі?», «Яке завдання було найскладнішим і чому?», «Що я зробив(-ла) для успіху групи?».

Реалії освітнього процесу вимагають, щоб ігрові форми були стійкими до переривань. Для цього квест розбиваємо на автономні етапи, кожен з яких має завершений результат; якщо урок переривається повітряною тривогою, групи можуть продовжити роботу в укритті з паперовими «квест-конвертами», що не потребують доступу до інтернету. Під

час дистанційного навчання квести реалізуємо через Google Форми з розгалуженням (перехід до наступного розділу залежно від відповіді), а рольові ігри – через роботу в окремих віртуальних кімнатах відеоконференції.

Таблиця 2

Критерії оцінювання групового продукту ігрової діяльності

Критерій	Ознаки високого рівня (3 бали)	Ознаки недостатнього рівня (0–1 бал)
Предметна точність	Факти, назви, показники наведено без помилок	Наявні суттєві фактичні помилки
Використання джерел	Висновки ґрунтуються на карті, кліматограмі, статистиці; джерела названо	Висновки не підкріплені джерелами
Аргументованість рішення	Наведено причиново-наслідкові зв'язки, враховано альтернативи	Рішення декларується без пояснень
Співпраця в групі	Кожен виконав свою роль, внесок усіх учасників помітний у продукті	Роботу виконав один-два учні

Найпоширенішими труднощами вважаємо наступні: занадто складні правила (пояснення має тривати не більше ніж 3-5 хвилин, решту учні засвоюють у процесі гри); відсутність рефлексії, через яку гра залишається лише приємним епізодом; надмірна конкуренція, що демотивує слабших учнів (доцільніше ставити спільну мету для групи й оцінювати внесок кожного через роль).

Досвід застосування описаної системи засвідчує, що ігрові ролі залучають до активної роботи учнів, які на традиційному уроці переважно мовчать; помилки в роботі з картою стають видимими, а отже, їх можна обговорити й виправити; учні частіше посилаються на джерела інформації, обґрунтовуючи свою думку.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, навчальні квести та ігри-симуляції є ефективними засобами формування предметних компетентностей на уроках географії за умови, що вони моделюють реальну географічну діяльність, мають правила, які вимагають застосування знань, передбачають розподіл ролей, спільний продукт, прозорі критерії оцінювання та обов'язкову рефлексію. Побудова ігрових форм за принципом наступності – від ігор з правилами в 6 класі до відкритих симуляцій у 9-10 класах – забезпечує поступове зростання самостійності учнів і складності джерел інформації, з якими вони працюють. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в розробленні цифрових квестів на основі геоінформаційних сервісів та в обґрунтуванні інструментів вимірювання динаміки картографічних умінь учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Власенко Р. П., Андрійчук Т. В. Формування картографічної компетентності вчителів географії в умовах цифровізації освіти та Нової української школи. Вісник науки та освіти. 2026. № 46. С. 3072–3084. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-4(46)-3072-3084.

2. Деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 № 898. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-п (дата звернення: 14.10.2026).

3. Качайло М. М., Лета, В. В., Карабінюк М. М., Мельничук В. П. Дослідження на уроках географії як засіб активізації пізнавальної діяльності учнів. Інноваційна педагогіка. 2022. Вип. 49 (2). С. 23–26. DOI: https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/49.2.5.

4. Модельна навчальна програма «Географія. 6-9 класи» для закладів загальної середньої освіти / авт. С. Г. Кобернік, Р. Р. Коваленко, Т. Г. Гільберг, Л. М. Даценко. Рекомендовано наказом Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795 (у редакції наказу МОН від 09.02.2022 № 143).

5. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи. Київ, 2016. 40 с.

6. Павловська І. О., Олішевська Ю. А. Ігрові технології на уроках географії як спосіб актуалізації пізнавальних інтересів учнів ЗЗСО. Конструктивна географія та раціональне використання природних ресурсів. 2021. Вип. 1 (2).vector.uied.gov

7. Переяславська С. О., Смагіна О. О. Гейміфікація як сучасний напрям вітчизняної освіти. Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету. 2019. Спецвипуск. С. 250-260.

8. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19 (дата звернення: 14.10.2026).

9. Решетченко С., Яковлева Л. Моделювання освітньої діяльності на уроках географії за умов «Нової української школи». Проблеми безперервної географічної освіти і картографії. 2024. № 39. С. 53-57. DOI: https://doi.org/10.26565/2075-1893-2024-39-05.

10. Скасків Г. М. Впровадження технологій гейміфікації в освітній процес ЗВО. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5 : Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2021. Вип. 83. С. 156-161. URL: https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2021.83.32.

11. Яценко В. С. Формування дослідницьких компетентностей учнів з географії як наукова проблема. У монографії: Формування дослідницьких компетентностей учнів (розділ 2.7). 2024. DOI: https://doi.org/10.32405/mono-lomza-kyiv-2024-2-7.lib.iitta.gov

Лівандовський Ярослав Михайлович
вихователь комунальний заклад
«Ліцей з посиленою військово-фізичною
підготовкою повітряних сил»
Вінницької обласної Ради

КУЛЬТУРА ПАМ'ЯТІ: ЯК ВИХОВУВАТИ ПОВАГУ ДО ІСТОРІЇ ТА ГЕРОЇВ У СУЧАСНИХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Розбудова культури пам'яті в сучасному українському суспільстві виходить за межі класичної історичної просвіти, постаючи дієвим інструментом національної безпеки та суспільної консолідації. Реалії повномасштабного воєнного конфлікту унаочнили неефективність традиційних підходів до патріотичного виховання молоді. Відтак актуалізується потреба в кардинальному переосмисленні практик вшанування пам'яті**:** замість пасивного зазубрювання фактів необхідно впроваджувати живі, емоційно-ціннісні форми осмислення минулого та вшанування подвигу сучасних захисників та захисниць України.

Юрій Шаповал у книзі «Культура історичної пам’яті: європейський та український досвід» дає містку та влучну характеристику історичній пам'яті.

У будь-якому здоровому суспільстві існує власний смисловий континуум, який включає в себе ціннісні коди, найуживаніші символи, загальноприйнятні морально-етичні норми. Саме вони визначають стійкість соціальної пам’яті – як засобу міжпоколінської передачі інформації. Принцип дії соціальної пам’яті часто уподібнюють хвилі, яка переносить інформацію через покоління незалежно від того, чи усвідомлюють дійові особи свою роль у цьому процесі [1]

Довгий час заходи з увічнення пам'яті в освіті зосереджувалися навколо теми національних страждань. Сьогоднішня реальність вимагає нового балансу у вихованні: трагічні події повинні подаватися у нерозривному зв'язку з героїзмом, стійкістю та суб'єктністю українського народу. Такий підхід допомагає молоді сприймати історію не як хроніку поразок, а як шлях сили, боротьби та перемог.

Формування національної пам’яті та реалізація стратегії національно-патріотичного виховання — це не просто гуманітарні завдання, а фундаментальні елементи національної безпеки та державної суб’єктності України.

Тому нині, як ніколи, потрібні нові підходи і нові шляхи до виховання патріотизму як почуття і як базової якості особистості. При цьому потрібно враховувати, що Україна має древню і величну культуру та історію, досвід державницького життя, які виступають потужним джерелом і міцним підґрунтям виховання дітей і молоді. Вони уже ввійшли до освітнього і загальновиховного простору, але нинішні суспільні процеси вимагають їх переосмислення, яке відкриває нові можливості для освітньої сфери [2].

Якщо національна пам’ять акумулює сенси, то патріотичне виховання є механізмом їхнього відтворення. Сучасна українська концепція патріотичного виховання докорінно відрізняється від радянських чи авторитарних зразків. Воно базується на цінностях демократії, поваги до прав людини та інклюзивності, де патріотом є кожен, хто пов'язує своє майбутнє з Україною та захищає її суверенітет. Це не примусове зазубрювання гасел, а формування критичного мислення, медіаграмотності, правової свідомості та готовності до активної участі в житті громади.

Оновлення виховних підходів є не просто методичною вимогою, а базовою умовою збереження державної незалежності та соціокультурної цілісності

Національно-патріотичне виховання має сприяти єднанню українського народу, зміцненню соціально-економічних, духовних, культурних основ розвитку українського суспільства і держави [3]

Питання національної пам'яті та патріотичного виховання — це питання життєздатності нації. Пам'ять без виховання залишається пасивною інтелектуальною спадщиною, а виховання без історичної пам'яті втрачає свій ціннісний фундамент. Лише в синергії ці два елементи здатні виховати покоління вільних, свідомих і відповідальних громадян, які не лише знають, чиїх батьків вони діти, а й чітко розуміють, яку державу вони будують для майбутнього.

ЛІТЕРАТУРА

1 НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса КУЛЬТУРА ІСТОРИЧНОЇ ПАМ’ЯТІ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ТА УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД За загальною редакцією доктора історичних наук, професора Юрія Шаповала Київ – 2013 ст 9 р 1 дата звернення 06.10.2026

2 Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України : Наказ Міністерства освіти і науки України від 06.06.2022 р. № 527. URL: mon.gov.ua... розділ 1 дата звернення 06.10.2026

3 Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України : Наказ Міністерства освіти і науки України від 06.06.2022 р. № 527. URL: mon.gov.ua... дата звернення 06.10.2026

Анна НАЗАРЕНКО
здобувач ОС «Магістр»
Уманський національний університет

ОНЛАЙН-КОЛАБОРАЦІЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Сучасна система освіти активно інтегрує цифрові технології в освітній процес, що відкриває нові можливості для формування іншомовної комунікативної компетентності здобувачів освіти. Поширення дистанційного та змішаного навчання зумовило необхідність використання онлайн-колаборації як ефективного педагогічного інструменту, який сприяє розвитку мовленнєвих навичок, критичного мислення, уміння працювати в команді та взаємодіяти в цифровому середовищі.

Одним із найефективніших способів організації такої взаємодії є онлайн-колаборативне навчання. Воно передбачає спільне розв'язання навчальних завдань за допомогою цифрових платформ і сервісів, серед яких Google Docs, Microsoft Teams, Zoom, Padlet, Miro, Canva та інші. «Використання цих інструментів дозволяє здобувачам працювати над одним проєктом одночасно, обговорювати результати, здійснювати взаємооцінювання та отримувати оперативний зворотний зв'язок від вчителя» [4].

Наукові дослідження засвідчують, що кооперативне навчання позитивно впливає не лише на рівень володіння іноземною мовою, а й на мотивацію до навчання. Зокрема, результати дослідження демонструють, що «систематичне використання онлайн-кооперативного навчання підвищує рівень задоволеності процесом вивчення англійської мови, активізує мовленнєву діяльність здобувачів і сприяє розвитку комунікативних умінь» [5].

Під час організації занять з англійської мови доцільно використовувати різноманітні форми онлайн-колаборації. Наприклад, здобувачі освіти можуть спільно створювати презентації, працювати над кейсами, виконувати проєктні завдання, брати участь у дебатах, рольових іграх або аналізувати професійні ситуації англійською мовою. Такі методи сприяють розвитку навичок говоріння, письма, аудіювання та читання в реальних комунікативних ситуаціях. Крім того, вони формують відповідальність за спільний результат і вміння конструктивно співпрацювати.

Ефективність онлайн-колаборації значною мірою залежить від педагогічної майстерності вчителя. Саме він визначає структуру навчального завдання, розподіляє ролі між учасниками, забезпечує позитивний психологічний клімат у групі та організовує рефлексію після виконання роботи. При цьому цифрові технології не замінюють педагогічної взаємодії, а лише розширюють її можливості.

Особливої актуальності онлайн-колаборація набула в умовах дистанційного навчання. Саме цифрові платформи дали можливість підтримувати безперервність освітнього процесу, організовувати інтерактивне навчання та забезпечувати активну мовленнєву практику здобувачів навіть за відсутності очного спілкування. Зауважимо, що

«систематичне використання колективних онлайн-завдань сприяє розвитку не лише мовних компетентностей, а й навичок критичного мислення, комунікації, креативності та співпраці, які належать до ключових компетентностей XXI століття» [1].

Практика викладання англійської мови свідчить, що застосування цифрових сервісів значно підвищує ефективність групової роботи. Зокрема, використання Google Docs дозволяє здобувачам одночасно редагувати текст, коментувати роботи однокурсників, удосконалювати письмове мовлення та розширювати словниковий запас. Такий формат роботи «сприяє розвитку відповідальності за спільний результат і формує навички академічної взаємодії» [2]. Платформа Microsoft Teams забезпечує можливість організації відеоконференцій, роботи в малих групах, обміну навчальними матеріалами та оперативного оцінювання виконаних завдань. «Використання функції Breakout Rooms створює умови для розвитку діалогічного мовлення, проведення дискусій та рольових ігор англійською мовою» [3]. Ефективним засобом розвитку творчих здібностей здобувачів є застосування Padlet, Miro та Canva. Робота над спільними інтерактивними дошками, створення інфографіки, презентацій і цифрових проєктів англійською мовою сприяють розвитку критичного мислення, комунікативних умінь та цифрової компетентності. Крім того, виконання проєктних завдань мотивує учасників до самостійного пошуку інформації, її аналізу та представлення результатів англійською мовою.

Важливим напрямом розвитку онлайн-колаборації є використання технологій штучного інтелекту. Сучасні цифрові інструменти допомагають аналізувати граматичні помилки, удосконалювати письмове мовлення, розширювати словниковий запас та отримувати індивідуальні рекомендації щодо навчання. Водночас роль вчителя залишається визначальною, адже саме він забезпечує педагогічний супровід, добирає ефективні методи навчання та формує комунікативне освітнє середовище.

Онлайн-колаборація є одним із найбільш перспективних напрямів модернізації іншомовної освіти у закладах вищої освіти. Використання цифрових платформ забезпечує активну взаємодію здобувачів, формує навички співпраці, критичного мислення, цифрової грамотності та ефективної комунікації англійською мовою. Інтеграція кооперативних технологій у процес навчання сприяє підвищенню якості професійної підготовки майбутніх фахівців та відповідає сучасним вимогам цифрового суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гуцул Л. І., Луканська Г. А., Комар Л. В. Інноваційні підходи до викладання англійської мови у закладах вищої освіти: інтеграція технологій та комунікативних практик. Закарпатські філологічні студії. 2024. Вип. 38. С. 104-109.

2. Осова О. О. Організація кооперативного навчання іноземних мов в умовах дистанційної освіти. Академічні студії. Серія «Педагогіка». 2022. № 4. С. 128-135.

3. Синекоп О. С. Кооперативне навчання професійно орієнтованого англомовного спілкування студентів. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021.

4. Ostapenko I., Sosniuk O., Klymenko I. Usage of Digital Tools and Social Media for Cooperative and Collaborative Learning. DisCo 2020 Conference Proceedings. Prague. 2020.

5. Zheng S., Zhou X. Enhancing Foreign Language Enjoyment through Online Cooperative Learning: A Longitudinal Study of EFL Learners. International Journal of Environmental Research and Public Health. 2023.

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

Корнута Людмила Михайлівна
доктор юридичних наук, професор кафедри психології
Національного університету «Одеська юридична академія»
Гончарова Анна Володимирівна
здобувачка магістратури ОП «Психологія»
факультету заочного та дистанційного навчання
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРОФЕСІЙНА СТІЙКІСТЬ ПСИХОЛОГА ЯК СКЛАДОВА СИСТЕМИ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ ВІЙНИ

Професійну стійкість психолога в сучасних умовах доцільно визначати як комплексну інтегративну характеристику, що відображає здатність фахівця зберігати стабільність, результативність і належну якість професійної діяльності в умовах тривалого стресового навантаження, високого рівня невизначеності та посиленої морально-психологічної відповідальності. Її зміст формується завдяки взаємодії когнітивних, емоційно-вольових, мотиваційно-ціннісних і поведінкових складових, які забезпечують не лише підтримання професійної працездатності, а й готовність фахівця гнучко адаптувати способи професійного реагування, переглядати усталені практики та знаходити ефективні стратегії діяльності відповідно до вимог кризового середовища. У такому розумінні професійна стійкість постає не лише як індивідуальний психологічний ресурс фахівця, а як важлива системна передумова збереження якості, безперервності та професійної надійності психологічної допомоги [3, с. 45].

Сучасні глобальні та національні кризи, насамперед повномасштабна війна, істотно змінюють зміст, умови та форми професійної діяльності психолога. В умовах воєнного стану психологічна допомога дедалі частіше набуває безперервного, інтенсивного та емоційно насиченого характеру, що суттєво підвищує ризики професійного виснаження, вторинної травматизації, емоційного вигорання та морального дистресу. Психолог змушений здійснювати професійну діяльність у середовищі тривалого травматичного впливу, де межа між професійною роллю та особистісним переживанням кризових подій може ставати менш виразною. За таких обставин особливого значення набувають здатність до саморефлексії, емоційної саморегуляції, дотримання принципів професійної психогігієни та своєчасного відновлення власних ресурсів. Водночас суспільні очікування щодо діяльності психолога, вимоги до її якості, професійної відповідальності та етичності сьогодні є значно більш визначеними й інституційно врегульованими. Це, з одного боку, сприяє утвердженню професійних стандартів психологічної допомоги, а з іншого – посилює відповідальність фахівця за прийняті професійні рішення, якість взаємодії з клієнтом і здатність зберігати професійну ефективність навіть в умовах

тривалого кризового навантаження [1, 2]. Такий стан речей, звісно ж, додає психологу певних зобов'язань та чіткості у власних діях.

У той же час, в контексті оптимізації та нормування, особливого значення набуває робота з військовослужбовцями та ветеранами, яка має свою специфіку і потребує спеціалізованої підготовки. Психологічний супровід цієї категорії клієнтів передбачає розуміння особливостей бойового досвіду, феноменів посттравматичного стресового розладу, моральної травми, втрати бойового побратимства та труднощів реінтеграції у цивільне життя. Взаємодія з військовими вимагає від психолога дотримання принципів довіри, поваги до досвіду клієнта та уникнення патерналістських моделей комунікації. А також чіткого дотримання законодавчих приписів та стандартів. Водночас важливою є здатність працювати з амбівалентними станами – поєднанням сили та вразливості, контролю та внутрішнього напруження.

У роботі з ветеранами значущим є не лише подолання травматичних наслідків, а й підтримка процесів ідентифікаційної трансформації, переосмислення життєвого досвіду та формування нових соціальних ролей. Це зумовлює необхідність інтеграції психологічної допомоги з соціальними, реабілітаційними та правовими механізмами підтримки [6]. Відповідно, професійна діяльність психолога у взаємодії з ветеранами виходить за межі традиційного індивідуального консультування та набуває виразного міждисциплінарного характеру, передбачаючи координацію з іншими фахівцями, інституціями та сервісами підтримки. У цьому контексті психолог виступає не лише як консультант, а і як учасник комплексного процесу адаптації, реінтеграції та відновлення соціального функціонування ветерана.

У цьому контексті принципово важливим стає впровадження інклюзивного підходу до надання психологічної допомоги [4, с. 199]. Інклюзивність у професійній діяльності психолога передбачає значно ширший підхід, ніж урахування лише фізичних або психічних особливостей клієнта. Вона охоплює чутливість до індивідуального життєвого досвіду, соціального статусу, культурного середовища, досвіду переміщення, втрати, травматизації та інших обставин, що можуть впливати на психологічний стан і характер запиту людини. Для фахівця це означає готовність професійно взаємодіяти з різними групами населення, зокрема військовослужбовцями, ветеранами, внутрішньо переміщеними особами, людьми з інвалідністю та представниками інших уразливих груп, забезпечуючи повагу до їхньої гідності, автономії та унікального досвіду. Важливою умовою такої взаємодії є недопущення стигматизації, дискримінаційних практик, стереотипізації та упередженого ставлення. У цьому контексті інклюзивність доцільно розглядати не лише як етичний принцип психологічної практики, а й як важливу професійну компетентність, що безпосередньо впливає на доступність, безпечність, якість та ефективність психологічної допомоги.

Міжнародні дослідження, зокрема міждисциплінарні огляди у сфері «Resilienz im Gesundheitswesen», демонструють, що ефективність допомагаючих професій безпосередньо залежить від наявності системних механізмів підтримки фахівців. Йдеться про інституціоналізацію супервізійних практик, впровадження стандартизованих протоколів самодопомоги, формування прозорих комунікаційних моделей та розвиток лідерства, орієнтованого на безпеку та психологічне благополуччя персоналу [5]. Таким чином, професійна стійкість постає як результат взаємодії індивідуальних ресурсів і організаційного середовища.

В українських реаліях проблема професійного навантаження психологів дедалі виразніше набуває системного характеру. Повномасштабна війна спричинила суттєве зростання потреби населення у психологічній допомозі, що, своєю чергою, посилило інтенсивність професійної діяльності фахівців і актуалізувало необхідність формування цілісної інфраструктури їх підтримки. Йдеться не лише про індивідуальні стратегії збереження професійного ресурсу, а й про інституційне впровадження супервізійних та інтервізійних практик, розвиток ефективних міжвідомчих механізмів перенаправлення клієнтів, реалізацію психоедукаційних програм і формування сталої культури професійної взаємопідтримки. Результати емпіричних досліджень 2023–2025 років засвідчують зростання рівня емоційного та психологічного навантаження серед представників допомагаючих професій, що обумовлює потребу у системному запровадженні програм профілактики професійного вигорання, розвитку навичок емоційної саморегуляції, відновлення ресурсного стану та підвищення професійної стійкості фахівців [4, с. 204].

Професійна стійкість психолога доцільно розглядати як багатовимірне інтегративне утворення, що поєднує усвідомлення професійної місії, здатність до емоційної саморегуляції, стійку внутрішню мотивацію до надання допомоги, сформовану етичну відповідальність та гнучкість у доборі й застосуванні професійних методів і технологій. В умовах війни зміст цієї характеристики істотно розширюється та охоплює компетентності у сфері роботи з психічною травмою, кризового втручання, стабілізації стану клієнта, профілактики вторинної травматизації, а також здатність фахівця підтримувати власний психологічний ресурс і професійну функціональність за умов тривалого емоційного навантаження. Практичне забезпечення професійної стійкості потребує системного підходу, що передбачає поєднання індивідуальних, командних та організаційних ресурсів. До таких механізмів належать регулярна супервізія та інтервізія, використання науково обґрунтованих технік саморегуляції, розвиток командної взаємодії, систематичне підвищення кваліфікації у сфері кризового консультування та травма-інформованої допомоги, а також забезпечення доступу до професійних мереж підтримки. Водночас важливого значення набуває формування організаційної культури турботи про фахівця, яка передбачає раціональний розподіл професійного навантаження, створення умов для психологічного відновлення, підтримку добробуту працівників і застосування сучасних інструментів моніторингу їхнього психоемоційного стану. У такому розумінні професійна стійкість постає не лише як індивідуальний ресурс психолога, а і як результат належно організованого професійного середовища.

Отже, професійна стійкість психолога в умовах війни постає як ключовий фактор ефективності функціонування системи психологічної допомоги. Вона забезпечує не лише збереження працездатності фахівця, але й якість допомоги особам, які пережили травматичні події. Її розвиток потребує комплексного підходу, що поєднує індивідуальні ресурси, професійну підготовку та інституційну підтримку. У стратегічному вимірі професійна стійкість психолога має розглядатися як елемент державної політики у сфері психічного здоров'я. Особливо це актуально в умовах воєнного та післявоєнного відновлення, коли психологічна підтримка населення стає одним із ключових чинників соціальної стабільності. Таким чином, професійна стійкість трансформується з індивідуальної характеристики у системоутворюючий елемент забезпечення психологічної безпеки суспільства, що визначає ефективність відновлення та розвитку держави в умовах тривалих кризових впливів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про систему охорони психічного здоров'я в Україні : Закон України від 15.01.2025. Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4223-20#Text (дата звернення: 09.09.2026).

2. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991. Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text (дата звернення: 09.09.2026).

3. Бліхар В. С. Психологічні ресурси професійної стійкості фахівців допомагаючих професій в умовах війни. *Вісник Національного університету «Острозька академія» (Серія «Психологія»)*. 2023. № 1. С. 45–53.

4. Шмаленко Ю.І, Джежик О.В., Корнута Л.М. Культурно-сенситивний підхід до розвитку асертивності в сучасній психологічній практиці. Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки. 2025. № 25 (3). С. 198–206. URL: http://psy-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/25_2025/25.pdf

5. United Nations. *Mental Health and Psychosocial Support for Peacebuilding*. New York : United Nations. 2020. URL: https://www.un.org/peacebuilding/sites/www.un.org.peacebuilding/files/documents/mhpss_for_peacebuilding_report_final.pdf (дата звернення: 09.09.2026).

6. National Academies of Sciences. *Evaluation of the Department of Veterans Affairs Mental Health Services*. Washington : National Academies Press, 2018. URL: https://nap.nationalacademies.org/catalog/24915/evaluation-of-the-department-of-veterans-affairs-mental-health-services (дата звернення: 09.09.2026)

Пасс Дмитро Олександрович
здобувач 2 курсу магістратури
факультету психології, політології та соціології
Національного університету «Одеська юридична академія»

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА ЗГУРТОВАНІСТЬ СТУДЕНТСЬКОЇ ГРУПИ

У роботі здійснено теоретико-методологічне обґрунтування взаємозв'язку емоційного інтелекту та соціально-психологічної згуртованості студентської академічної групи. Розглянуто емоційний інтелект як багатокомпонентне психологічне утворення, що охоплює здатність усвідомлювати, розпізнавати й регулювати емоційні стани та використовувати емоційну інформацію в міжособистісній взаємодії. Емпіричну основу становлять результати вторинного аналізу 285 відповідей на авторський опитувальник. Встановлено виражений позитивний статистичний зв'язок між інтегральними показниками емоційного інтелекту та суб'єктивно оцінюваної групової згуртованості ($r = 0,760$; $p < 0,001$). Найвищий коефіцієнт кореляції зафіксовано для мотиваційного компонента ($r = 0,749$). Обґрунтовано значення емоційної саморегуляції, емпатії та мотиваційної спрямованості для розуміння психологічних механізмів групової інтеграції. Визначено методологічні обмеження самооцінювального інструментарію та перспективи подальшого дослідження.
Ключові слова: *емоційний інтелект, студентська група, соціально-психологічна згуртованість, емоційна саморегуляція, емпатія, міжособистісна взаємодія, групова ідентичність, психологічний клімат.*

FEATURES OF THE RELATIONSHIP BETWEEN EMOTIONAL INTELLIGENCE AND STUDENT GROUP COHESION

The paper examines the relationship between emotional intelligence and socio-psychological cohesion within student academic groups. Emotional intelligence is conceptualized as a multidimensional psychological construct involving the awareness, recognition, understanding, and regulation of emotions in interpersonal interaction. The empirical analysis is based on 285 responses to a researcher-developed questionnaire. A strong positive correlation was identified between the composite indices of emotional intelligence and perceived group cohesion ($r = 0.760$; $p < 0.001$). The motivation-related dimension demonstrated the strongest association with cohesion ($r = 0.749$). Particular attention is paid to emotional self-regulation, empathy, interpersonal trust, and motivational orientation as potential mechanisms of group integration. The study discusses methodological limitations associated with self-report measures and outlines directions for further empirical research.
Keywords: *emotional intelligence, student group, socio-psychological cohesion, emotional self-regulation, empathy, interpersonal interaction, group identity, psychological climate.*

Трансформація сучасного освітнього середовища, інтенсифікація міжособистісної взаємодії та підвищення вимог до соціально-психологічної адаптивності здобувачів вищої освіти актуалізують необхідність комплексного дослідження психологічних чинників формування згуртованості студентських академічних груп. Особливого значення зазначена проблематика набуває в умовах поширення змішаних і дистанційних форматів навчання, посилення психоемоційного навантаження та необхідності підтримання продуктивних міжособистісних відносин у динамічному освітньому середовищі. Студентська академічна група функціонує не лише як формально організована сукупність здобувачів освіти, об'єднаних спільною освітньою програмою, а й як складна соціально-психологічна система, у межах якої відбуваються становлення групових норм, формування міжособистісних зв'язків, розвиток емоційної взаємодії та конструювання спільної соціальної ідентичності.

У науковому дослідженні В. Целікової, присвяченому структурно-динамічній моделі студентського колективу, увагу зосереджено на психологічних особливостях формування академічної спільноти, характері міжособистісних відносин і процесах адаптації студентів до групового середовища [1]. Зазначений підхід дозволяє розглядати згуртованість не як статичну характеристику формально створеного колективу, а як результат поступового розвитку взаємодії, у процесі якої індивідуальні установки, соціальні очікування та поведінкові стратегії учасників набувають відносної узгодженості. Водночас організаційна належність до однієї академічної групи не гарантує виникнення психологічної близькості, довіри та готовності до спільної відповідальності. За відсутності ефективних механізмів емоційного взаєморозуміння навіть інтенсивна навчальна комунікація може супроводжуватися міжособистісною дистанційованістю, прихованими суперечностями та недостатньою інтегрованістю групових інтересів.

У соціально-психологічному аспекті згуртованість студентської групи доцільно визначати як багатовимірну характеристику її функціонування, що відображає ступінь емоційної привабливості групового членства, сформованості міжособистісної довіри, прийняття спільних ціннісно-нормативних орієнтирів і готовності учасників координувати індивідуальні зусилля задля досягнення колективно значущих цілей. Її зміст охоплює не лише позитивне ставлення студентів один до одного, а й суб'єктивне відчуття психологічної безпеки, передбачуваність поведінки партнерів, взаємну підтримку та здатність конструктивно врегульовувати суперечності. Водночас принципово важливим є розмежування згуртованості як інтегральної властивості соціальної групи та індивідуального сприйняття згуртованості окремим її учасником. Відповіді студентів на самооцінювальні твердження без додаткового аналізу фактичної структури групових відносин характеризують передусім суб'єктивний досвід респондентів, тому їх узагальнення до рівня об'єктивних характеристик академічного колективу потребує окремого методологічного обґрунтування.

Одним із потенційно значущих психологічних чинників групової інтеграції виступає емоційний інтелект, який у сучасній психологічній науці розглядається крізь призму взаємодії емоційно-когнітивних, регулятивних і соціально-комунікативних характеристик особистості. У дослідженні О. Льошенко проаналізовано особливості емоційного інтелекту студентської молоді, зокрема його внутрішньоособистісний і міжособистісний виміри [2]. Відповідне розмежування має суттєве значення для пояснення групових процесів, оскільки здатність особистості усвідомлювати та регулювати власні переживання не є тотожною здатності адекватно інтерпретувати емоційні стани інших учасників взаємодії. У контексті студентського середовища зазначені характеристики можуть виконувати взаємодоповнювальні функції, забезпечуючи внутрішню регуляцію поведінки та підвищуючи чутливість до емоційних потреб партнерів.

Теоретико-емпіричні аспекти розвитку емоційного інтелекту студентів-психологів розглянуто в науковій праці А. Колчигіної та В. Вербоватої [3]. Дослідниці проаналізували психологічні підходи до розуміння емоційного інтелекту та можливості розвитку його окремих компонентів засобами соціально-психологічного тренінгу. Значущість відповідних положень для досліджуваної проблематики полягає в обґрунтуванні можливості цілеспрямованого розвитку емоційних компетентностей у студентському віці. Водночас підвищення окремих показників емоційного інтелекту не може автоматично ототожнюватися зі зростанням групової згуртованості, оскільки

остання залежить також від організаційних умов навчання, характеру міжособистісних зв'язків, групових норм і досвіду спільної діяльності.

Особливості взаємозв'язку емоційного інтелекту та комунікативних здібностей студентів досліджено М. Ревою [4]. Наукове значення відповідного підходу визначається можливістю розглядати емоційну компетентність як психологічний ресурс міжособистісного спілкування, що потенційно впливає на характер соціальних контактів і способи реагування на комунікативні труднощі. Водночас комунікативна ефективність не може зводитися виключно до здатності розпізнавати емоційні сигнали, оскільки конструктивність взаємодії передбачає також мотиваційну готовність до співпраці, дотримання етичних норм, повагу до психологічних меж інших осіб і здатність узгоджувати суперечливі інтереси.

Безпосередній зв'язок між емоційним інтелектом і міжособистісною взаємодією студентів розглядають О. Гричанюк, В. Демчук та І. Магдисюк [5]. У межах їхнього дослідження емоційний інтелект представлено як системне утворення, що охоплює когнітивні, емоційні та поведінкові складові соціальної взаємодії. Зазначена концептуальна позиція створює підґрунтя для припущення, що психологічні механізми групової згуртованості можуть бути пов'язані не лише з емоційною обізнаністю студентів, а й зі здатністю практично використовувати відповідну інформацію для регулювання міжособистісних відносин. При цьому важливо враховувати, що позитивна соціальна взаємодія визначається не ізольованою дією окремої особистісної характеристики, а складною системою взаємних очікувань, групових норм і поведінкових реакцій.

У межах цього дослідження емоційний інтелект операціоналізовано через п'ять змістових компонентів: усвідомлення власних емоцій, емоційну саморегуляцію, мотиваційне підтримання діяльності, емпатійне ставлення та розпізнавання емоцій інших осіб. Зазначена структура відповідає змістовій організації використаного опитувальника, проте не претендує на статус універсальної психометрично підтвердженої моделі емоційного інтелекту. Кожен із виокремлених компонентів потенційно пов'язаний із певними механізмами групової інтеграції. Усвідомлення власних емоцій створює передумови для критичної оцінки суб'єктивних переживань; саморегуляція може обмежувати імпульсивні реакції та ескалацію суперечностей; емпатія сприяє врахуванню психологічного стану партнерів; мотиваційна спрямованість підтримує готовність до подолання спільних труднощів; розпізнавання емоцій інших людей забезпечує додаткову інформацію для коригування комунікативної поведінки.

Емпіричну основу дослідження становить масив відповідей на авторський опитувальник «Особливості впливу емоційного інтелекту на згуртованість студентської групи» [6]. У межах вторинного аналізу опрацьовано 285 заповнених анкет. Вихідний масив містить 51 поле, з яких п'ять відображають часові та соціально-демографічні характеристики респондентів, 30 унікальних тверджень стосуються окремих аспектів емоційного інтелекту, а 15 – суб'єктивного переживання групової згуртованості. У вихідному інструменті виявлено дублювання твердження, пов'язаного з реакцією на невдачі. З метою запобігання непропорційному впливу повтореного пункту на інтегральний результат під час обчислення мотиваційної субшкали його враховано одноразово. Водночас відсутність інформації щодо процедури формування вибірки, незалежної перевірки автентичності відповідей і попередньої психометричної валідизації опитувальника визначає методологічні межі інтерпретації отриманих результатів.

Соціально-демографічна структура досліджуваної сукупності характеризується переважанням студентів молодших курсів навчання. Зокрема, 145 респондентів зазначили належність до першого курсу, 84 – до другого, 33 – до третього та 23 – до четвертого. У віковому аспекті найбільш представленою є категорія 17–18 років, до якої належать 272 опитані особи. За статевою самоідентифікацією 197 респондентів обрали жіночу стать, 71 – чоловічу, тоді як 17 осіб не побажали зазначати відповідну інформацію. Менше одного року навчаються у своїй академічній групі 188 учасників опитування. Зазначені характеристики свідчать про специфічний склад вибірки, у якій переважають студенти на відносно ранніх етапах академічної адаптації та становлення групових взаємин. Відповідно, отримані результати не можуть без додаткової перевірки поширюватися на студентські колективи з іншою віковою структурою, тривалішим досвідом спільної діяльності або відмінними організаційними умовами навчання.

Для кількісного опрацювання емпіричного матеріалу сформовано п’ять змістових субшкал шляхом усереднення відповідей за відповідними блоками тверджень. Інтегральний показник емоційного інтелекту визначено як середнє арифметичне п’яти субшкал, тоді як показник суб’єктивної групової згуртованості розраховано шляхом усереднення відповідей на 15 тверджень відповідного блоку. Усі обчислення здійснювалися в межах п’ятибальної шкали відповідей. Застосований спосіб агрегування даних є дослідницьким рішенням, спрямованим на описове та кореляційне оцінювання наявного масиву, і не засвідчує стандартизованості опитувальника або підтвердження його факторної структури.

Результати описового статистичного аналізу засвідчили неоднорідність середніх значень окремих складових емоційного інтелекту. Показник усвідомлення власних емоцій становив 3,746 бала, емоційної саморегуляції – 3,721, мотиваційного компонента – 3,639, емпатійного ставлення – 3,664, розпізнавання емоцій інших осіб – 3,798 бала. Середнє значення суб’єктивно оцінюваної групової згуртованості дорівнювало 3,700 бала. Відносно вищий середній показник розпізнавання емоційних станів інших людей порівняно з мотиваційною складовою може свідчити про відмінності в самооцінюваній вираженості відповідних характеристик. Проте інтерпретація отриманих значень як нормативно високих, середніх або низьких є методологічно необґрунтованою без попереднього встановлення валідних порогових критеріїв і нормативних показників для досліджуваної сукупності.

Кореляційний аналіз із використанням коефіцієнта Пірсона виявив статистично значущий позитивний зв’язок між інтегральним показником емоційного інтелекту та суб’єктивним сприйняттям згуртованості студентської групи ($r = 0,760$; $n = 285$; $p < 0,001$). Зазначене значення характеризує виражену позитивну асоціацію між досліджуваними змінними: респонденти, які вище оцінювали власні емоційні компетентності, загалом демонстрували тенденцію до вищого оцінювання групової згуртованості. Додаткове застосування коефіцієнта рангової кореляції Спірмена засвідчило близький результат ($\rho = 0,756$), що вказує на подібність оцінки сили та напряму зв’язку за використання двох різних кореляційних підходів.

Диференційований аналіз окремих компонентів емоційного інтелекту засвідчив відмінності у вираженості їхніх статистичних зв’язків із суб’єктивною згуртованістю. Найвищий коефіцієнт кореляції встановлено для мотиваційного компонента ($r = 0,749$), дещо нижчі – для емпатійного ставлення ($r = 0,676$), усвідомлення власних емоцій ($r = 0,633$) та емоційної саморегуляції ($r = 0,627$). Найменший серед розглянутих, проте також позитивний зв’язок виявлено для розпізнавання емоцій інших осіб ($r = 0,544$). Усі зазначені коефіцієнти є статистично значущими на рівні $p < 0,001$. Отримана структура кореляцій створює підстави

для припущення про неоднакову роль окремих емоційно-регулятивних і мотиваційних характеристик у формуванні суб'єктивного досвіду групової належності.

Особливої уваги потребує інтерпретація найбільш вираженого зв'язку між мотиваційною складовою та сприйняттям групової згуртованості. З одного боку, готовність підтримувати спільну діяльність, долати труднощі та орієнтуватися на колективно значущий результат теоретично може бути пов'язана з позитивним переживанням власної належності до академічної групи. З іншого боку, зміст окремих тверджень мотиваційного блоку частково перетинається зі змістом запитань, спрямованих на оцінювання згуртованості, що створює ризик штучного посилення статистичного зв'язку внаслідок змістової близькості вимірюваних показників. Додатковими джерелами методологічного зміщення можуть виступати використання єдиного самооцінювального методу, загальна тенденція до позитивного оцінювання власної поведінки та вплив соціальної бажаності відповідей. За таких умов отриманий коефіцієнт кореляції не може інтерпретуватися як безпосереднє підтвердження причинного впливу мотиваційного компонента емоційного інтелекту на згуртованість студентської групи.

Теоретичне пояснення встановлених статистичних взаємозв'язків доцільно здійснювати через модель послідовної взаємодії емоційного усвідомлення, регуляції поведінкових реакцій і соціального узгодження. За такого підходу здатність студента своєчасно ідентифікувати власні емоційні стани та враховувати переживання інших учасників може створювати передумови для більш усвідомленого вибору комунікативних стратегій, зниження імпульсивності реакцій і конструктивного опрацювання міжособистісних суперечностей. Повторюваність відповідних способів взаємодії потенційно сприяє формуванню передбачуваності поведінки, взаємної довіри та суб'єктивного відчуття психологічної безпеки. Водночас зазначений механізм має гіпотетичний характер, оскільки використаний дослідницький дизайн не дозволяє встановити часову послідовність формування емоційних компетентностей і групової згуртованості.

Необхідно також враховувати можливість зворотного або взаємного характеру досліджуваного зв'язку. Позитивне соціально-психологічне середовище академічної групи може створювати сприятливі умови для відкритого емоційного самовираження, розвитку емпатійної чутливості та засвоєння конструктивних способів регулювання міжособистісних відносин. Відповідно, емоційна компетентність потенційно може сприяти переживанню групової інтегрованості, тоді як підтримувальна групова атмосфера – створювати умови для розвитку окремих складових емоційного інтелекту. Крім того, характер виявлених асоціацій може опосередковуватися низкою додаткових змінних, серед яких особливості педагогічного керівництва, організаційна культура закладу вищої освіти, інтенсивність спільної навчальної діяльності, тривалість перебування в академічній групі та індивідуальні комунікативні установки студентів.

Прикладне значення отриманих результатів полягає в обґрунтуванні перспективності комплексного підходу до психологічного супроводу студентських академічних груп, у межах якого розвиток емоційних компетентностей поєднується з удосконаленням організаційних умов групової взаємодії. До потенційно доцільних напрямів психологічної роботи належать формування навичок усвідомлення та вербалізації емоційних станів, розвиток конструктивного зворотного зв'язку, опрацювання типових ситуацій міжособистісного напруження, удосконалення практик взаємної підтримки та створення умов для відкритого обговорення групових труднощів. Водночас ефективність зазначених заходів не може вважатися доведеною на підставі отриманих кореляційних

результатів і потребує спеціально організованої емпіричної перевірки із застосуванням повторних вимірювань, контрольних або порівняльних груп та незалежних показників групового функціонування.

Подальше вдосконалення методології дослідження передбачає здійснення психометричного аналізу використаного інструменту, зокрема перевірку внутрішньої узгодженості субшкал, дослідження їхньої факторної структури та встановлення дискримінантної валідності вимірюваних конструктів. Особливого значення набуває перевірка того, наскільки вимірювані показники емоційного інтелекту та групової згуртованості відображають самостійні психологічні характеристики, а не змістово близькі прояви загальної позитивної самооцінки. Перспективним також є використання соціометричних методів, незалежного експертного спостереження, аналізу реальної групової взаємодії та багаторівневих статистичних моделей, що дозволяють розмежовувати індивідуальні й групові ефекти.

Отже, результати вторинного аналізу 285 анкет засвідчили наявність вираженого позитивного статистичного зв'язку між самооцінюваними компонентами емоційного інтелекту та суб'єктивним переживанням згуртованості студентської академічної групи. Найбільш тісну асоціацію встановлено для мотиваційного компонента, що актуалізує необхідність подальшого дослідження співвідношення емоційної компетентності, готовності до спільної діяльності та групової ідентичності. Водночас виявлені кореляційні залежності не дозволяють встановити причинний напрям взаємозв'язку та потребують інтерпретації з урахуванням методологічних обмежень самооцінювального дослідження. Перспективи подальшого наукового пошуку пов'язані з психометричною перевіркою використаного інструменту, застосуванням поздовжніх та експериментальних дослідницьких дизайнів, аналізом особливостей окремих академічних груп і встановленням психологічних механізмів, через які емоційні компетентності можуть бути пов'язані з формуванням стійких міжособистісних відносин у студентському середовищі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Целікова В. О. Структурно-динамічна модель студентського колективу. Актуальні проблеми психології в закладах освіти. DOI: 10.31812/psychology.v6i.7357.

2. Льошенко О. Аналіз особливостей емоційного інтелекту у студентської молоді. Проблеми гуманітарних наук. Серія «Психологія». 2015. № 35. DOI: 10.24919/2312-8437.35.158982.

3. Колчигіна А. В., Вербовата В. М. Дослідження особливостей розвитку емоційного інтелекту студентів-психологів. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки». 2020. № 2. DOI: 10.32999/ksu2312-3206/2020-2-3.

4. Рева М. Характеристика емоційного інтелекту студентів із різним рівнем розвитку комунікативних здібностей. Психологія і особистість. 2022. № 1. DOI: 10.33989/2226-4078.2022.1.252063.

5. Гричанюк О. Л., Демчук В. Б., Магдисюк І. Е. Емоційний інтелект як чинник міжособистісної взаємодії студентів. Психологічні студії. 2025. № 4. DOI: 10.32782/psych.studies/2025.4.3.

6. Опитувальник «Особливості впливу емоційного інтелекту на згуртованість студентської групи» : масив відповідей (285 анкет, вересень–жовтень 2026 р.).

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ

Кушнарьов Валерій Володимирович,
кандидат культурології, професор,
Київський національний університет культури і мистецтв,
м. Київ, Україна

МЕДІАГРАМОТНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

В умовах війни пріоритетом стає формування у молоді критичного мислення та відповідального споживання інформації для ефективної протидії дезінформації, пропаганді й психологічним маніпуляціям. Сучасні реалії вимагають від закладів вищої освіти системного підходу до розвитку медіа- та інформаційної грамотності молоді, що дозволяє виявляти ворожі маніпуляції та свідомо поширювати лише перевірений контент.

Науковці та практики приділяють значну увагу вивченню проблем формування навичок фактчекінгу, критичного мислення, медійної та інформаційної компетентності здобувачів вищої освіти. Окремі аспекти досліджень розкрито у працях: Завгородньої Л., Бардадима О. та Шапошника А. (проаналізовано роль медіаграмотності у сучасній системі освіти України) [1], Руденко Ю. (розкрито проблеми інформаційної гігієни молоді в контексті їхньої медіа-та інформаційної грамотності) [5], Ласкової-Ярмоленко А. (обґрунтовано роль медіаграмотності як важливого чинника розвитку креативного потенціалу здобувачів освіти) [2], Пандазі А. (висвітлено питання формування медіаграмотності та забезпечення інформаційної безпеки в освіті в умовах воєнного стану) [3], Уварової Т. та Стас Т. (досліджено специфіку формування інформаційної, медійної грамотності, медіакомпетентності в кризових умовах) [6], Родінової Н.Л. (визначено ефективні методи й інструменти для інтеграції медіаграмотності в освітній процес закладів вищої освіти) [4] та багатьох інших.

Зокрема, Руденко Ю. на прикладі авторської методики циклу практичних занять доводить важливість розвитку таких особистих якостей сучасної молоді, як критичние мислення щодо верифікації та споживання медіапродуктів, а також здатність ефективно протистояти маніпулятивним технологіям, деструктивним впливам і пропагандистським наративам та ін. [5]. Родінова Н. обгрунтовує, що цифрові платформи є ефективним засобом для вдосконалення основних медіанавичок, зокрема здатності критично мислити, опрацьовувати інформацію та створювати медіаконтент. Водночас, дослідниця наголошує, що в умовах сучасних цифрових реалій “незамінним інструментом для формування медіграмотності” є штучний інтелект, інструменти якого забезпечують інтерактивність освітнього процесу [4]. Ласкова-Ярмоленко А. зазначає, що медіаграмотність виступає важливою умовою формування креативного розвитку здобувачів освіти, адже вона поєднує критичне мислення з можливістю ефективної самореалізації в медіасередовищі [2].

Варто зазначити, що медіаграмотність педагогічного працівника є фундаментальною умовою забезпечення якісного освітнього середовища. Уварова Т. та Стас Т. підкреслюють, що в умовах технологічної конвергенції сучасна освіта вимагає пріоритетного розвитку медіаграмотності для всіх учасників освітнього процесу, як здобувачів освіти, так і викладачів [6]. Ефективність діяльності сучасного навчального закладу значною мірою визначається рівнем професійної культури викладача, яка інтегрує високу медіаграмотність, розвинені комунікативні навички та володіння різноманітними інтерактивними методами навчання. Запорукою успішного навчання є використання актуальних навчальних матеріалів, адаптованих до сучасних тенденцій та потреб здобувачів освіти (медіатекстів, фотографій, ілюстрацій, аудіо- та відеофайлів) [1]. Використання різних професійних платформ зумовлює набуття нових компетентностей щодо використання інформаційно-комунікативних та цифрових технологій в освітньому процесі, розвиток критичного мислення, вдосконалення навичок інформаційної та кібербезпеки. Серед платформ зазначимо: Edera (курси з медіаграмотності та цифрових навичок), Вектор («Цифрова компетеність та медіаграмотність сучасного педагога»), курси з медіграмотності від Київського Інституту післядипломної педагогічної освіти, Prometheus («Медіаграмотність для освітян») та багато інших. Програми курсів сприяють формуванню стійкості до дезінформації та маніпулятивним впливам, стимулюють створення етичного та якісного медіапродукту в освітньому середовищі.

Підкреслимо важливість медіаграмотності для здобувачів вищої освіти факультету PR, журналістики та інформаційної політики КНУКіМ, для яких вміння верифікувати інформацію та протистояти маніпуляціям є не лише елементом загальної культури, а й обов'язковим складником професійної підготовки, зокрема введенням освітньої компоненти «Технології масовокомунікаційного впливу». Навчальна траєкторія освітньої компоненти спрямована на формування професійних навичок управління масовою свідомістю, розпізнавання інформаційних маніпуляцій, протидії дезінформації, забезпечення інфомраційної безпеки та ефективного застосування медіаінструментів у майбутній практичній діяльності. У межах вивчення освітньої компоненти розкривається роль медіаграмотності як необхідного аналітичного інструменту, що охоплює аналіз джерел та фактчекінг, розпізнавання технологій маніпуляцій тощо.

Таким чином, в умовах цифровізації медіаграмотність в навчальному процесі є важливою складовою, оскільки вона забезпечує всебічний розвиток здобувачів освіти, сприяє формуванню навичок критичного мислення, вміння опрацьовувати методи протидії ворожим інформаційно-психологічним операціям у соціальних мережах та використання профільних верифікованих ресурсів для пошуку інформації. Інформаційні виклики сьогодення спонукають українські виші посилити роботу над розвитком критичного мислення, медіа та інформаційної грамотності здобувачів вищої освіти, що в свою чергу обумовлює подальші наукові розвідки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Завгородня Л., Бардадим О., Шапошник А. Роль медіаграмотності у сучасній освіті: перспективи та виклики. Вісник науки та освіти. 2024. № 4(22). С. 965-977. URL: https://perspectives.pp.ua/index.php/vno/article/view/11202/11261

2. Ласкова-Ярмоленко А. Роль медіаграмотності у формуванні креативного потенціалу здобувачів освіти в системі сучасної освіти. Освіта та розвиток обдарованої особистості. 2026. № 1 (100). С. 70-76. URL: https://otr.iod.gov.ua/ojs/index.php/otr/article/view/420/410

3. Пандазі А. Медіаграмотність та інформаційна безпека в освіті в умовах воєнного стану. Progressive Opportunities and Solutions of Advanced Society, 8.11.2024. С.190-191. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/50717/6/%D0%90_Pandazi.pdf

4. Родінова Н. Л. Використання цифрових платформ для формування медіаграмотності у здобувачів вищої освіти. Педагогічна Академія: наукові записки. 2024. (13). С.1-17. URL: https://pedagogical-academy.com/index.php/journal/article/view/454/334

5. Руденко Ю. Формування інформаційної гігієни молоді: погляд крізь призму медіаграмотності. Фізико-математична освіта. 2023. Т. 38. № 5. С. 26-31. DOI: https://doi.org/10.31110/2413-1571-2023-038-5-004

6. Уварова Т., Стас Т. Медіаграмотність та медіакомпетентність у сучасній освіті: виклики і тенденці. Актуальні питання гуманітарних наук. 2020. 4 (29). С.191-197. URL: https://www.aphn-journal.in.ua/archive/29_2020/part_4/31.pdf

Мацюк Віталій Володимирович
Доктор філософії,
Викладач ВСП «Львівський поліграфічний фаховий коледж» НУ «ЛП», Львів, Україна

ВПЛИВ ШІ-ЗГЕНЕРОВАНОЇ РЕКЛАМИ НА СПОЖИВЧУ ПОВЕДІНКУ ТА СПРИЙНЯТТЯ БРЕНДУ

Стрімкий розвиток технологій штучного інтелекту (ШІ) докорінно змінює підходи до створення та розповсюдження рекламного контенту. Генеративні моделі — великі мовні моделі, дифузійні мережі для генерації зображень і відео — дозволяють автоматизувати виробництво рекламних матеріалів будь-якого формату. Водночас зростає потреба у науковому осмисленні того, як такий контент впливає на споживача та яким чином формує образ бренду.

Актуальність дослідження обумовлена тим, що ринок ШІ-інструментів для реклами розвивається значно швидше, ніж формується відповідна наукова база. Як зазначають Карпенко В. Л. та Шиш А. М. [1], цифрові технології та ШІ кардинально трансформують маркетингове середовище в Україні, відкриваючи нові можливості для взаємодії з аудиторією, але водночас породжуючи нові виклики — зокрема, в питаннях достовірності контенту та довіри споживачів.

Метою дослідження є аналіз механізмів впливу ШІ-згенерованого рекламного контенту на поведінку споживачів та їхнє сприйняття бренду, а також виявлення ключових чинників, що визначають ставлення аудиторії до такої реклами.

Дослідники виокремлюють кілька ключових аспектів, що визначають споживче ставлення до ШІ-реклами. По-перше, це феномен «моторошної долини» (uncanny valley): надмірно синтетичний характер ШІ-контенту підвищує відчуття неприродності у глядача, тоді як реалістичність та образна виразність, навпаки, знижують психологічний бар'єр сприйняття. По-друге, рівень «сприйнятої інтелектуальності» реклами позитивно корелює з готовністю споживачів її сприймати. Таким чином, якість і переконливість ШІ-контенту відіграють вирішальну роль у формуванні реакції аудиторії.

Важливим аспектом є персоналізована реклама на основі ШІ. Алгоритми машинного навчання аналізують поведінкові патерни користувачів і формують індивідуалізовані рекламні повідомлення в режимі реального часу. Кобернюк С., Струнгар А. та Завгородня Л. [2] наголошують на тому, що персоналізація на основі ШІ значно підвищує релевантність рекламних повідомлень та покращує взаємодію з цільовою аудиторією. Водночас дослідники вказують на необхідність дотримання етичних меж та вимог законодавства у сфері захисту персональних даних, адже надмірна персоналізація може сприйматись споживачем як вторгнення в приватний простір.

Окремої уваги заслуговує питання прозорості щодо ШІ-походження рекламного контенту. Іщенко М. І., Адамовська В. С. та Поросла П. В. [3] у своєму аналізі міжнародних практик застосування ШІ в бренд-маркетингу зазначають, що маркування

контенту як «створеного ШІ» є двостороннім чинником: з одного боку, воно підвищує прозорість бренду та рівень довіри аудиторії; з іншого — може посилювати критичне ставлення до самого рекламного повідомлення. Характерним прикладом є кейс Coca-Cola 2023 року, коли ШІ-версія різдвяного ролику отримала неоднозначну реакцію через відчуття «бездушності» відеоряду, незважаючи на технічну досконалість продукту.

На рівні впливу на бренд ШІ-реклама демонструє суперечливі результати. З одного боку, автоматизоване виробництво контенту суттєво знижує витрати і дозволяє брендам масштабувати рекламні кампанії. З іншого — існує ризик «дешевизації» рекламного виробництва: якщо компанії використовують ШІ переважно для скорочення витрат, а не для підвищення творчої якості, це може підірвати довіру споживачів і негативно позначитись на сприйнятті бренду. Також варто підкреслити, що бренди, які застосовують ШІ як інструмент творчих інновацій, мають значно кращі показники залученості аудиторії порівняно з тими, хто розглядає ШІ виключно як засіб економії.

За результатами проведеного аналізу можна сформулювати такі висновки:

1. ШІ-згенерований рекламний контент має неоднозначний вплив на споживчу поведінку: позитивний ефект досягається за умови високої якості та реалістичності матеріалів, тоді як надмірна синтетичність може викликати відторгнення аудиторії.
2. Персоналізована ШІ-реклама демонструє вищу ефективність з точки зору залученості аудиторії, однак вимагає чіткого дотримання етичних меж і норм захисту персональних даних.
3. Прозорість щодо використання ШІ є стратегічним інструментом управління репутацією бренду: грамотне розкриття інформації підвищує довіру споживачів без суттєвого погіршення ставлення до рекламного повідомлення.
4. Ефективність ШІ-реклами визначається насамперед творчою якістю контенту, а не лише технологічними можливостями генеративних моделей.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з вивченням вікових та культурних відмінностей у сприйнятті ШІ-реклами українськими споживачами, а також із розробкою практичних рекомендацій для вітчизняних брендів щодо оптимального використання генеративного ШІ в рекламній діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Карпенко В. Л., Шиш А. М. Цифрові технології та штучний інтелект у сучасному маркетингу в Україні: виклики та перспективи. Актуальні питання економічних наук. 2024. № 2. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.13610743
2. Кобернюк С., Струнгар А., Завгородня Л. Аналіз ролі та ефективності використання штучного інтелекту у вдосконаленні персоналізованої реклами та взаємодії з аудиторією. Економіка та суспільство. 2024. № 61. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61
3. Іщенко М. І., Адамовська В. С., Поросла П. В. Міжнародні практики використання штучного інтелекту в діагностиці бренд-маркетингу. Торгівля і ринок України. 2024. Т. 56, № 2. С. 80–89. DOI: https://doi.org/10.33274/2079-4762-2024-56-2-80-89
5. Gu C., Jia S., Lai J., Chen R., Chang X. Exploring Consumer Acceptance of AI-Generated Advertisements: From the Perspectives of Perceived Eeriness and Perceived Intelligence. Journal of Theoretical and Applied Electronic Commerce Research. 2024. Vol. 19, No. 3. P. 2218–2238. DOI: https://doi.org/10.3390/jtaer19030108

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ І СПОРТ

Соломія ШИЯН
здобувач фахової передвищої освіти
за спеціальністю 013 Початкова освіта
КЗ ЛОР "Бродівський фаховий
педагогічний коледж імені Маркіяна Шашкевича"

ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ЯК ЗАСІБ ЕМОЦІЙНОГО РОЗВАНТАЖЕННЯ, ЗНЯТТЯ ТРИВОЖНОСТІ ТА ЗГУРТУВАННЯ КЛАСНОГО КОЛЕКТИВУ

У статті висвітлено роль та методичні аспекти застосування засобів фізичної культури для психоемоційного розвантаження, зниження рівня тривожності та соціальної згуртованості учнів початкових класів. Обґрунтовано значення рухової активності як природного механізму зняття м'язового та психічного напруження з урахуванням вікових, психофізіологічних особливостей дітей 6-11 років. Розкрито роль фізкультхвилинок на уроках та фізкультпауз, рухливих ігор, естафет на уроках фізичної культури в контексті вимог Типових освітніх програм О. Я. Савченко та Р. Б. Шияна.

Ключові слова: *фізична культура, емоційне розвантаження, тривожність, згуртування класного колективу, фізкультхвилинки, рухливі ігри, психофізіологічні особливості, НУШ.*

Реформування системи початкової освіт в Україні в умовах Нової української школи (НУШ) передбачає створення безпечного, комфортного та здоров'язбережувального освітнього середовища. Сучасний молодший школяр зазнає значного розумового та психоемоційного навантаження. Початок систематичного навчання часто супроводжується підвищенням рівня тривожності, страхами та труднощами в адаптації до шкільного колективу та освітнього процесу. У цьому контексті фізичне виховання перестає бути лише засобом фізичного розвитку, а набуває важливого психологічного та соціалізуючого значення.

У сучасній педагогічній та психологічній науці значну увагу приділено впливу фізичної активності на психоемоційний стан і розвиток дітей, що ґрунтовно висвітлено у працях Л. І. Іванової, а також В. В. Гейтенка, В. М. Присянського та В. О. Зайцевої. Дослідники розкривають засоби, методи та методику проведення уроків і малооб'ємних форм фізичного виховання, особливості організації спортивної підготовки в школі, урахування вікових функціональних особливостей організму, а також засади психологічної регуляції психоемоційних станів, формування мотивації та морально-вольових якостей. У цих працях відображено аналіз освітніх програм НУШ та методичні рекомендації визначають нормативно-прикладні засади здоров'язбереження, доводячи, що систематична рухова діяльність слугує дієвим інструментом для емоційного розвантаження, знаття тривожності, запобігання перевтомі та допомагає активно згуртовувати дитячий колектив.

Період навчання в 1-4 класах є часом інтенсивного розвитку інтелекту та пізнавальних процесів. Водночас мимовільна увага в цьому віці залишається домінуючою (особливо у 1-2 класах), а довільна увага та семантична пам'ять лише перебувають на стадії активного формування. «Довільна увага завершує процес створення лише до кінця навчання в молодших класах та відбувається даний процес саме завдяки проведенню навчальної діяльності» – зазначає педагог В. П. Надьов [3, с. 127]. Емоційна сфера молодших школярів характеризується появою специфічних вікових страхів, побоювання та підвищеної чутливості до оцінки оточуючих. Недостатність аналізу та диференціації об'єктів, а також тривале статичне напруження під час письма та читання викликають швидку втому нервової системи.

Зазначимо, що довільна увага завершує процес становлення лише до кінця навчання в молодших класах та відбувається даний процес саме завдяки проведенню навчальної діяльності.

Фізичне навантаження в дитячому віці виступає потужним стимулятором росту й гармонійного розвитку організму. Урок фізичної культури та рухові паузи слугують природним способом «виплеснути накопичену енергію» та переключити нервову систему з розумової праці на тілесну активність. Системне виконання вправ сприяють розвитку основних фізичних якостей учнів: сили та витривалості (зміцнюють м'язовий корсет, покращують поставу та функціонування серцево-судинної системи), швидкості та спритності (вдосконалюють рухливість нервових процесів, швидкість реакції та координації), гнучкість (знімає м'язові затиски, підвищує еластичність зв'язок та запобігає травматизму). Фізіологічно переключення на активні рухи сприяє активізації кровообігу, насиченню мозку киснем та стимуляції вироблення гормонів радості, що безпосередньо знижує рівень гормону стресу і тамує дитячу тривожність.

Руховий режим молодшого школяра не повинен обмежуватися лише уроками фізкультури. Педагогиня Іванова Л. І зазначає, що «ураховуючи психологічні особливості молодших школярів програма дозволяє планувати комплексті уроки, які дають можливість включати в урок різнопланові фізичні вправи, що підвищать зацікавленість та емоційний стан учнів» [2, с. 28]. Тобто для підтримання працездатності дітей 6-11 років та запобігання перевтоми критично важливим є впровадження малооб'ємних форм фізичного виховання – фізкультхвилинок та фізкультпауз безпосередньо на уроках мови, математики, курсу «Я досліджую світ» тощо.

Враховуючи особливості уваги дітей (які ще нездатні тривалий час утримувати концентровану увагу на одному об'єкті), проведення фізкультхвилинок на 15-20-й хвилині уроку забезпечує знаття зорової та статичної втоми, емоційне розвантаження, відновлення когнітивної активності. Вимоги Типових освітніх програм О. Я. Савченко та Р. Б. Шияна прямо вказують на необхідність дотримання здоров'язбережувального та інтеграції рухової активності у щоденний розклад здобувачів початкової освіти.

Одним із найкращих методів фізичного виховання учнів є ігровий метод. Рухлива гра є природною формою діяльності для учнів початкової школи, яка поєднує фізичне навантаження з емоційним захопленням. Ігровий метод є провідним у фізичному вихованню дітей. Рухлива гра є природною формою діяльності учня початкової школи, яка поєднує фізичне навантаження з емоційним захопленням. Індивідуальні та командні ігри, а також комбіновані естафети виконують потужну комуніктивну та психотерапевтичну функцію: зниження тривожності та страху помилки, формування командного духу,

соціалізація та подолання ізоляції. Добір ігор має відповідати принципу доступності, безпечності та варіативності, забезпечуючи позитивний емоційний фон уроку. Ще одним із ефективних видів фізичної активності є загально-підготовчі вправи, засоби, що служать всебічному функціональному розвитку організму молодших школярів [1, с. 12].

Типові освітні програми О. Я. Савченко та Р. Б. Шияна визначають основні завдання освітньої галузі «Фізична культура» не через виконання нормативів, а через формування ключових компетентностей, емоційного інтелекту та навичок здорового способу життя. За програмою О. Я. Савченко: орієнтир робиться на поступове формування фізичних якостей, зміцнення здоров'я, систематичний моніторинг фізичного стану без психологічного тиску, та створення умов для позитивного самопочуття кожної дитини. За програмою Р. Б. Шияна акцент зміщено на міжпредметну інтеграцію (рухливі ігри з елементами лічби, мовних завдань, орієнтувань у просторі), соціоемоційне навчання, розвиток співпраці та критичного мислення під час ігрової діяльності. Обидві програми акцентують увагу на тому, що фізична культура є ключовим інструментом збереження ментального здоров'я молодших школярів, зниження шкільної дезадаптації та згуртування учнівського колективу.

Висновки. Фізична культура у початковій школі виконує не лише розвивальну та навчальну, але й глибоко психотерапевтичну, компенсаторну та соціалізуючу функції. Враховуючи психофізіологічні особливості дітей 6-11 років (домінування мимовільної уваги, ріст страхів та тривожності, потреба в русі для росту організму), уроки фізичної культури та фізкультхвилинки є необхідним механізмом скидання м'язового напруження, знаття стресу та стимуляції розвитку сили, швидкості, витривалості, спритності та гнучкості. Систематичне проведення командних рухливих ігор та естафет сприяє формуванню дружніх взаємин у класі, розвиває емпатію, взаємодопомогу та знижує рівень соціальної тривожності. Впровадження підходів, закладених у програмах О. Савченко та Р. Шияна, гарантує створення спиятливого психологічного мікроклімату в закладі загальної середньої освіти.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Гейтенко В. В., Пристинський В. М., Зайцев В. О. Теорія і методика дитячого та юнацького спорту : навч.-метод. посіб. Слов'янськ : ДДПУ, 2021. 9-93 с.

2. Іванова Л. І. Методика навчання фізкультурної освітньої галузі : навч. посіб. Рівне : Видавництво О. Зень, 2024. 6-127 с.

3. Надьон В. П. Психологічні особливості учнів початкової школи. Харківський осінній марафон психотехнологій – 2019 : тези доповідей (м. Харків, 2019 р.). Частина 2. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2019. С. 166–167.

4. Типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти : 1–2 класи / наук. керівн. авт. кол. О. Я. Савченко. Київ : Міністерство освіти і науки України, 2019. 63-68 с.

5. Типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти : 3–4 класи / наук. керівн. авт. кол. О. Я. Савченко. Київ : Міністерство освіти і науки України, 2019. 101-107 с.

6. Типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти : 1–2 класи / наук. керівн. авт. кол. Р. Б. Шиян. Київ : Міністерство освіти і науки України, 2019. 61-66 с.

7. Типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти : 3–4 класи / наук. керівн. авт. кол. Р. Б. Шиян. Київ : Міністерство освіти і науки України, 2019. 68-73 с.

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

Sofiia Lutsenko
Oles Honchar Dnipro National University
(Dnipro, Ukraine)

VERBAL MEANS OF INFLUENCE IN CONTEMPORARY ENGLISH-LANGUAGE POLITICAL INTERNET DISCOURSE

The article examines the communicative-pragmatic means of expressing persuasion in English-language political internet discourse. The theoretical basis combines speech act theory, the concept of implicature and the new rhetoric approach to argumentation. The analysis focuses on three strategies: self-presentation, intimidation, and argumentation combined with appeal to values, illustrated by online speeches and other public materials of Alexandria Ocasio-Cortez, Rishi Sunak, Nikki Haley, and Sanna Marin. It is shown that these strategies rarely function in isolation, and that identical grammatical resources, in particular the pronouns I and we, perform different pragmatic functions depending on the context.
Key words: *persuasion, political internet discourse, communicative-pragmatic means, self-presentation, intimidation, argumentation.*

Статтю присвячено комунікативно-прагматичним засобам вираження переконання в англомовному політичному інтернет-дискурсі. Теоретичну основу становлять теорія мовленнєвих актів, поняття імплікатури та підхід нової риторики до аргументації. Увагу зосереджено на трьох стратегіях: самопрезентації, залякуванні та аргументації з апеляцією до цінностей, які проілюстровано виступами та іншими відкритими матеріалами Александрії Окасіо-Кортес, Ріші Сунака, Нікі Гейлі й Санни Марін. Показано, що ці стратегії рідко функціонують ізольовано, а однакові граматичні засоби, зокрема займенники I та we, виконують різні прагматичні функції залежно від контексту.
Ключові слова: *переконання, політичний інтернет-дискурс, комунікативно-прагматичні засоби, самопрезентація, залякування, аргументація.*

Problem statement and analysis. The rapid growth of digital media has substantially changed the conditions in which political discourse functions, turning the internet into a space where political figures address the audience directly, largely without the mediation of journalists and institutional gatekeepers. Under these conditions the category of persuasion acquires particular importance, since political speech is aimed not merely at reporting information but at shaping how it is interpreted by the addressee. The theoretical basis of the communicative-pragmatic study of persuasion combines speech act theory, the concept of implicature, and the new rhetoric approach to argumentation, all of which allow a political utterance to be examined as a purposeful communicative action rather than as a neutral statement of fact.

The theoretical foundations of the study rest on three intersecting lines of political-linguistic research. Political discourse is defined as a socially situated communicative practice in which political action is largely accomplished through language itself [2: 6], and in which the interpretation of an utterance depends on the context model that participants themselves construct for the communicative situation, rather than on objective features of the situation alone [16: 3].

Wodak adds that political discourse should be treated as a complex system of discursive practices realized across different genres and communicative situations [17: 2]. Fairclough further argues that discourse functions as a form of social practice bound up with the constitution of social identities, relations, and systems of knowledge and belief [3: 55]. The pragmatic understanding of persuasion draws on Austin's distinction between the locutionary, illocutionary and, most importantly for persuasion, the perlocutionary act, which is defined through its effect on the addressee [1: 101], and on Grice's concept of implicature, which explains how addressees infer meaning that goes beyond what is said literally [4: 22]. The argumentative dimension of the category is informed by Perelman and Olbrechts-Tyteca, who define argumentation as a technique aimed at gaining or increasing an audience's adherence to a thesis [11: 4], and by Toulmin's model of practical argument, in which a claim is supported by data and warranted by an underlying, generally accepted principle [15: 87]. Within this framework, persuasion is defined not as a set of isolated persuasive words but as a complex pragmatic category realized through the interaction of communicative strategy, grammatical form and addressee-oriented reasoning.

Aim of the article: The aim of this paper is to outline the communicative-pragmatic means of expressing persuasion in English-language political internet discourse, focusing on three strategies: self-presentation, intimidation, and argumentation combined with appeal to values. The material comprises English-language political speeches and other publicly available online materials by Alexandria Ocasio-Cortez, Rishi Sunak, Nikki Haley, and Sanna Marin. The descriptive method, contextual analysis, pragmatic analysis, and elements of comparative analysis were applied.

Presentation of the main material. Self-presentation is realized primarily through first-person pronouns, personal narrative and a shift from an individual to a collective communicative perspective. Ocasio-Cortez opens a press statement with direct self-identification that immediately extends into a collective action: "Hi, everybody, my name is Alexandria Ocasio-Cortez, and we're here to fight for TPS" [10]. Sunak's self-presentation combines the pronoun I with the lexis of responsibility and result, as in "I have given this job my all. I take responsibility for this loss" [14], while personal recollection ("I first came to Ukraine ten years ago") is systematically broadened through we ("we have enhanced our standing in the world") [12]. Haley's self-presentation relies on biographical narrative: "I'm the proud daughter of legal immigrants. I grew up as a brown girl in a black-and-white world" [7]. Marin builds an anaphoric sequence on the pattern I wanted ("I wanted to close the gender pay gap", "I wanted to stop climate change" [8]), before shifting toward the addressee: "I cannot do it alone. I need you and others with me" [8]. Across all four speakers, I individualizes the utterance while we shortens the communicative distance to the audience.

Intimidation is realized through the actualization of danger, risk, or a negative development of events. In Haley's material the strategy relies on lexical intensification and metaphor: "The brutal Hamas attack on Israel once again shows that the world is a very dangerous place" and "America is fighting one evil monster with three heads: China, Russia and Iran" [6]. Sunak favours comparative and metaphorical intensification: "the world is becoming more dangerous", "the tanks are literally on Europe's Ukrainian lawn" [13]. Ocasio-Cortez personalizes the threat, linking it directly to human lives: "Ecuador is facing the deadliest crisis in its history... Our lives depend on it" and "lives are on the line" [10]. Marin's material demonstrates a distinct model, in which intimidation addresses the addressee's internal rather than external fears: "You have to

stop being afraid... fear of embarrassment, fear of mistakes, fear of being wrong" [8]. In every case the actualized threat is regularly linked to a required response through modal verbs such as must and need to.

Argumentation combined with appeal to values is oriented toward justifying a stated position through value-laden lexis such as freedom, democracy, and responsibility, which function as argumentative premises rather than as decorative elements. Sunak's address to the Ukrainian Parliament culminates in the antithesis "democracy over dictatorship, freedom over tyranny, the rule of law over anarchy" [12]. Haley links evaluation to justification through causal structure: "The world admires America because we value freedom and opportunity" [5]. Ocasio-Cortez extends a specific problem toward collective responsibility: "We have a responsibility to prove the value of global democracy... This is not just about Israel or Gaza. This is about us" [9]. Marin introduces values as a compact unmarked list, as in "freedom of speech, rule of law, gender equality and democracy" [8], and structures an entire sequence of practical arguments around the conditional pattern if you want to..., you can.

Conclusion. The comparative analysis shows that the three strategies rarely function in isolation: self-presentation frequently provides the experiential basis for subsequent argumentation, intimidation motivates a call to action, and appeal to values supplies the normative framework within which the other two strategies are interpreted. Identical grammatical resources, in particular the pronouns I and we, perform distinct pragmatic functions depending on the surrounding lexical and syntactic context. Thus, persuasion in English-language political internet discourse is achieved not through isolated lexical devices but through the systemic interaction of communicative strategies, grammatical forms and lexical-syntactic means, and its study contributes to a more precise understanding of political communication under the conditions of the digital environment.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ (REFERENCES)

1. Austin, J. L. (1962). How to do things with words. Harvard University Press.
2. Chilton, P. (2004). Analysing political discourse: Theory and practice. Routledge.
3. Fairclough, N. (1995). Critical discourse analysis: The critical study of language. Longman.
4. Grice, H. P. (1989). Studies in the way of words. Harvard University Press.
5. Haley, N. (2023, June 29). Statement by Nikki Haley on the Supreme Court affirmative action ruling. The American Presidency Project. https://www.presidency.ucsb.edu/documents/statement-nikki-haley-the-supreme-court-affirmative-action-ruling
6. Haley, N. (2023, October 17). Op-ed by Nikki Haley: Wake up, America: Our enemies are an evil alliance taking advantage of our weakness around the world. The American Presidency Project. https://www.presidency.ucsb.edu/documents/op-ed-nikki-haley-wake-america-our-enemies-are-evil-alliance-taking-advantage-our-weakness
7. Haley, N. (2024). Remarks in Greenville, South Carolina: "Not going anywhere". The American Presidency Project. https://www.presidency.ucsb.edu/documents/remarks-greenville-south-carolina-not-going-anywhere
8. Marin, S. (2023, May 17). Speech by Prime Minister Sanna Marin at the New York University commencement. Finnish Government. https://valtioneuvosto.fi/-/speech-by-prime-minister-sanna-marin-at-the-new-york-university-commencement-17.5.2023

9. Ocasio-Cortez, A. (2024, March 22). Transcript: Rep. AOC delivers major speech on looming famine in Gaza and administration response to the crisis. https://ocasio-cortez.house.gov/media/press-releases/transcript-ocasio-cortez-delivers-major-speech-looming-famine-gaza-and

10. Ocasio-Cortez, A. (2024, November 19). Transcript: Ocasio-Cortez delivers remarks at TPS for Ecuador press conference. https://ocasio-cortez.house.gov/media/press-releases/transcript-ocasio-cortez-delivers-remarks-tps-ecuador-press-conference

11. Perelman, C., & Olbrechts-Tyteca, L. (1969). The new rhetoric: A treatise on argumentation. University of Notre Dame Press.

12. Sunak, R. (2024, January 12). Prime Minister Rishi Sunak's address to the Ukrainian Parliament. GOV.UK. https://www.gov.uk/government/speeches/prime-minister-rishi-sunaks-address-to-the-ukrainian-parliament-12-january-2024

13. Sunak, R. (2024, January 15). Defending Britain from a more dangerous world. GOV.UK. https://www.gov.uk/government/speeches/defending-britain-from-a-more-dangerous-world

14. Sunak, R. (2024, July 5). Rishi Sunak's final speech as Prime Minister. GOV.UK. https://www.gov.uk/government/speeches/rishi-sunaks-final-speech-as-prime-minister-5-july-2024

15. Toulmin, S. E. (2003). The uses of argument (Updated ed.). Cambridge University Press.

16. van Dijk, T. A. (2008). Discourse and context: A sociocognitive approach. Cambridge University Press.

17. Wodak, R. (2009). The discourse of politics in action: Politics as usual. Palgrave Macmillan.

Жукова Анна Робертівна,
доктор філософії (Освітні, педагогічні науки),
професор кафедри іноземних мов
Національної військової академії
імені гетьмана Петра Сагайдачного
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-7292-1605

ІНШОМОВНА ПІДГОТОВКА КУРСАНТІВ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНИЦЬКО-ОБОРОННОЇ СВІДОМОСТІ В УМОВАХ ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Війна російської федерації проти України та незворотність євроатлантичного курсу держави ставлять перед системою військової освіти подвійне завдання. Вона має підготувати офіцерів, здатних діяти в багатонаціональному середовищі за стандартами НАТО, і водночас сформувати в них стійку державницько-оборонну свідомість. Закон України «Про національну безпеку України» визначає набуття сумісності з силами НАТО одним із пріоритетів розвитку сектору безпеки і оборони [3]. Володіння англійською мовою за стандартом STANAG 6001 стало обов'язковою умовою такої сумісності [1]. Однак іншомовну підготовку досі часто розглядають лише як інструментальну дисципліну, спрямовану на досягнення певного рівня комунікативної компетентності. Її виховний потенціал лишається недооціненим.

Державницько-оборонну свідомість майбутнього офіцера розглядаємо як інтегративну професійно-особистісну якість. Вона поєднує усвідомлення цінності державного суверенітету, знання про загрози національній безпеці та готовність до збройного захисту України. У її структурі вирізняємо когнітивний, ціннісно-мотиваційний і діяльнісний компоненти. Наш досвід дає підстави стверджувати, що належно організована іншомовна підготовка сприяє розвитку кожного з них.

Вплив на когнітивний компонент забезпечується завдяки роботі з автентичними документами НАТО та Європейського Союзу. Вивчаючи англійською Стратегічну концепцію НАТО 2022 року [2], фрагменти доктринальних документів і норми міжнародного гуманітарного права, курсанти не лише опановують військову термінологію. Вони також формують цілісне уявлення про систему колективної безпеки, характер гібридних загроз і місце України в європейській архітектурі безпеки. Порівняння зарубіжних підходів з українською практикою дає змогу курсантам усвідомити, що оборона України є частиною захисту спільних демократичних цінностей євроатлантичної спільноти.

Ціннісно-мотиваційний компонент розвивається, коли іноземна мова стає засобом репрезентації України в міжнародному середовищі. Підготовка англомовних презентацій про історію українського війська, подвиги сучасних захисників і досвід бойових дій формує в курсантів почуття гордості та відповідальності за образ держави. Не менш

важливим є критичний аналіз іноземних медіаматеріалів про війну. Він розвиває здатність розпізнавати дезінформацію та аргументовано обстоювати позицію України, що є важливою складовою стратегічних комунікацій. Таким чином реалізується закріплена в державній політиці ідея національно-патріотичного виховання як наскрізного напряму освітньої діяльності [4].

Діяльнісний компонент формується в процесі моделювання реальних ситуацій службової діяльності. До них належать підготовка та проведення військових брифінгів, складання бойових наказів за процедурами НАТО, взаємодія з іноземними інструкторами під час спільних навчань і рольові ігри з розв'язання тактичних завдань. У таких ситуаціях курсант діє не як студент, що вивчає мову, а як майбутній командир, відповідальний за життя підлеглих і виконання бойового завдання. Це наближає освітній процес до вимог, визначених Законом України «Про основи національного спротиву» щодо підготовки громадян до захисту держави [5].

Реалізація виховного потенціалу іншомовної підготовки потребує дотримання ряду педагогічних умов. Першою є застосування предметно-мовного інтегрованого навчання (CLIL), за якого зміст фахових і гуманітарних дисциплін стає матеріалом для опанування мови [6]. Другою є цілеспрямований добір автентичних матеріалів із вираженим ціннісним змістом. Третьою є використання кейс-методу на основі бойового досвіду Збройних Сил України. Четвертою є залучення до занять ветеранів і інструкторів держав-партнерів. Нарешті, оцінювання рівня володіння мовою за STANAG 6001 доцільно поєднувати з рефлексією курсантів щодо значення отриманих знань для захисту України.

Отже, іншомовну підготовку курсантів слід розглядати як повноцінний чинник формування їхньої державницько-оборонної свідомості, а не лише як засіб досягнення інтероперабельності. Вона поглиблює знання про систему міжнародної безпеки, формує ціннісне ставлення до України як частини євроатлантичної спільноти та розвиває практичну готовність до спільних дій із партнерами. Перспективу подальших досліджень вбачаємо в розробленні методики інтеграції виховних завдань у зміст курсів військової англійської мови, а також в експериментальній перевірці її ефективності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. NATO Standardization Office. STANAG 6001. Language Proficiency Levels. Ed. 5. Brussels : NSO.

2. NATO 2022 Strategic Concept : adopted by Heads of State and Government at the NATO Summit in Madrid, 29 June 2022. URL: https://www.nato.int/strategic-concept/

3. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19

4. Про Стратегію національно-патріотичного виховання : Указ Президента України від 18.05.2019 № 286/2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019

5. Про основи національного спротиву : Закон України від 16.07.2021 № 1702-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20

6. Coyle D., Hood P., Marsh D. CLIL: Content and Language Integrated Learning. Cambridge : Cambridge University Press, 2010.

Трофименко Дар'я Андріївна
студентка 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова
науковий керівник: ***Баркасі Вікторія Володимирівна***
к.п.н., доцент кафедри германської філології,
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова

ІНТЕРАКТИВНІ ЗАСОБИ НАВЧАННЯ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ВМІНЬ АУДІЮВАННЯ ТА ГОВОРІННЯ В УЧНІВ ЛІЦЕЇВ

У сучасній методиці навчання іноземних мов особливого значення набуває формування іншомовної комунікативної компетентності учнів, зокрема розвиток умінь аудіювання та говоріння. Їх формування потребує систематичної практики, роботи з автентичними аудіо- й відеоматеріалами та створення ситуацій, наближених до реального спілкування. У зв'язку з активним упровадженням цифрових технологій в освітній процес актуальним є пошук методично обґрунтованих способів використання інтерактивних засобів для розвитку цих умінь в учнів ліцею. Це зумовлює потребу в доборі відповідних цифрових інструментів і розробленні завдань, які поєднують сприймання іншомовної інформації з її подальшим використанням у мовленні.

Проблематика використання інтерактивних засобів у навчанні іноземних мов, формування аудитивної компетентності та розвитку іншомовного говоріння вже привертала увагу українських науковців, зокрема О. Пометун, Н. Годованець, Т. Коваль, Н. Дячук, В. Мазниченка та І. Перішко, а також зарубіжних дослідників Р. Александера, П. Чена, С. Ф. Алаттас, Н. Б. Абдул і М. А. Мухсіна. У їхніх працях висвітлено теоретичні засади інтерактивного навчання, можливості застосування мультимедійних технологій, особливості сприймання іншомовного мовлення та методичні прийоми розвитку говоріння.

Теоретичним підґрунтям застосування інтерактивних засобів є розуміння навчання як організованої взаємодії учасників освітнього процесу. С. Абрамович і М. Чікарькова акцентують увагу на ролі мовленнєвої комунікації у взаємодії людей [1, с. 46], тоді як Н. Годованець розглядає інтерактивні методи як засіб активізації навчальної діяльності та залучення учнів до практичного опрацювання мовного матеріалу [2, с. 61]. Відповідно, інтерактивність у навчанні іноземної мови доцільно трактувати не лише як використання цифрових платформ, а передусім як організацію цілеспрямованої діяльності, що передбачає обмін інформацією, співпрацю, прийняття рішень і рефлексію.

Застосування мультимедійних та інтерактивних технологій розширює можливості організації іншомовної діяльності, зокрема завдяки поєднанню текстової, аудіальної та візуальної інформації. Т. Коваль висвітлює методичний потенціал інтерактивних технологій у навчанні іноземних мов [4, с. 88]. Водночас розвиток аудіювання потребує

систематичної роботи над розумінням усного повідомлення, визначенням його теми, основної думки та значущих деталей. Н. Дячук наголошує на важливості формування аудитивної компетентності старшокласників і розвитку здатності учнів самостійно працювати з іншомовними аудіо- та відеоматеріалами [3, с. 30]. М. Мазниченко також виокремлює такі складники аудіювання, як сприймання мовлення в природному темпі, встановлення логічних зв'язків між частинами повідомлення та розмежування основної й другорядної інформації [5, с. 91]. Отже, методично обґрунтована робота з аудіювання має передбачати послідовність завдань, спрямованих на підготовку до сприймання, розуміння змісту та подальше використання отриманої інформації.

У межах інтерактивного навчання важливого значення набувають активна участь учнів у навчальному процесі та можливість застосовувати мовні знання в змістовній взаємодії. Р. Александер пов'язує ефективне навчання з діалогічною взаємодією, у якій учасники обмінюються думками, обґрунтовують власні погляди та спільно формують розуміння навчального матеріалу [8]. П. Чен акцентує увагу на можливостях інтерактивних інтелектуальних систем для підтримки вивчення англійської мови [9]. У контексті розвитку говоріння використання комунікативних форматів, зокрема ток-шоу, дає змогу створювати умови для практичного застосування мовних засобів у ситуаціях взаємодії [7, с. 102]. Отже, інтерактивні засоби доцільно використовувати не лише для подання навчального матеріалу, а й для організації діяльності, у якій учні активно сприймають інформацію та застосовують її для побудови власних висловлювань.

Розвиток говоріння, своєю чергою, передбачає створення умов для змістовного продукування висловлювань і взаємодії з іншими учасниками комунікації. І. Перішко, Т. Білоус та О. Верьовкіна описують різні типи завдань для розвитку англомовного говоріння, серед яких інформаційний розрив, обговорення, мозковий штурм, відтворення ролей, запитання й відповіді та презентація інформації [6]. Такі форми роботи можуть поєднуватися з цифровими інструментами за умови, що їх використання підпорядковане конкретній мовленнєвій меті. У межах цієї статті розглянуто практичні способи використання інтерактивних засобів для розвитку аудіювання й говоріння, представлені в другому розділі кваліфікаційної роботи.

Практичне застосування інтерактивних засобів для розвитку аудіювання передбачає послідовну організацію роботи з аудіо- та відеоматеріалами на трьох етапах: дотекстовому (pre-listening), текстовому (while-listening) і післятекстовому (post-listening). Така структура дає змогу підготувати учнів до сприймання матеріалу, спрямувати їхню увагу під час прослуховування та закріпити отриману інформацію в подальшій мовленнєвій діяльності.

На дотекстовому етапі важливо активізувати тематичну лексику, актуалізувати попередні знання та спрогнозувати зміст майбутнього повідомлення. Для цього можуть використовуватися Wordwall і LearningApps, які дають змогу створювати вправи на встановлення відповідностей, співвіднесення слів із зображеннями та сортування мовних одиниць. Прикладом є завдання до теми Traditional British Meals: учні співвідносять назви традиційних британських страв із відповідними зображеннями, а потім обговорюють у парах запитання "What do you think British people eat for breakfast?". Таким чином, лексична підготовка поєднується з прогнозуванням і короткою усною взаємодією, що полегшує подальше сприймання аудіотексту.

Основним завданням текстового етапу є формування вмінь глобального, вибіркового й детального розуміння усного повідомлення [4; 5]. Для цього доцільно використовувати відео з інтерактивними запитаннями, зокрема за допомогою Edpuzzle. Запитання, вбудовані в окремі фрагменти відео, допомагають спрямувати увагу учнів на ключову інформацію та перевірити розуміння змісту. У розробленому фрагменті уроку про британські страви учням пропонуються завдання з вибором правильної відповіді, визначенням правильності твердження та відкритим запитанням. Наприклад, учні мають визначити, що багато людей їдять на сніданок, чи є вечеря основним прийомом їжі та які продукти згадуються в повідомленні. Наприкінці вони називають нове слово, яке запам'ятали. Така організація роботи поєднує контроль розуміння з підтриманням уваги й короткою рефлексією.

Післятекстовий етап передбачає перевірку й узагальнення сприйнятої інформації, а також її подальше використання в мовленні. Інтерактивна дошка Padlet може бути використана для групового порівняння британських та українських харчових традицій. Учні формулюють прості порівняльні висловлювання, наприклад про те, які страви вживають у різних країнах і коли їх подають. Це дає змогу перейти від відтворення почутої інформації до її осмислення та зіставлення з власним досвідом. Додатково можна застосувати Kahoot для короткої групової вікторини, яка перевіряє засвоєння основних фактів аудіотексту. Отже, цифрові інструменти на кожному етапі виконують визначену методичну функцію: готують до слухання, підтримують розуміння та сприяють закріпленню матеріалу.

Результативність такого підходу залежить від узгодженості завдань із метою аудіювання. Вправи не повинні зводитися лише до механічного вибору відповіді: важливо передбачати перехід від розуміння загального змісту до пошуку конкретних фактів, а потім – до обговорення й застосування інформації. Інтерактивні засоби дають змогу варіювати типи завдань, використовувати аудіо та відео, організовувати самоперевірку й забезпечувати зворотний зв'язок. Водночас цифровий інструмент сам по собі не гарантує результату: його добір має відповідати навчальній меті, рівню підготовки учнів і змісту матеріалу.

Не менш важливим напрямом є формування вміння говоріння, яке забезпечує практичне використання іноземної мови в комунікації. Учні ліцеїв мають навчатися брати участь у діалогах, дискусіях та дебатах, створювати монологічні висловлювання, висловлювати й аргументувати власну позицію та реагувати на репліки співрозмовників. Інтерактивні інструменти сприяють моделюванню комунікативних ситуацій, зменшують мовний бар'єр і забезпечують умови для систематичної практики. Принциповим є те, що учень має не просто виконати вправу, а здійснити реальну мовленнєву дію: сформулювати думку, почути відповідь партнера та продовжити взаємодію.

Для розвитку говоріння доцільно використовувати діалогічну, монологічну та рольову моделі роботи, поєднуючи їх із завданнями на обговорення, обмін інформацією та відтворення ролей [6]. Діалогічна модель орієнтована на обмін репліками, постановку запитань, уточнення інформації та підтримання розмови. На підготовчому етапі учні опрацьовують необхідну лексику й мовленнєві конструкції, зокрема за допомогою Wordwall, після чого переходять до парного спілкування. Така послідовність допомагає підготувати мовний матеріал, але залишає простір для самостійного формулювання реплік і спонтанної реакції на відповіді партнера.

Монологічна модель передбачає підготовку й виголошення зв'язного висловлювання на задану тему. Інтерактивна дошка Padlet може використовуватися для первинного генерування та впорядкування ідей, що узгоджується з практиками мозкового штурму й презентації інформації [6]. Наприклад, під час обговорення теми майбутніх цілей учні працюють із тематичними секціями My goals, My future job і Skills I need. Після цього мовна підготовка організовується через Wordwall: учні відновлюють правильний порядок слів у реченнях про плани, мрії та важливість розвитку навичок. Наступним кроком стає створення власного висловлювання, у якому учень поєднує підготовлені мовні засоби з особистими думками. Така робота забезпечує поступовий перехід від опори до більш самостійного мовлення.

Рольова модель спрямована на використання мови в змодельованих ситуаціях, що нагадують реальне спілкування. Як приклад у роботі розглянуто тему Bullying / School Problems. На підготовчому етапі учні ознайомлюються з послідовністю подій, що створює контекст для подальшої взаємодії: поява нового учня в класі, виникнення проблеми, загострення конфлікту та пошук можливого розв'язання. Така сюжетна опора допомагає учням зрозуміти ситуацію й підготуватися до виконання ролей. Під час рольової взаємодії вони мають не лише висловити власну позицію, а й уважно слухати співрозмовника, реагувати на його репліки, ставити уточнювальні запитання та аргументувати запропоновані рішення. Отже, рольова гра поєднує розвиток говоріння з аудіюванням і сприяє формуванню навичок конструктивної комунікації.

У роботі з усним мовленням можуть застосовуватися також Canva, Flip, Vocaroo та Zoom. Ці інструменти забезпечують візуалізацію сюжетів і мовленнєвих опор, запис усних висловлювань, представлення результатів та організацію парної або групової взаємодії. Залежно від завдання учні можуть готувати мініпрезентації, брати участь в інтерв'ю, виконувати сторітелінг, обговорювати проблемні ситуації або створювати мовленнєві ланцюги. Важливо, щоб цифровий формат підтримував змістовну комунікацію, а не замінював її виконанням технічних дій.

Спільною ознакою запропонованих моделей є поетапність. Спочатку учні отримують тему, ситуацію або візуальну опору, далі актуалізують лексику та потрібні мовні конструкції, після чого переходять до самостійного висловлювання. Завершальним компонентом є реакція партнера, уточнення або обговорення результату. Такий цикл забезпечує зв'язок між підготовкою та практичним використанням мови, а також створює можливості для рефлексії й подальшого вдосконалення висловлювання.

Таким чином, інтерактивні засоби доцільно розглядати не як додаткову розвагу на уроці, а як інструмент цілеспрямованої організації мовленнєвої діяльності. У розвитку аудіювання вони допомагають структурувати роботу з аудіо- та відеоматеріалами, спрямовувати увагу на потрібну інформацію, перевіряти розуміння й переносити його результати в обговорення. У розвитку говоріння вони забезпечують мовну підготовку, створення комунікативних ситуацій, взаємодію учасників і поступовий перехід до самостійного мовлення. Найбільш доцільним є комплексне використання цих можливостей, коли слухання стає основою для подальшого висловлювання, а говоріння, своєю чергою, передбачає уважне сприймання та осмислення мовлення інших.

Отже, практичне впровадження інтерактивних засобів у навчання англійської мови в ліцеї має спиратися на чітку мету, логічну послідовність етапів і відповідність

інструментів конкретним мовленнєвим завданням. Для аудіювання обґрунтованою є модель pre-listening, while-listening і post-listening, у межах якої поєднуються прогнозування, різні рівні розуміння та післятекстове використання інформації. Для говоріння ефективною є організація роботи через діалогічну, монологічну й рольову моделі з поступовим переходом від підготовки до самостійного висловлювання та реагування на співрозмовника. Такий підхід сприяє активнішій участі учнів у навчанні й наближає іншомовну практику до умов реального спілкування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамович С. Д., Чікарькова М. Ю. Мовленнєва комунікація. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2013. 464 с.
2. Годованець Н. І. Короткий огляд інтерактивних методів навчання іноземної мови. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота». 2017. Вип. 3 (40). С. 60–62.
3. Дячук Н. М. Особливості формування англомовної аудитивної компетентності старшокласників. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка. 2017. № 4. С. 27–33.
4. Коваль Т. Інтерактивні технології навчання іноземних мов у вищих навчальних закладах. Інформаційні технології і засоби навчання. 2011. № 6 (26). С. 86-89.
5. Мазниченко В. М. Особливості навчання аудіювання. Вісник Національного університету оборони України. 2013. № 2 (33). С. 89–94.
6. Перішко І., Білоус Т., Верьовкіна О. Особливості навчання говоріння англійською мовою у закладах вищої освіти. Інноватика у вихованні. Збірник наукових праць. 2023. № 17.
7. Alattas, S. F., Abdul, N. B., & Muhsin, M. A. The use of talk show technique to improve the students' speaking skill. English Language Teaching Methodology. 2021. Vol. 1 (2). P. 99-109. Retrieved from https://jurnal. fkip. unismuh. ac. id/index. php/eltm/article/view/255.
8. Alexander R. A Dialogic Teaching Companion. Routledge, 2020. URL: https://doi.org/10.4324/9781351040143.
9. Chen, P. Design and construction of an interactive intelligent learning system for English learners in higher education institutions. Advances in Multimedia, 2022, № 5651772. doi: 10. 1155/2022/5651772.

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

Писарчук Олексій
аспірант Ужгородської Української Богословської Академії, Ужгород Україна,
e-mail: pisarchuk.00@gmail.com

БОГОСЛОВСЬКИЙ АНАЛІЗ ДОГМАТУ ВНЕБОВЗЯТТЯ ПРЕСВЯТОЇ БОГОРОДИЦІ В ПРАЦЯХ ПАПИ БЕНЕДИКТА XVI

У статті проведено герменевтично-структурний аналіз книг й проповідей Й. Рацінгера (Бенедикта XVI) як важливого наративу християнської традиції. Визначено суть догми про внебовзяття Пресвятої Богородиці та її значення в традиції Римо-Католицької Церкви й християнській історії спасіння. Висвітлено шляхи своєрідної пристосованості пошанування та розвитку Культу Пресвятої Богородиці у католицькому вченні пастирських посланнях Бенедикта XVI.
Ключові слова: *догма, внебовзяття Пресвятої Богородиці, папа Бенедикт XVI, Апостольська Конституція, маріологія.*

Актуальність дослідження зумовлена інтенсифікацією глобалізаційних процесів у світі, глибокою релігійною інертністю та низкою кризових явищ завдяки чому інтерес людства до релігії не лише не ослаб, але певною мірою зріс. Аналіз наукових та богословських рефлексій щодо постаті Пресвятої Богородиці папи Бенедикта XVI має найбільш комплексний характер, адже його багаторічний досвід як академічної так, і адміністративної діяльності важко переоцінити, і саме тому він є магістральним для усвідомлення еволюції вчення католицизму від Другого Ватиканського Собору до наших днів. Актуальним на сьогодні є здійснення наукового дослідження життя богослова та пов'язаного з ним досвіду, який мав безпосередній і глибокий вплив на теологію в католицизмі, а дослідження соціальних роздумів та рецепції релігійної віри Йозефом Рацінгером може стати джерелом натхнення для дослідників інших мислителів не лише в галузі богослов'я.

Метою представленої статті є аналіз богословських поглядів Й. Рацінгера (Бенедикта XVI) щодо реалізації Апостольської Конституції «Munificentissimus deus» до та після II Ватиканського Собору.

Відповідно, основними **завданнями** визначено такі:

- висвітлити суть догми про внебовзяття Пресвятої Богородиці;
- окреслити богословський зміст догмату про внебовзяття Пресвятої Діви Марії у спадщині Й. Рацінгера (Бенедикта XVI);
- дослідити шляхи пристосованості пошанування Культу Пресвятої Богородиці в католицькій традиції на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу. В сучасному християнському богослов'ї праці Бенедикта XVI (Й. Рацінгера) (1927-2022) посідають помітне місце. Йозеф Рацінгер (нар. 1927 р.) провів своє дитинство поблизу австрійського святилища в Альтёттінгу, де з

давніх-давен шанують Матір Божу. Перші роки життя молодого Йозефа припали на час «марійного століття», яке розпочалося проголошенням у 1854 р. догмату про Непорочне Зачаття Пресвятої Діви Марії, а завершилося доктринальним рішенням 1950 року щодо Її Успіння. Це також час марійних об'явлень у Ла-Салетті, Лурді та Фатімі, що сприяли зростанню марійної побожності.

Богословська праця Бенедикта XVI, являє собою величезне багатство текстів, зокрема тих, що присвячені Марії. Хоча, за винятком кількох відносно невеликих досліджень, Папа не видав документа вищого рівня, повністю присвяченого Марії, спадщина його думок є достатнім внеском у роздуми над його марійським вченням [1, с. 136].

З упевненістю можна сказати, що Й. Рацінгер належить до найбільш видатних теологів XX ст. Коло проблем, яких торкається Бенедикт XVI, надзвичайно широке – від питань літургіки до філософського осмислення глобальних проблем людства. Праці Й. Рацінгера широко відомі не лише в католицькому середовищі, але й у широких інтелектуальних колах, а деякі з них стали навіть своєрідними бестселерами.

Перше питання, пов'язане з шануванням Марії в Церкві, яке у своїх теологічних роздумах окреслює Бенедикт XVI про те, чи культ Пресвятої Богородиці є справді виразом первісної християнської істини. Баварський теолог розглядає вчення, згадуючи аргументи противників Маріїного культу. Отже, по-перше, історична аргументація, згідно з якою на початку християнства Марія не відігравала жодної важливої ролі - під час проповіді Ісуса її, скоріше, оминали увагою, і вона не виконувала жодної значущої функції на шляху за Ісусом. Окрім цього аргументу історичного характеру, противники марійного культу висувають також аргументи теологічного характеру. На думку Й. Рацінгера, їх можна звести до твердження, що для культу Марії немає жодного теологічного обґрунтування, оскільки віросповідання Нового Завіту не містить згадки про Марію, а прийняття Ефеським собором терміна «Теотокос» є результатом впливу нехристиянських міфів про роль Матері, а не виразом збереження первісної християнської віри [7]. У відповідь на вищезазначені звинувачення Й. Рацінгер звертається до аргументації історично-теологічного характеру. На основі тестів Старого Завіту Бенедикт XVI вказує, що постать Пресвятої Богородиці, що присутня в історії обраного народу, відігравала ключову роль в історії Одкровення та завіту Ізраїлю з Богом [7].

Друге важливе зауваження, яке, на думку Й. Рацінгера, дає читання Старого Завіту, — це твердження, що в передачі віри в єдиного Бога та обітниці, на виконання якої чекає Ізраїль, вирішальну роль відіграють не лише батьки та чоловічі постаті. Важливими тут є також матері, такі як Сара, Рахіль чи Анна. Ці жінки, які спочатку були безплідними, є промовистим знаком того, що Бог звертається до найменших, а також знаком того, що Божа обітниця перевершує фізичне життя і що земна безплідність може стати справжньою плідністю [4].

Власну теологічну інтерпретацію догми про Внебовзяття кардинал Й. Рацінгер подає у книзі «Донька Сіону» [7], на основі якої написана його проповідь на тему «Внебовзяття» виголошена 15 серпня 1968 р. [5] Рефлексію щодо цієї догми папа розпочинає з аналізу закидів проти проголошення догми. Першим таким закидом є відсутність достеменних даних небіблійного характеру про реальне земне життя Марії. Адже перші доволі фрагментарні згадки про життя Богородиці датуються лише VI ст., а традиція святкування свята з'являється в Єрусалимі дещо раніше.

Відповідаючи на цей закид теолог твердить, що Внебовзяття Пресвятої Богородиці є передусім Богословською реальністю і тому Апостольську Конституцію «Munificentissimus deus» Пія XII не слід сприймати як історичне джерело: «Догма має власну мету не в констатації історичного факту, а як заклик до релігійного вшанування віддання належного Богородиці» [7]. Звідси випливає, що догма спонукала передусім розвитку культу прослави Пресвятої Богородиці. Те що на сході робив літургійний обряд, те на заході для активізації релігійного культу здійснила догматизація, яку слід розуміти як частину релігійного культу, особливо коли йдеться про проголошення двох останніх догм, які мають Марійний характер [8]. Власне це на думку Й. Рацінгера стало головною мотивацією для проголошення екскатедра істини про Внебовзяття. Богослов задає питання: Який саме аспект життя Марії церква бажає особливо вшанувати проголошенням догми про Внебовзяття? Відповідаючи на своє питання автор стверджує, що «церква особливо вшанувала момент завершення земного паломництва Пресвятої Діви та її входження у небесну славу». При чому під поняттям небо слід у цьому контексті розуміти «не певне визначене місце над зорями, а щось, що складно значніше визначити, а краще сказати хтось, а саме Бог» [7]. Догма про Внебовзяття фактично є висловленою церквою радістю за акт єднання Марії із Богом у позаземній дійсності: «Культ стосується тієї, яка перебуває по тій стороні смерті і вже знайшла свою мету» [7]. Пошана Пресвятої Богородиці, як тієї, що вже перебуває з Богом не відрізняється на думку Й. Рацінгера від тієї пошани, яку належить віддати іншим святим та блаженним, адже їх культ теж є виразом віри церкви у те, що вони навіки втішаються присутністю Господа.

Порівнюючи воскресіння Ісуса та Успіння Марії, Й. Рацінгер зазначає, що хоча перше, хоча й є надісторичною подією, а не «звичайним історичним фактом», за своєю суттю сягає історії та проявляється в ній, цього не можна сказати про Успіння Марії, яке є майже повністю «недокументованою» подією [9 , с. 145].

У відповідь на ці заперечення Й. Рацінгер наголошує, що ми повинні говорити про Успіння Пресвятої Богородиці як про теологічну, а не історичну реальність. Піднесення Марії до слави через її Успіння становить одну з ініціатив Отця щодо неї. Марія не вознеслась на небо сама, власними силами. Діючим суб'єктом тут є Отець – той, хто дає благодать, яку Марія приймає так само, як вона приймає благодать Непорочного Зачаття, Благовіщення чи Материнства Бога. Це підтверджується формулою четвертого догмату про Марію, який говорить не про «воскресіння» (resurrectio, anastasis), а про «взяття до небесної слави» (asumptio ad caelestem gloriam). Богослов'я Успіння Пресвятої Богородиці зводиться до того факту, що саме Отець підніс Марію до слави, звідси тут – поряд із безпосередньо маріологічною рефлексією – і потреба в богословській рефлексії [3].

Аналізована догма папою Бенедиктом XVI є свідченням вірності церкви біблійному об'явленню, оскільки в Євангелії закладена потенційна необхідність Марійного культу (пор. Лк 1,48). Цей фрагмент з Євангеліє від Луки є свідченням початку культу Богородиці уже в часи життя самого євангеліста. Посилаючись на трактування богослова Ф. Муснера виловлене ним на V маріологічному конгресі, що відбувся 1967 р., який висловлює переконання що 48 вірш першого розділу Євангелії від Луки повністю відповідав ставленню перших християн до Марії. Вже в перших християнських громадах вшановували Пресвяту Богородицю, що дозволило євангелісту вжити таке формування не побоюючись жодного обурення з боку майбутніх читачів [4].

Культ Внебовзятої Пресвятої Богородиці тісно пов'язаний з моментом її переходу від смерті до життя і є проголошеною Церквою істинною есхатологічного характеру. У цьому контексті виникає питання: з якою метою Боже Провидіння допустило, що Пресвята Богородиця відразу після індивідуального переходу у славу Неба отримує те, що всі інші вірні зможуть отримати тільки після загального воскресіння. На думку Бенедиктом XVI, з Марією вчинили саме так, оскільки вона символізує повноту Церкви, яку слід розуміти не як обітницю, що повинна сповнитись у майбутньому, а як реальність, що вже має місце [7].

Іншою проблемою, яку піднімає кардинал Й. Рацінгер є зв'язок догми про Внебозяття з іншими Марійними догмами і цей зв'язок виявляється найбільше із проголошенням догми про Непорочне Зачаття. Оскільки Мати Ісуса повністю відкривається на Бога, не закривається у собі до кінця сповнює його волю, що є сенсом догми про непорочне зачаття, то Вона починає брати участь у Божому безсмерті, що є сенсом догми про Внебовзяття.

Доктринальний аналіз маріології Й. Рацінгера становить іншу перспективу, його фокусом є зміст і значення догматів. Метод викладу Бенедикта XVI ґрунтується на святоотцівській традиції: «Суть цього методу полягає в суворому, практично буквальному, введенні окремих догматичних понять та визначень у виклад, розкриваючи їхнє значення стосовно Бога і, водночас, стосовно людства» [2]. Маріологічний виклад Й. Рацінгера тісно пов'язаний з Святим Писанням та враховує точні екзегетичні дані, адже важливо наголошує на принципі єдності обох Завітів – і, таким чином, на вимогу читання Біблії в цілому. Більше того, Бенедикта XVI описує Марію як ту, в якій «відбувається синтез Святого Письма» [3]. Спираючись на цю основу, Й. Рацінгер висвітлює образ Пресвятої Богородиці в контексті розвитку теології жінки в Біблії, що показує її тісний зв'язок з суттю спасіння та її узгодженістю з усією спасительною подією, котра стосується кожної окремої особистості. Таким чином, нічого не віднімаючи у Пресвятої Богородиці, вона постає як конкретизація спасіння, запропонованого людству. Таке тісне включення Марії в економію спасіння наближає її до кожної людини, яка, подібно до Пресвятої Богородиці, покладається на досвід віри на своєму шляху до спасіння. Такий висновок кардинал Й. Рацінгер робить із власного переконання, яке сформулюється так: «Жодна людина не може бути безсмертною сама по собі. Людське безсмертя досягається через інших. Фрагментарним є безсмертя у пам'яті нащадків, а остаточне безсмертя може запевнити лише Бог і воно може відбутися через Бога» [7]. Оскільки Пресвята Богородиця повністю віддалася Богові, була до його послуг, то цим і заслужила власне безсмертя, адже смерть є констатацією хибності людського переконання щодо самодостатності, а оскільки Марія не мала такого переконання протягом життя, то і не померла: «Де повністю відсутня спокуса самодостатності, де панує чиста самопожертва. Там не має «смерті» (навіть якщо йдеться про соматичний кінець), там уся людина відразу осягає повноту спасіння і знаходиться у пам'яті Бога, Який зберігає її живою у своїй славі» [7].

Висловлюючи своє ставлення до проголошеної догми в одній із проповідей Кардинал ствердив: «Ми всі дуже задоволені, що Церква жодною мірою не применшила значення Марії, а навпаки через сьогоднішню урочистість заспівала хвалебну пісню людському тілу. Тілу матеріальному, але за певних обставин здатному осягнути безсмертя, у такий спосіб церква заохочує вірних наслідувати Пречисту Діву, щоб також осягнути безсмертя» [5].

У своїх розважаннях на свято Внебовзяття Богородиці Бенедикт XVI зазначає, що в культовій практиці це свято символізує перехід від складних умов земного життя до небесного

благословення, яке заслужила Та, яка народила тілесно та прийняла в своїй вірі Господа Життя. Особливість такого святкового вшанування Пречистої Діви супроводжує церкву вже з початку IV ст., коли з'являються перші Богородичні свята, котрі проголошують роль дівоцтва в історії спасіння та прославляють головні події з її земного життя [5]. Аналіз богословського доробку папи Бенедикта XVI дозволяє зробити кілька важливих узагальнень щодо його поглядів на вияв набожності та віри Пресвятої Богородиці та її значення в житті Церкви. Й. Рацінгер розкриває сутність християнського погляду на Пресвяту Богородицю, як глибоко вкорінений у Одкровенні та пов'язаний з його логікою.

Висновки. Підсумовуючи власне розуміння біблійного культу через інтерпретацію догми про Внебовзяття Пресвятої Богородиці папа Бенедикт XVI доходить наступних висновків:

По-перше, за умови спеціальних «марійних» рис Догмат мусить бути орієнтованим на Христа, так, щоб його христологічна та маріологічна частина сприймалися у єдності.

По-друге цей культ не повинен надміру акцентувати на певних особливостях біографії Божої Матері, і має бути орієнтований на відкриття цілісної таємниці, вказуючи відповідний шлях для такого відкриття.

По-третє, цей культ повинен залишатися мостом між раціональною та фідеїстичною теологією, що випливає з його природи. Керуючись почуттям вдячності до Богородиці вірні при цьому зобов'язані зберігати належну міру раціональності, що вказує на необхідність віддавати більшу шану Христу ніж Його матері. В широкому сенсі Богородичний культ повинен спряти пробудженню серця та йо о очищенню через віру.

Праці папи Бенедикта XVI є взірцем глибокого проникнення у проблему розуміння місії та внебовзяття Пресвятої Богородиці істини християнської віри, яке базуються на класичній католицькій теологічній та філософській спадщині і здобутках природничих наук, а, отже, його погляди містять домінуючі раціонально-апологетичні акценти щодо феномену внебовзяття Пресвятої Богородиці і місця в ньому Пресвятої Богородиці. Йозеф Рацінгер є зарахований до кращих богословів XX і XXI століть, його творчість надихає на дослідження як теологів, релігієзнавців, так і зрілих мислителів, котрі досліджують думки й погляди баварського богослова в багатьох аспектах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Марціновська Д. Роль раціонального в релігії в інтерпретації папи Бенедикта XVI. Людинознавчі студії: збірник наукових праць ДДПУ імені Івана Франка. Дрогобич: Видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2015. Вип. 31. Філософія. С. 136-149.

2. Рацінґер Й. Вступ до християнства: Лекції про Апостольський символ віри з новим вступним есеєм / перекл. з нім. Конкевич О. Львів 2008. 332 с.

3. Ratzinger J. *Homilia na uroczystość Wniebowzięcia NMP*, 15 VIII 1968 r., TENŻE, *Wzniosła Córa Syjonu*, tłum. J.Królikowski, Poznań 2002. S. 135-139.

4. Borto, P. Pobożność maryjna w ujęciu Josepha Ratzingera/ Benedykta XVI. Verbum Vitae (2024). № 42(3). S. 717–732. URL: https://doi.org/10.31743/vv.17412

5. Papież o Wniebowzięciu NMP URL: http://papiez.wiara.pl/doc/610499.Papiez-o-Wniebowzieciu-NMP

6. Ratzinger J. Śmierć i życie wieczne. przeł. [z niem.] Marek Węcławski. Warszawa: "Pax". 1986. 287 s. URL: https://docer.pl/doc/x0s8ve1

7. Ratzinger J. Córa Syjonu: Maryja w refleksji Kościoła; tł. Bogusław Widła. Warszawa : Wydawnictwo Księży Marianów, 1997. 65 s.

8. Siudy T. Maryjna wiara i kult w ujęciu kard. Josepha Ratzingera – papieża Benedykta XVI. Salvatoris Mater 9. 2007. nr 3-4. S. 134-141.

9. Żak Ł. Josepha Ratzingera kultyczna interpretacja dogmatu o wniebowzięciu Maryi, Salvatoris Mater 9 (2007), nr 3-4. S. 142-152.

ХІМІЧНІ НАУКИ

Анна Магдійчук
доктор філософії в галузі екології
старший викладач кафедри хімії та хімічної інженерії
Хмельницький національний університет
Марина Краєвська
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
Хмельницький національний університет

АНАЛІЗ СКЛАДУ ЗАСОБІВ ЕКСПРЕС-ДОГЛЯДУ ЗА ШКІРОЮ НА ПРИКЛАДІ ЕСЕНЦІЙ ТКАНИННИХ МАСОК

Сучасний ринок засобів експрес-догляду за шкірою пропонує широкий спектр косметичних продуктів, серед яких важко обрати, що саме підходить споживачу. Одним із найпоширеніших форматів засобів експрес-догляду є тканинні маски, популярність яких пов'язана з простотою застосування, можливістю швидкого нанесення та легкого транспортування.

Актуальні дослідження охоплюють різні типи косметичних масок. Авторами Saeed&Yang (2025) розглядались тканинні, гідрогелеві, peel-off, rinse-off системи, зосереджуючи увагу на їх компонентному складі та властивостях матеріалу-носія.При цьому, саме компонентний склад есенцій значною мірою визначає функціональне спрямування засобу та його споживчі властивості.За даними А. Вовк (2024), асортимент тканинних масок для обличчя можна поділити на сім основних типів, залежно від напрямку їхньої дії[1;2].

Дослідження есенцій орієнтовані на використання біологічно-активних компонентів та оцінці їх фізико-хімічних властивостей. Серед показників, які найчастіше використовують для характеристики есенцій, є pH, в'язкість, однорідність, органолептичні властивості, стабільність під час зберігання [3-6].

Отже, аналіз складу готових продуктів, представлених на мас-маркеті, дає можливість простежити тенденції використання основних груп компонентів в тканинних масках, розкриваючи потенціал для індивідуальних рецептур на основі екологічно чистих матеріалів.

Однією з найбільш поширених груп є зволожувальні маски. Вони належать до універсальних засобів догляду та можуть застосовуватися для різних типів шкіри, особливо за наявності ознак сухості та зневоднення. Основним призначенням таких масок є підтримання оптимального рівня вологи в роговому шарі шкіри, зменшення відчуття стягнутості та підвищення її еластичності [2]. Нумерація зразківмасок та склад наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

Нумерація зразків масок та їх склад

№ зразка	Склад
Дешевий ціновий сегмент (від 25 до 50 грн)	
1	Вода, пропіленгліколь, гліцерин, екстракт листя алое вера, ніацинамід, екстракт листя центели азіатської, амінокислоти шовку, гідроксиетилцелюлоза, алантоїн, динатрію ЕДТА, гідрогенізована касторова олія ПЕГ-40, діазолідинілсечовина, йодопропінілбутилкарбамат, ароматизатор, метилізотіазолінон.
2	Вода, гліцерин, карбомер, триетаноламін, динатрію ЕДТА, екстракт алое, бетаїн, полісорбат 20, екстракт листя камелії китайської (CamelliaSinensis), екстракт насіння камелії японської (Camellia Japonica), екстракт меду, фільтрат секрету равликів, екстракт листя алое вера (OenotheraBiennis).
3	Вода, метилпропандіол, гліцерет-26, бутиленгліколь, 1,2-гександіол, екстракт листя алое вера (1000 ppm), бетаїн, ксантанова камедь, алантоїн, карбомер, етилгексилгліцерин, полісорбат 20, триетаноламін, динатрію ЕДТА, феноксіетанол, ароматизатор.
4	Вода, гліцерин, пропіленгліколь, гіалуронат натрію, пропандіол, феноксіетанол, полісорбат 20, карбомер, триетаноламін, трегалоза, бетаїн, алантоїн, ксантанова камедь, гідроксиетилцелюлоза, динатрію ЕДТА, ароматизатор, екстракт листя алое вера (1000 ppm), екстракт листя камелії китайської (Camellia Sinensis), екстракт гамамелісу віргінського (HamamelisVirginiana), екстракт ромашки азіатської (Chantomilla Asiatica), екстракт квіток трояндистолистої (Rosa Centifolia).
5	Екстракт листя алое вера, вода, гліцерин, бутиленгліколь, карбомер, триетаноламін, феноксіетанол, хлорфенезин, алантоїн, динатрію ЕДТА, гіалуронат натрію, пантенол, екстракт центели азіатської, екстракт листя камелії китайської, екстракт портулаку огіркового, 1,2-гександіол, етилгександіол.
6	Вода, бутиленгліколь, гліцерин, спирт, гіалуронат натрію, бетаїн, аргінін, карбомер, гідрогенізована касторова олія PEG-60, феноксіетанол, метилпарабен, алантоїн, екстракт листя алое вера, динатрію ЕДТА, ароматизатор.
7	Вода, метилпропандіол, гліцерет-26, порошок листя алое вера, мальтодекстрин, бетаїн, ксантанова камедь, алантоїн, карбомер, етилгексилгліцерин, полісорбат 20, триетаноламін, динатрій ЕДТА, феноксіетанол, ароматизатор.
Середній ціновий сегмент (від 51 до 90 грн)	
8	Вода, гліцерин, дипропіленгліколь, екстракт листя камелії китайської, бетаїн, ксантанова камедь, бутиленгліколь, екстракт кореня півонії сухоцвітої, екстракт центели азіатської, 1,2-гександіол, екстракт квіток ромашки лікарської (ChamomillaRecutita), гідрогенізована касторова олія ПЕГ-60, гліцерил каприлат, етилгексилгліцерин, дикаліюгліцириризинат, динатрію ЕДТА, сік листя алое вера, ароматизатор, гіалуронат натрію, екстракт шкірки цитрусових уншіу, екстракт орхідеї, екстракт листя камелії японської, екстракт плодів опунції кокчинелліфери.
9	Вода, дипропіленгліколь, гліцерет-26, гліцерин, пропандіол, 1,2-гександіол, бутиленгліколь, алантоїн, карбомер натрію, гідроксиетилцелюлоза, екстракт кореня коптіса японського, екстракт листя камелії китайської, екстракт кореня імбиру лікарського, екстракт кореня

	солодки голої, етилгексилгліцерин, гліциризинатдикалію, динатрію ЕДТА, полігліцерил-10 міристат, полігліцерил-10 лаурат, екстракт листя алое вера, гіалуронат натрію, олія плодів оливи європейської (OleaEuropaea), олія плодів бергамоту (CitrusAurantiumBergamia), бета-глюкан, нелеткі речовини камеді канаріюлузонікума (CanariumLuzonicum), олія кипариса звичайного (CupressusSempervirens).
10	Вода, пропіленгліколь, гліцерин, спирт, порошок соку листя алое вера, лимонна кислота, гліциризинатдикалію, сополімергліцерилакрилату/акрилової кислоти, вода листя гамамелісу віргінського/вода листя гамамелісу, гідрогенізований гідролізат крохмалю, гідроксиацетофенон, гідроксиетилцелюлоза, лімонен, маноза, пара-анісова кислота, гідрогенізована касторова олія ПЕГ-40, феноксіетанол, гідроксид калію, сорбат калію, сополімер ПВМ/МА, бензоат натрію, гіалуронат натрію, сорбінова кислота, ксантанова камедь, парфумерна композиція/ароматизатор.
	Дорогий сегмент (від 91 грн і вище)
11	ГідролатБарбадорського Алое, Вода, Гідролат Зеленого Чаю (камелія Китайська), Гліцерин, Пентиленгліколь, Пироглутамат Натрію, Екстракт Листя Барбадоського Алое, Гіалуронат Натрію, Бета-глюкан, Екстракт Огірка, Бутіленгліколь, Ксантанова Камедь, Мікрокристалічна Целюлоза, Глюконат Натрію, Бетаїн, 1 2-гександіол, Пропандіол, Дикалій Гліцирризинат, Целюлозна Камедь.
12	Вода, дипропіленгліколь, гліцерин, екстракт листя алое вера (1000 ppm), гідроксиацетофенон, каприловий/капроновий тригліцерид, пантенол, трегалоза, бутиленгліколь, 1,2-гександіол, екстракт гамамелісу віргінського (Hamamelisvirginiana), гіалуронат натрію, гідрогенізована касторова олія PEG-60, алантоїн, карбомер, аргінін, ксантанова камедь, сополімергідроксиетилакрилату/натрію акрилоїлдиметилтаурату, гідроксиетилцелюлоза, етилгексилгліцерин, динатрію ЕДТА, ароматизатор.
13	Вода, гліцерин, каприловий/каприновийтригліцерид, бутиленгліколь, екстракт листя алое вера, динатрієва сіль ЕДТА, пантенол, гідроксиетилцелюлоза, гідрогенізована касторова олія ПЕГ-60, карбомер, триетаноламін, гіалуронат натрію, хлорфенезин, екстракт кореня солодки голої (GlycyrrhizaGlabra), 1,2-гександіол, каприлілгліколь, екстракт плодів лимонника китайського.

Всі розглянуті маски об'єднані єдиною функціональною спрямованістю –заспокоєння та зволоження шкіри на основі екстракту алое вера, проте хімічний профіль есенцій суттєво різниться від бюджетного до більш дорогого сегмента.

Незалежно від вартості тканинної маски, основу її есенції формує певний набір компонентів, необхідних для забезпечення стабільності, необхідної консистенції та зволожувальної дії засобу. Основним розчинником у більшості рецептур є очищена вода (Aqua), яка становить найбільшу частину есенції. Далі в складі вказані зволожувальні компоненти та хумектанти, зокрема гліцерин (Glycerin), бутиленгліколь (ButyleneGlycol), пропіленгліколь (PropyleneGlycol), бетаїн (Betaine) та інші речовини, здатні утримувати

воду у роговому шарі шкіри. Для регулювання в'язкості есенції та забезпечення рівномірного просочення тканинної основи до складу вводять гелеутворювачі. Найчастіше для цього використовують карбомер (Carbomer), ксантанову камедь (XanthanGum) та гідроксиетилцелюлозу (Hydroxyethylcellulose). Рецептури містять стабілізувальні компоненти, серед яких досить поширеним є динатрію ЕДТА (Disodium EDTA), що зв'язує іони металів і сприяє збереженню стабільності косметичної системи. Оскільки есенція має високий вміст води, обов'язковою складовою є також консервувальна система, яка запобігає розвитку мікроорганізмів і передчасному псуванню продукту [7].

Порівняння рецептур тканинних масок різної вартості дає змогу простежити певні відмінності у виборі функціональних компонентів. У бюджетних засобах переважають доступні синтетичні компоненти. Для формування необхідної консистенції часто застосовується карбомер, для нейтралізації якого використовують триетаноламін (TEA). У складі таких засобів також можна зустріти феноксіетанол, метилпарабен або денатурований спирт. Рослинні екстракти при цьому присутні, однак у переліку інгредієнтів вони зазвичай розташовані ближче до кінця, що може свідчити про їх відносно невисокий вміст.

У середньому ціновому сегменті, склад стає більш різноманітним. Поряд із традиційними зволожувачами починають використовуватися компоненти з додатковими функціональними властивостями. До них належать гіалуронат натрію (SodiumHyaluronate), трегалоза (Trehalose), алантоїн (Allantoin), дикаліюгліцириризинат (DipotassiumGlycyrrhizate) та інші речовини. У деяких рецептурах карбомер замінюється або доповнюється ксантановою камеддю та іншими полімерними загусниками. Також помітна тенденція до використання більш сучасних консервувальних систем, наприклад комбінацій 1,2-гександіолу та етилгексилгліцерину.

У дорожчому сегменті, рецептура масок, як правило, складніша та містить ширший набір функціональних речовин. У деяких продуктах частину звичайної водної основи доповнюють або замінюють рослинними гідролатами, наприклад гідролатом алое вера чи зеленого чаю. Серед зволожувальних компонентів використовуються пентиленгліколь, пропандіол рослинного походження, бетаїн, трегалоза, гіалуронат натрію та бета-глюкан. Крім водорозчинних речовин, до складу окремих рецептур вводять емоленти та ліпідні компоненти, зокрема каприловий/капроновий тригліцерид, оливкову та ефірні олії. Для їх рівномірного розподілу в есенції застосовуються солюбілізатори та емульгувальні компоненти. Загущувальні системи також можуть бути складнішими та включати поєднання різних видів камедей і целюлозних похідних.

Аналіз складів досліджуваних тканинних масок, здійснений на основі міжнародної номенклатури косметичних інгредієнтів (INCI), свідчить про те, що всі використані компоненти за своїм походженням умовно поділяються на синтетичні, напівсинтетичні та натуральні. Дослідження виявило чіткі рецептурні особливості та індивідуальні технологічні маркери, що визначають специфіку продукції в межах різних цінових сегментів. Зокрема, у бюджетному сегменті рецептури вирізняються тим, що зразок №1 містить ніацинамід та амінокислоти шовку для додаткового пом'якшувального й вирівнювального ефекту, зразок №2 об'єднує фільтрат секрету равликів, екстракт меду та олію насіння японської камелії, а зразок №3 демонструє класичну базову матрицю з

регламентованою концентрацією екстракту алое вера (1000ppm). Водночас зразок №4 вирізняється фітокомплексом із п'яти екстрактів у синергії з м'якою гіалуроновою системою, зразок №5 має домінуючу концентрацію екстракту алое вера, розташованого вище за воду, зразок №6 містить денатурований спирт на початку рецептури, а зразок №7 базується на порошку листя алое вера з мальтодекстрином.

У середньому ціновому сегменті спостерігається ускладнення функціонального складу: зразок №8 характеризується багатим рослинним комплексом екстрактів півонії, мандарина уншіу, орхідеї та опунції для антиоксидантної дії, зразок №9 виділяється системою натуральних олій і фітоекстрактів, стабілізованих полігліцеридами без карбомеру, а зразок №10 містить багатокомпонентну консервуючу систему та лімонен.

У сегменті преміальних засобів технологічні рішення спрямовані на максимальну дерматологічну м'якість: зразок №11 вирізняється повною заміною водної фази на гідролати без парабенів і PEG, зразок №12 інтегрує водні та ліпідні структури за допомогою каприлового/капронового тригліцериду, а зразок №13 поєднує полісахаридну зволожувальну базу з екстрактами кореня солодки та лимонника китайського.

Отже, проведений аналіз показує, що зі збільшенням вартості тканинних масок склад есенцій загалом стає більш різноманітним, хоча прямої залежності між ціною та кількістю натуральних компонентів немає. У бюджетних засобах переважають прості технологічні компоненти – вода, гліцерин, гліколі, карбомер і традиційні консерванти. У середньому сегменті з'являється більше функціональних зволожувачів, заспокійливих речовин та сучасних консервувальних систем. У дорожчих продуктах частіше використовуються рослинні гідролати, олії, складніші комбінації загусників, емолентів і біопохідних компонентів. Водночас окремі дорогі маски все ще містять синтетичні полімери, PEG-сполуки, триетаноламін або інші традиційні технологічні речовини. Тому вартість продукту не може бути єдиним показником якості його рецептури, а для об'єктивної оцінки необхідно враховувати функціональне призначення кожного компонента, його концентрацію та загальну побудову косметичної системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Saeed, H.A., &Yang, H. (2025). The versatile world of cosmetic facial masks in skincare: Fabrication, properties, and future directions: A review. *Journal of Drug Delivery Science and Technology,* 108, 106895. DOI: https://doi.org/10.1016/j.jddst.2025.106895.

2. Вовк, А. (2024). Тканинні маски для обличчя – що це та як ними користуватися? *Cosibella*. URL: https://cosibella.com.ua/blog/tkaninni-maski-dlya-oblichchya-shho-ce-ta-yak-nimi-koristuvatisya/

3. Permanasari, P. (2024). Uji Stabilitas Fisik Formula Essence pada Sediaan Sheet Mask Ekstrak Kulit Buah Jeruk Purut (Citrus hystrix DC.): Physical Stability Test Of Essence Preparation Formula From Extracts Of Keffir Lime Peel (Citrus hystrix DC.). *Indonesian Journal of Pharmacy and Natural Product*, 7(01), 1-7. DOI: https://doi.org/10.35473/ijpnp.v7i01.2964

4. Anggianingrum, R., Rahmawanty, D., & Sari, D.I. (2024). Formulation and Evaluation Of Sheet Mask Essens From Cassava Leaf Extract (Manihot esculenta Crantz.). *Jurnal Ilmiah Berkala Sains dan Terapan Kimia*, 18(2), 85-94.

5. Alishlah, T., & Ulfah, E.U. (2025). Formulation and Physical Evaluation of Biocellulose Sheet Mask Loaded Mulberry (Morus alba) Root Essence as Antioxidant as Cosmetic Preparation. *Indonesian Journal of Pharmaceutical Science and Technology*, 12(2), 226-233. DOI: https://doi.org/10.24198/ijpst.v12i2.54728

6. Nabilah, T. U., & Mentari, I. A. (2023). Formulation and Physical Stability Test of Essence Sheet Mask Preparation from Kokang Leaf Extract (Lapisanthes amoena). *Jurnal Mandala Pharmacon Indonesia*, 9(1), 80-86. DOI: https://doi.org/10.35311/jmpi.v9i1.302

7. Ніколаєва, Т.О. (2025). Розробка лінійки косметичних засобів по догляду за обличчям з екстрактом паростків пшениці [Кваліфікаційна робота магістра, Національний університет харчових технологій]. Інституційний депозитарій Національного університету харчових технологій. URL: https://dspace.nuft.edu.ua/server/api/core/bitstreams/62f8e7a7-7e46-4347-b3b0-4c061500220d/content

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

Балачук Карина Сергіївна
здобувач вищої освіти
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ
Науковий керівник: ***Фокша Лілія Володимирівна,***
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту
права та інноваційної освіти
Дніпровського державного університету
внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ БЮДЖЕТНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабна війна суттєво змінила порядок формування та використання публічних фінансів України. Держава одночасно фінансує оборону, забезпечує виплати військовослужбовцям, підтримує громадян, які постраждали від війни, відновлює пошкоджену інфраструктуру та виконує зобов'язання перед міжнародними партнерами. За таких умов правове регулювання публічних фінансів має не лише дозволяти оперативно перерозподіляти кошти, а й забезпечувати законність бюджетних рішень, належний контроль за видатками та дотримання прав громадян.

Правовою основою бюджетної діяльності залишається Конституція України. Стаття 95 закріплює принцип справедливого й неупередженого розподілу суспільного багатства, передбачає визначення державних видатків законом про Державний бюджет України та вимагає оприлюднення регулярних звітів про доходи й видатки бюджету [4].

Водночас умови воєнного стану потребують швидких рішень, тому на практиці виникає необхідність поєднувати оперативність бюджетного управління з дотриманням законодавчих процедур. Проблема полягає не в самому перерозподілі коштів, а в тому, наскільки чітко визначені його підстави, межі, відповідальні органи та механізми подальшої перевірки.

Однією з основних проблем є часте коригування бюджетних пріоритетів. Потреби оборони можуть змінюватися залежно від ситуації на фронті, стану критичної інфраструктури та необхідності термінового забезпечення військових підрозділів. Бюджетний кодекс України встановлює правила внесення змін до бюджетних призначень, однак на період воєнного стану для окремих видатків сектору безпеки й оборони передбачено спеціальні винятки [1].

Такий підхід дає змогу швидше спрямовувати ресурси на першочергові потреби, проте водночас підвищує вимоги до обґрунтування рішень і контролю за фактичним використанням коштів. Якщо зміни до бюджетних призначень недостатньо прозорі, ускладнюється оцінювання того, які програми втратили фінансування, чи були ці зміни виправданими та чи досягнуто очікуваного результату.

Окрема проблема стосується фінансування державного бюджету. Воєнні видатки зростають, тоді як економічна діяльність, податкові надходження та можливості внутрішнього фінансування зазнають впливу бойових дій. У дослідженні Ю. А. Глущенка, О. В. Яріш, Ж. А. Кононенко та Р. Б. Лизуна наведено дані, за якими дефіцит державного бюджету України становив 844,8 млрд грн у 2022 році та 1 327,7 млрд грн у 2023 році [2]. За таких обставин особливої уваги потребують правові правила залучення позик, обслуговування державного боргу, використання міжнародної фінансової допомоги та визначення напрямів, на які можна спрямовувати залучені кошти.

Міжнародна допомога є одним із джерел підтримки фінансової стійкості держави, але її використання потребує зрозумілих правових механізмів. Для належного управління такими коштами необхідно визначати умови їх отримання, цільове призначення, відповідальних розпорядників, вимоги до звітності та порядок перевірки результатів. Проблеми виникають, коли правила різних програм фінансової підтримки відрізняються, а інформація про розподіл ресурсів складна для порівняння.

Додаткове значення має розмежування коштів, які можна спрямовувати на оборонні потреби, і фінансування, призначеного для соціальних програм, відновлення чи підтримки економіки. Тому державі необхідно забезпечувати узгодженість національного бюджетного законодавства з умовами міжнародних фінансових угод, не послаблюючи внутрішній контроль.

Не менш гострою залишається проблема співвідношення оборонних видатків і соціальних зобов'язань держави. Під час війни зростають потреби у виплатах військовослужбовцям, допомозі пораненим, підтримці сімей загиблих, пенсійному забезпеченні та реабілітації. Водночас фінансові можливості держави обмежені. У статті Е. Дмитренко розглянуто проблеми правового регулювання фінансування соціального захисту військовослужбовців, зокрема невідповідність між установленими законодавством гарантіями та практичним забезпеченням їх фінансування [3].

Якщо право на виплату закріплене законом, але механізм її фінансування є недостатньо визначеним або коштів не вистачає, громадянин стикається з розривом між законодавчою гарантією та її фактичним виконанням. Отже, правове регулювання має передбачати не лише перелік соціальних прав, а й чіткий порядок розрахунку, фінансування та виплати належних сум.

Показовою є проблема забезпечення військовослужбовців житлом. За результатами аудиту, оприлюдненими Рахунковою палатою, Міністерство оборони України не забезпечило ефективного управління майже 2,4 млрд грн, передбаченими у 2020–2021 роках на будівництво та придбання житла для військовослужбовців. Понад 1,1 млрд грн було спрямовано на придбання комерційного житла та виплату компенсацій, а не на завершення будівництва житлових об'єктів [5].

Цей приклад показує, що наявність бюджетних призначень сама по собі не гарантує належного забезпечення потреб. Для ефективного використання коштів необхідні чіткі

критерії вибору способу фінансування, контроль за виконанням проєктів, достовірний облік житлових потреб та персональна відповідальність за рішення, які призводять до неефективних витрат.

Важливою умовою вдосконалення бюджетної системи є поєднання гнучкості управління з відкритістю фінансової інформації. Для цього доцільно публікувати зрозумілі звіти про зміни бюджетних призначень, фактичні видатки та результати виконання державних програм, якщо оприлюднення конкретних відомостей не створює загроз національній безпеці. Інформація має давати змогу встановити, скільки коштів було заплановано, скільки фактично витрачено, які результати отримано та чи усунуто недоліки, виявлені під час аудиту.

Отже, проблеми правового регулювання публічних фінансів України в умовах воєнного стану пов'язані не лише з дефіцитом ресурсів, а й із якістю правових процедур їх розподілу та використання. Основними напрямами вдосконалення мають стати чіткіші правила зміни бюджетних призначень, узгодження соціальних гарантій із механізмами їх фінансування, прозорі процедури використання міжнародної допомоги, посилення фінансового контролю та належний розподіл повноважень між державними органами й громадами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бюджетний кодекс України : Закон України від 8 липня 2010 р. № 2456-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text (дата звернення: 15.10.2026).
2. Глущенко Ю. А., Яріш О. В., Кононенко Ж. А., Лизун Р. Б. Проблеми управління публічними фінансами в умовах військового стану в Україні. Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. 2024. Вип. 3 (113). С. 53–58. DOI: https://doi.org/10.37734/2409-6873-2024-3-7.
3. Дмитренко Е. Проблеми правового регулювання публічних фінансів в Україні: на прикладі фінансування видатків на соціальний захист військовослужбовців. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. 2025. № 1 (45). С. 47–55. DOI: https://doi.org/10.23939/law2025.45.047.
4. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 15.10.2026).
5. Рахункова палата. За порушення процесу розподілу житла військовим – відповідальність. Міноборони виконало рекомендації Рахункової палати. 13 листопада 2024 р. URL: https://rp.gov.ua/za-porusennya-procesu-rozpodilu-zitla-viiskovim-vidpovidalnist-minoboroni-vikonalo-rekomendaciyi-raxunkovoyi-palati (дата звернення: 15.10.2026).

Громов Денис Дмитрович,
аспірант кафедри конституційного,
адміністративного та фінансового права
Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова

ПРАВОВИЙ СТАТУС ВІЙСЬКОВИХ АДМІНІСТРАЦІЙ ЯК ОРГАНІВ, ЯКІ ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬ ПУБЛІЧНУ БЕЗПЕКУ І ПОРЯДОК НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

Правовий статус військових адміністрацій є однією з ключових тем сучасного українського публічного права. В умовах воєнного стану саме ці органи відіграють особливу роль у забезпеченні стабільності державного управління. Військові адміністрації створюються для належного функціонування системи влади на територіях, де звичайні механізми управління є ускладненими або недостатніми. Їх діяльність безпосередньо пов'язана із захистом прав і свобод громадян, підтриманням публічної безпеки та збереженням правопорядку. На регіональному рівні військові адміністрації виступають важливою ланкою між центральними органами державної влади, місцевим самоврядуванням, правоохоронними органами та населенням, в тому числі в контексті забезпечення публічної безпеки і порядку. Особливість їх правового статусу полягає у поєднанні управлінських, адміністративних і безпекових повноважень, спрямованих на забезпечення заходів правового режиму воєнного стану.

Військова адміністрація як місцевий орган публічної адміністрації є специфічним і нетиповим (з точки зору наявності повноважень, особливостей формування складу, в тому числі призначення начальника такої адміністрації), наділеним повноваженнями з управління адміністративно-територіальною одиницею, яка знаходиться в зоні бойових дій, покликаним координувати військовий та цивільний елементи адміністрації у вирішенні соціально-економічних проблем території, сприяти діяльності силових структур із відсічі збройній агресії російської федерації, має тимчасовий характер і припиняє своє існування після припинення основних факторів, що спричинили утворення військової адміністрації [1, с. 8]. Військові адміністрації створюються та ліквідуються Президентом України і хоча часто замінюють місцеві державні адміністрації як місцеві органи виконавчої влади, мають подвійність у підпорядкуванні – щодо виконання функцій оборонного характеру підпорядковуються Генеральному штабу Збройних Сил України, з інших питань – Кабінету Міністрів України та відповідній військовій адміністрації вищого рівня [2, с. 667].

Як правильно зазначає І. І. Шаповалов, специфіка повноважень військових адміністрацій дозволяє здійснити їх умовний поділ на дві категорії: загальні, тобто ті, що властиві діяльності місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування і спеціальні, що властиві діяльності правоохоронних органів у сфері

забезпечення публічного порядку та безпеки (видання підзаконних нормативно-правових актів, які уточнюють і деталізують норми законів щодо встановлення комендантської години, заборони на певні дії чи пересування, а також інші обмеження, що є необхідними для підтримання громадського порядку та забезпечення безпеки держави, видання адміністративних актів щодо створення нових підрозділів, уведення спеціалізованих функцій або затвердження відповідних інструкцій з питань забезпечення публічної безпеки і порядку) [3, с. 127]. Адміністративна діяльність військових адміністрацій передбачає організацію життєдіяльності громад під час війни, захист прав і свобод громадян, координацію оборонних заходів та надання соціальної допомоги [4, с. 629].

Відповідно до ст. 4 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» військові адміністрації утворюються з метою забезпечення дії Конституції та законів України, забезпечення разом із військовим командуванням запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадської безпеки і порядку, захисту критичної інфраструктури, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян. На військові адміністрації покладаються наступні обов'язки щодо забезпечення публічної безпеки і порядку на регіональному рівні: а) координація органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій щодо проведення заходів мобілізації (абз. 1 ч. 1 ст. 15 Закону); забезпечення призову та мобілізації, здійснення заходів, пов'язаних із мобілізаційною підготовкою, мобілізацією, демобілізацією та цивільним захистом (п.п. 18, 19, 20, 20-1 ч. 2 ст. 15 Закону); заслуховування інформації прокурорів та керівників органів Національної поліції про стан законності, боротьби із злочинністю, охорони громадської безпеки і порядку та результати діяльності на відповідній території (п. 30 ч. 2 ст. 15 Закону). Також військові адміністрації здійснюють взаємодію з Національною поліцією, Збройними Силами України, Державною службою України з надзвичайних ситуацій та іншими суб'єктами забезпечення публічної безпеки і порядку [5]. Саме така взаємодія допомагає підтримувати публічну безпеку та порядок, знижувати криміногенні ризики, реагувати на інциденти в умовах дії правового режиму воєнного стану [6, с. 424].

На підставі вище викладеного наукового дослідження, можемо визначити, що військові адміністрації як органи, які забезпечують публічну безпеку і порядок на регіональному рівні з одного боку здійснюють відповідні повноваження як місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування, замість яких вони створюються на період дії правового режиму воєнного стану, а з іншого – виконують специфічні функції органу військового управління, пов'язані із забезпеченням взаємодії з іншими органами забезпечення публічної безпеки і порядку на регіональному рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кузьменко Д. О. Адміністративно-правове регулювання діяльності органів публічної адміністрації в зоні проведення Операції Об'єднаних Сил. автореф. дис. … канд. юрид.наук. Спец. 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Дніпро, 2020. 22 с.

2. Токар А. М., Гаврік Р. О. Адміністративно-правовий статус військових адміністрацій як суб'єктів публічної адміністрації. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. № 6. С. 664-668. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.109.

3. Шаповалов І. І. Особливості адміністративно-правового статусу військових адміністрацій. Право та інновації. 2025. № 1. С. 124-129. DOI: https://doi.org/10.37772/2518-1718-2025-1(49)-16.

4. Кобилецький М. М., Калмикова О. В. Адміністративно-правовий статус військових адміністрацій в умовах воєнного стану. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична. 2025. Випуск 46/2025. С. 623-630. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.18084847.

5. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text.

6. Токар П. Т. Адаптація адміністративно-управлінських механізмів протидії злочинності до викликів воєнного стану (регіональний вимір). Європейські перспективи. 2026. № 2. Ч. 2. С. 420-429. DOI: https://doi.org/10.71404/EP.2026.2-1.53.

Зуб Віктор Вікторович,
студент факультету міжнародної торгівлі та права
v.zub_fmtp_13_24_b_d@knute.edu.ua
Науковий керівник: ***Звєрєва Катерина Сергіївна,***
доктор філософії з міжнародного права,
доцент кафедри міжнародного,
цивільного та комерційного права
k.zvierieva@knute.edu.ua
Державний торговельно-економічний університет, Україна

ОСОБЛИВОСТІ РАТИФІКАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ, ЩО МІСТЯТЬ ПОЛОЖЕННЯ, ЯКІ СУПЕРЕЧАТЬ ЧИННОМУ ЗАКОНОДАВСТВУ ДЕРЖАВИ

Розвиток міжнародних торговельно-економічних відносин та поглиблення глобалізаційних процесів вимагають від держав активної участі в міжнародно-правовому співробітництві шляхом укладення двосторонніх і багатосторонніх угод. Проте під час укладення та підготовки до ратифікації міжнародних договорів непоодинокими є випадки виникнення суперечності між положеннями міжнародно-правового акта та нормами внутрішнього (національного) законодавства держави, включно з її конституційними приписами. З'ясування правових механізмів вирішення таких суперечностей є ключовим для забезпечення гармонізації національної правової системи із міжнародним правопорядком.

Крім суто формально-юридичного узгодження норм, процедура ратифікації виконує фундаментальну функцію демократичного запобіжника. У процесі міжнародних переговорів дипломати або представники виконавчої влади можуть припуститися помилок або підписати угоди на невигідних для держави умовах. Ратифікація парламентаризує цей процес і гарантує, що жодне стратегічно важливе міжнародно-правове зобов'язання не набере чинності таємно чи випадково. Оскільки саме парламент уособлює народного суверена, винесення міжнародного договору на публічне обговорення та парламентське голосування забезпечує відкритість, підзвітність влади та захист національних інтересів і прав громадян.

Основоположний принцип міжнародного права pacta sunt servanda (договори повинні виконуватися), закріплений у ст. 26 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року (далі - Віденська конвенція), зобов'язує учасниць сумлінно виконувати свої зобов'язання [1]. При цьому ст. 27 даного акта встановлює імперативне правило: держава-учасниця не може посилатися на положення свого внутрішнього права як на виправдання для невиконання нею договору [1]. Це створює юридичну сутичку у випадку, якщо укладений договір суперечить чинним актам національного законодавства.

Єдиним винятком із цього правила є норма ст. 46 Віденської конвенції, яка визначає, що держава має право посилатися на те, що її згода на обов'язковість договору була висловлена в порушення тієї чи іншої норми її внутрішнього права, лише якщо це порушення було явним і стосувалося норми її внутрішнього права особливо важливого значення (як правило, конституційного рівня) [1].

У вітчизняному правовому полі співвідношення між міжнародним та національним правом врегульовано Конституцією України та Законом України «Про міжнародні договори України». Згідно зі ст. 9 Конституції України, чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України [2]. Разом з тим, частина друга цієї ж статті чітко застерігає: укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України [2].

З огляду на це в Україні визначено такі основні особливості та процедури ратифікації договорів, які містять положення, що суперечать чинному законодавству:

1. Попередній конституційний контроль. Законодавство передбачає залучення органу конституційної юрисдикції до ратифікаційного процесу. Відповідно до ст. 151 Конституції України та Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд за зверненням Президента України або Кабінету Міністрів України надає висновки про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість [2, 3].

2. Імплементація змін до національного законодавства. Якщо міжнародний договір підлягає ратифікації, але його окремі положення суперечать законам України (неконституційного характеру), ратифікація зазвичай здійснюється одночасно з прийняттям закону про внесення змін до відповідних законодавчих актів або передбачає зобов'язання щодо приведення національного законодавства у відповідність до норм договору.

3. Внесення конституційних змін. У разі виявлення дилемми між міжнародним договором та Основним Законом, ратифікація стає юридично неможливою без попереднього внесення змін до Конституції. Яскравим прикладом із практики є підписання Римського статуту Міжнародного кримінального суду, для ратифікації якого знадобилося внесення змін до ст. 124 Конституції України (щодо визнання юрисдикції МКС) [2].

4. Інститут застережень та заявою. Відповідно до статей 19–23 Віденської конвенції, під час підписання, ратифікації чи прийняття договору держава має право сформулювати застереження, за допомогою якого вона виключає або змінює юридичну дію певних положень договору стосовно цієї держави, якщо такі застереження не заборонені самим договором і не суперечать його об'єкту та цілям [1].

Підсумовуючи, слід зазначити, що ратифікація міжнародних договорів, які суперечать чинному законодавству держави, вимагає суворого дотримання балансу між міжнародно-правовими зобов'язаннями та конституційним суверенітетом. Належна процедура попереднього конституційного контролю та гармонізація національного законодавства є необхідними умовами для запобігання суперечності між законами та забезпечення ефективного виконання міжнародних торговельно-економічних угод.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Віденська конвенція про право міжнародних договорів. (1969, 23 травня). Організація Об'єднаних Націй. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_018

2. Конституція України (1996, 28 червня). Закон України № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України, (30). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80

3. Про Конституційний Суд України (2017, 13 липня). Закон України № 2136-VIII. Відомості Верховної Ради України, (35). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19

4. Про міжнародні договори України (2004, 29 червня). Закон України № 1906-IV. Відомості Верховної Ради України, (50). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15

Кірик Алла Юріївна,
доктор філософії з права, доцент,
доцент кафедри міжнародного та європейського права
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова
Конончук Богданна Ростиславівна,
здобувачка освітнього ступеня магістра
юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО КУРСУ В УКРАЇНІ. НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЛАН З ЕНЕРГЕТИКИ ТА КЛІМАТУ ДО 2030 РОКУ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Досліджено правові механізми імплементації Європейського зеленого курсу в Україні в контексті євроінтеграції та виконання міжнародних екологічних зобов'язань. Проаналізовано Національний план з енергетики та клімату на період до 2030 року як ключовий стратегічний документ, що забезпечує узгодження національної енергетичної та кліматичної політики з правом ЄС. Розглянуто вплив європейських екологічних стандартів, зокрема механізму транскордонного вуглецевого коригування, на вітчизняний бізнес і розвиток ринку відновлюваних джерел енергії. Окрему увагу приділено прецедентній практиці Європейського суду з прав людини у кліматичних спорах та позиціям дослідників щодо формування доктрини кліматичного конституціоналізму в Україні.
Ключові слова: *Європейський зелений курс, Національний план з енергетики та клімату, декарбонізація, відновлювані джерела енергії, механізм транскордонного вуглецевого коригування, Європейський суд з прав людини, кліматичний конституціоналізм, євроінтеграція.*

Глобальні кліматичні зміни, що створюють ризики для економічної стабільності та екологічної безпеки, зумовили суттєву трансформацію правового регулювання як на міжнародному, так і на національному рівнях. Європейський Союз (далі - ЄС) визначив Європейський зелений курс стратегією, спрямованою на досягнення кліматичної нейтральності континенту до 2050 року [1]. Для України, яка має статус кандидата на членство в ЄС, імплементація положень Зеленого курсу становить обов'язковий елемент євроінтеграційного процесу, що прямо випливає з положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, а також із зобов'язань у рамках Договору про заснування Енергетичного Співтовариства [1].

Актуальність дослідження правових механізмів імплементації Європейського зеленого курсу в Україні, зокрема через Національний план з енергетики та клімату до 2030 року, зумовлена необхідністю системної модернізації національного законодавства

в умовах збройної агресії рф. Попри руйнування енергетичної інфраструктури, Україна продовжує адаптувати своє законодавство до *acquis communautaire* (тобто, відповідно до норм і стандартів ЄС). Центральне місце в цьому процесі займає Національний план з енергетики та клімату до 2030 року (далі - НПЕК), який визначає цілі декарбонізації, розвитку відновлюваної енергетики та підвищення енергоефективності [2].

Цей стратегічний документ виступає ключовим інструментом узгодження державних цілей із вимогами Регламенту ЄС 2018/1999 про управління Енергетичним Союзом і пом'якшення наслідків зміни клімату, створюючи нормативну основу для довгострокового екологічного та економічного планування. Реалізація НПЕК закладає правовий фундамент для післявоєнної відбудови України на засадах «зеленої» трансформації та забезпечення енергетичної незалежності [2]. Водночас практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) підтверджує взаємозв'язок кліматичної політики з захистом основоположних прав людини, що формує додаткові орієнтири для національної правової системи [4].

Європейський зелений курс (англ. *The European Green Deal*) являє собою комплексну стратегію ЄС, яка охоплює основні сектори економіки і передбачає скорочення чистих викидів парникових газів щонайменше на 55 % до 2030 року порівняно з рівнем 1990 року [1]. Його вплив виходить за межі Союзу через механізми екстериторіальної дії, зокрема шляхом запровадження для третіх країн екологічних стандартів у торгівлі [5].

Для України, економіка якої характеризується високим рівнем енергоємності, імплементація стандартів Зеленого курсу створює як виклики, так і можливості модернізації. Одним із найбільш відчутних економіко-правових факторів для українських експортерів є механізм транскордонного вуглецевого коригування (англ. *Carbon Border Adjustment Mechanism,* далі - CBAM). Він передбачає оподаткування імпортованої продукції (зокрема металургії, цементу та хімічної продукції) залежно від обсягу викидів парникових газів, утворених у процесі її виробництва [5].

У зв'язку з цим виникає необхідність прискорити гармонізацію національного права з нормами ЄС у сферах довкілля, енергетики та зміни клімату. Як зазначають дослідники, зокрема В. Г. Красовський [6], ефективна імплементація вимагає не лише формальної транспозиції директив, а й створення дієвої інституційної системи, здатної забезпечити перехід промисловості на низьковуглецеві технології, залучення зелених інвестицій та дотримання міжнародних екологічних стандартів [5; 6, с.158].

Центральним програмно-правовим документом, що забезпечує реалізацію цілей Європейського зеленого курсу в Україні, є Національний план з енергетики та клімату на період до 2030 року [2]. Документ розроблено на виконання зобов'язань України в межах Енергетичного Співтовариства та Угоди про асоціацію з ЄС. За своєю юридичною природою та функціональним призначенням НПЕК виступає національним еквівалентом інтегрованих планів (англ. *National Energy and Climate Plans – NECPs*), обов'язкових для всіх держав-членів ЄС.

Документ запроваджує міжсекторальний підхід, поєднуючи екологічні вимоги з економічною стратегією післявоєнного відновлення. Зокрема, НПЕК передбачає конкретні кількісні цілі: скорочення викидів парникових газів на 65 % порівняно з 1990 роком, досягнення 27 % частки відновлюваних джерел енергії у структурі валового кінцевого енергоспоживання та підвищення показників енергоефективності. Крім того,

документ визначає орієнтовну потребу в інвестиціях для реалізації задекларованих заходів, що робить його ключовим орієнтиром для міжнародних донорів і приватного інвестиційного капіталу [2].

Юридична сутність НПЕК полягає в координації державної політики за п'ятьма вимірами: декарбонізація (включно зі скороченням викидів парникових газів), підвищення енергоефективності, забезпечення енергетичної безпеки, розвиток внутрішнього ринку енергії, а також підтримка досліджень, інновацій та конкурентоспроможності.

Практична реалізація положень НПЕК супроводжується активною нормотворчістю. Важливим етапом стало прийняття Закону України від 2 вересня 2026 року № 4963-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації законодавства Європейського Союзу у сфері відновлюваних джерел енергії» [3], який набрав чинності 1 жовтня 2026 року. Він створює правові умови для стимулювання виробництва енергії з відновлюваних джерел, спрощує дозвільні процедури для будівництва об'єктів відновлювальних джерел енергії (далі – ВДЕ), запроваджує зони прискореного розвитку відновлюваної енергетики, а також механізм гарантій походження електричної енергії [3; 5].

Запровадження системи гарантій походження має практичне значення для українського бізнесу: воно дозволяє підтверджувати екологічні характеристики продукції перед європейськими споживачами та зменшувати фінансові ризики, пов'язані з дією CBAM [3; 5]. Водночас дослідники підкреслюють, що ефективність імплементації НПЕК залежить від подальшого вдосконалення антимонопольного регулювання енергетичних ринків, забезпечення їх прозорості та посилення відповідальності за порушення екологічних вимог [6, с.159].

У практичній сфері ключовим викликом залишається механізм реального функціонування зазначених норм. Наприклад, запровадження гарантій походження потребує функціонування належного захищеного цифрового реєстру для унеможливлення подвійного обліку «зеленої» електроенергії, а створення зон прискореного розвитку ВДЕ вимагає від органів місцевого самоврядування оперативно вирішувати питання землевідведення. Крім того, вітчизняні промислові підприємства в умовах війни відчувають гострий брак пільгового кредитування для технологічної переорієнтації, що загрожує перетворенням окремих вимог НПЕК на декларативні норми [5; 6, с.159]. На нашу думку, ефективність реалізації цього Плану має визначатися не лише ступенем наближення національного законодавства до права ЄС, а й фактичними результатами впровадження передбачених ним заходів. Вважаємо за доцільне посилити механізми державного контролю за виконанням НПЕК, зокрема шляхом запровадження систематичного оцінювання досягнутих показників, забезпечення прозорості використання фінансових ресурсів та визначення відповідальності уповноважених органів за неналежне виконання покладених на них завдань. Адже без належного інституційного забезпечення навіть прогресивні законодавчі зміни ризикують залишитися переважно декларативними.

Сучасна європейська правова доктрина розглядає захист довкілля в нерозривному зв'язку із забезпеченням захисту прав людини. Зміна клімату визнається фактором, що загрожує праву на життя, здоров'я та повагу до приватного і сімейного життя [4, с.19-24].

Знаковим прецедентом у цьому питанні є рішення Великої Палати Європейського суду з прав людини від 9 квітня 2024 року у справі *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland*, що стосувалася питань невжиття Урядом Швейцарії, усупереч своїм міжнародним зобов'язанням, дієвих заходів для боротьби з наслідками глобального потепління, що призвело до погіршення умов життя та здоров'я заявників [4, с.19-24]. Предметом розгляду стало звернення асоціації швейцарських жінок похилого віку, які оскаржували бездіяльність уряду щодо боротьби з глобальним потеплінням, посилаючись на негативний вплив хвиль спеки на стан їхнього здоров'я. Велика Палата ЄСПЛ вперше констатувала порушення статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод через невжиття державою належних і достатніх заходів для досягнення кліматичних цілей. Суд сформулював низку важливих правових позицій, зокрема: наявність позитивних зобов'язань держав запроваджувати чітку нормативно-правову базу з кількісними обмеженнями викидів; визнання процесуальної правоздатності екологічних об'єднань; обов'язок національних судів належним чином оцінювати кліматичні скарги з урахуванням наукових даних [4, с.19-24].

Аналізуючи правові висновки ЄСПЛ, викладені у цьому рішенні (зокрема у контексті оцінки стверджуваного порушення статті 8 Конвенції), слід підкреслити, що Суд констатував зобов'язання державних органів вживати реальних, своєчасних і послідовних заходів для запобігання кліматичним ризикам. Таким чином, ЄСПЛ констатував, що неналежне кліматичне регулювання та відсутність чітких кількісних обмежень викидів на національному рівні становлять пряме втручання у право особи на повагу до приватного і сімейного життя та здоров'я [4, с.19-24].

Незважаючи на те, що окремі кліматичні скарги проти держав у європейських інституціях зазнавали процесуальних обмежень у зв'язку з війною в Україні, стандарти, сформульовані ЄСПЛ, залишаються обов'язковими орієнтирами для національної судової практики. Вітчизняні дослідники екологічного та міжнародного права, зокрема В. Г. Красовський, Є. Бондаренко [6, с.158; 8, с.1145] обґрунтовують потребу в розвитку концепції кліматичного конституціоналізму, за якої національні суди під час розгляду екологічних та енергетичних спорів мають враховувати прецедентну практику ЄСПЛ. Це сприятиме ефективному захисту права громадян на безпечне довкілля та виконанню Україною євроінтеграційних зобов'язань [6, с.156; 7, с.8; 8, с.1142]. На нашу думку, утвердження концепції кліматичного конституціоналізму в Україні має супроводжуватися не лише орієнтацією судової системи на правові позиції ЄСПЛ, а й розробкою чітких процесуальних механізмів оскарження бездіяльності суб'єктів владних повноважень у сфері екологічної безпеки та декарбонізації. Особливу увагу, на наше переконання, варто приділити забезпеченню реальної можливості судового оскарження бездіяльності суб'єктів владних повноважень у сфері кліматичної політики, зокрема у випадках невиконання встановлених державою екологічних зобов'язань. Вважаємо, що саме доступність ефективного судового захисту має стати одним із визначальних критеріїв результативності імплементації європейських екологічних стандартів у національну правову систему.

У сучасних умовах енергетична безпека виступає невід'ємною складовою національної стійкості та післявоєнної відбудови. Як зазначає Є. Бондаренко, правове забезпечення енергетичної безпеки являє собою багатокомпонентну конструкцію, що

інтегрує норми міжнародного права, *acquis communautaire* Європейського Союзу, фінансові інструменти підтримки та елементи політики безпеки. У цьому контексті особливе значення мають гармонізація законодавства з вимогами Третього енергетичного пакету, участь у Європейському зеленому курсі, а також реалізація Національного плану з енергетики та клімату до 2030 року як інструменту децентралізації енергетичного сектору та досягнення кліматичної нейтральності [8, с.1145].

Досліджуючи та оцінюючи перспективи реалізації окреслених правових механізмів та їх комплексного впровадження, слід наголосити, що успішна декарбонізація та євроінтеграція енергетичного сектору України залежать від збалансованості державних пріоритетів. На нашу думку, в умовах воєнного стану та обмеженості фінансових ресурсів ключовий акцент має бути на створенні сприятливого інвестиційного клімату для приватного капіталу в сфері ВДЕ, спрощенні дозвільних процедур для децентралізованої генерації, а також запровадженні ефективного податкового стимулювання та його гармонізації з вимогами ЄС.

Крім того, розвиток концепції кліматичного конституціоналізму вимагає від вітчизняного законодавця та судової системи чітких гарантій щодо прямого застосування екологічних стандартів ЄС та практики ЄСПЛ для захисту прав громадян [4, с.19-24; 6, с.156-157; 7, с.6-8]. Водночас ми вважаємо, що імплементація Європейського зеленого курсу в Україні повинна здійснюватися з урахуванням особливостей національної економіки та безпекових викликів, спричинених збройною агресією. Механічне перенесення європейських регуляторних підходів без належного врахування воєнних реалій може створити додаткове фінансове навантаження на вітчизняних виробників. Саме тому ми вбачаємо доцільність у формуванні поетапного та економічно обґрунтованого механізму адаптації екологічного законодавства, який дозволить поєднати виконання євроінтеграційних зобов'язань із забезпеченням енергетичної безпеки, підтримкою національного виробництва та потребами післявоєнного відновлення України.

Підсумовуючи, варто зазначити, що імплементація Європейського зеленого курсу в Україні становить системний процес правової трансформації, що охоплює реформування законодавства, модернізацію енергетичного сектору та адаптацію судової практики до європейських стандартів. Національний план з енергетики та клімату до 2030 року в поєднанні із Законом № 4963-IX формують правову основу для декарбонізації економіки та адаптації до вимог європейського ринку. Водночас кліматична політика України інтегрується з європейськими стандартами захисту прав людини, що підтверджується практикою ЄСПЛ. Застосування цих механізмів створює умови для виконання міжнародних зобов'язань України на шляху до членства в ЄС та забезпечення права нинішніх і майбутніх поколінь на безпечне довкілля.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Клімат і Європейська зелена угода / Посольство України в ЄС. URL: https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/galuzeve-spivrobitnictvo/klimat-yevropejska-zelena-ugoda (дата звернення: 02.10.2026).

2. Національний план з енергетики та клімату на період до 2030 року : схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 25.06.2024 № 587-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2024-%D1%80#Text (дата звернення: 02.10.2026).

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації законодавства Європейського Союзу у сфері відновлюваних джерел енергії : Закон України від 02.09.2026 № 4963-IX. Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4963-20#Text (дата звернення: 02.10.2026).

4. Огляд практики Європейського суду з прав людини (рішення за період із 01.04.2024 по 30.04.2024). Верховний Суд. Київ. 2024. С. 2–24. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/Oglyad_ESPL_04_2024%20(1).pdf (дата звернення: 02.10.2026).

5. Суть Європейського зеленого курсу (EU Green Deal) та його вплив на бізнес. БізнесЦензор. URL: https://biz.ligazakon.net/analitycs/239683_sut-vropeyskogo-zelenogo-kursu-eu-green-deal-ta-yogo-vpliv-na-bznes (дата звернення: 02.10.2026).

6. Красовський В. Г. Деякі правові аспекти реалізації Європейського зеленого курсу (EU Green Deal) в контексті переходу до використання відновлюваних джерел енергії в Україні. Правова держава. 2024. № 55. С. 155-163. URL: https://pd.onu.edu.ua/article/view/311968/304529 (дата звернення: 02.10.2026).

7. Haievskyi S. Institutional and Regulatory Framework for Implementing the Green Deal in Ukraine. Public Management and Policy. 2026. № 5 (21). С. 1-9. URL: https://www.eu-scientists.com/pmap/article/view/974/907 (дата звернення: 02.10.2026).

8. Бондаренко Є. Енергетична безпека як чинник національної стійкості: європейський та міжнародний правовий контекст. Аналітично-порівняльне правознавство. 2025. № 2. С. 1142-1147. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.02.171 (дата звернення: 02.10.2026).

Книженко Оксана Олександрівна,
доктор юридичних наук, професор,
Національна академія Служби безпеки України
ORCID 0000-0003-2220-2394

ПОСОБНИЦТВО ДЕРЖАВІ-АГРЕСОРУ: ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ТЛУМАЧЕННЯ

Запровадження кримінальної відповідальності за пособництво державі-агресору стало однією з відповідей законодавця на нові форми сприяння окупаційній адміністрації в умовах повномасштабної збройної агресії проти України. Водночас конструкція ст. 111-2 КК України характеризується значною широтою використаних законодавцем понять. Зокрема, кримінально караними визнаються умисні дії, спрямовані на допомогу державі-агресору, її збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації, вчинені з метою завдання шкоди Україні шляхом реалізації чи підтримки їх рішень та/або дій, а також добровільного збору, підготовки та/або передачі матеріальних ресурсів чи інших активів [1]. Така законодавча конструкція закономірно переносить значну частину роботи з конкретизації змісту відповідних ознак складу кримінального правопорушення у площину правозастосування.

Емпіричну основу цієї публікації становлять 54 вироки судів України, ухвалених у кримінальних провадженнях за ст. 111-2 КК України та 268 вироків за ст. 111-1 КК України, які оприлюднені в Єдиному державному реєстрі судових рішень. Зазначені судові рішення були відібрані та проаналізовані з метою виявлення особливостей застосування кримінально-правової норми, встановлення закономірностей судової практики та формулювання науково обґрунтованих висновків.

Їхній аналіз, засвідчує, що фактичний зміст поняття «допомога державі-агресору» у судовій практиці є надзвичайно широким. Під дію ст. 111-2 КК України суди підводять поведінку, яка істотно відрізняється як за своїм характером, так і за безпосереднім об'єктом сприяння державі-агресору: передання матеріальних ресурсів та надання послуг; забезпечення функціонування підприємств на тимчасово окупованій території; виконання управлінських функцій у створених державою-агресором структурах; забезпечення діяльності окупаційної адміністрації; реалізацію та підтримку прийнятих нею рішень; технічну та інтелектуальну допомогу російським підприємствам [2 – 9].

Показовим у цьому аспекті є вирок Солом'янського районного суду м. Києва від 9 вересня 2026 р. у справі № 760/15768/26. Дії особи були кваліфіковані за ч. 1 ст. 111-2 КК України як умисні дії, спрямовані на допомогу державі-агресору, вчинені з метою завдання шкоди Україні шляхом добровільного збору, підготовки та передачі матеріальних ресурсів та інших активів у вигляді послуг і матеріальних ресурсів представникам держави-агресора [8]. Отже, судове розуміння категорії «інші активи» не обмежується майном у його суто матеріальному значенні, а охоплює й надання відповідних послуг, які підлягали під оподаткування за законодавством держави-окупанта.

Інший підхід до фактичного наповнення ознак пособництва простежується у вироку Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 28 вересня 2026 р. у справі № 344/6396/26. Особа, перебуваючи на тимчасово окупованій території Луганської області, добровільно погодилася на зайняття керівних посад у незаконно створеному підприємстві «Почта ЛНР». Виконання організаційних та управлінських функцій у структурі, інтегрованій до системи окупаційного управління, суд розцінив саме як пособництво державі-агресору [3]. Таким чином, ст. 111-2 КК України фактично застосовується і до організаційно-управлінського сприяння функціонуванню створених окупаційною владою структур. З огляду на це, у науці кримінального права вже обговорюється питання щодо сукупності кримінальних правопорушень.

Особливої уваги заслуговує питання про співвідношення такого підходу зі ст. 111-1 КК України. Ілюстративним є вирок Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 24 вересня 2026 р. у справі № 344/12718/26. Суд кваліфікував поведінку особи за сукупністю ч. 5 ст. 111-1 та ч. 1 ст. 111-2 КК України. Добровільне зайняття посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій у незаконному органі влади, отримало самостійну кримінально-правову оцінку за ст. 111-1 КК України, тоді як подальші дії з реалізації та підтримки рішень і дій держави-агресора та окупаційної адміністрації були охоплені ст. 111-2 КК України [5].

Такий підхід видається принципово важливим. Сам по собі факт перебування особи на певній посаді в незаконно створеному органі не повинен автоматично перетворювати всю подальшу діяльність цієї особи на пособництво державі-агресору. Для кваліфікації за ст. 111-2 КК України необхідно встановити додаткові конкретні дії, які за своїм об'єктивним змістом становлять реалізацію чи підтримку рішень та/або дій держави-агресора, її збройних формувань чи окупаційної адміністрації та вчиняються зі спеціально визначеною законодавцем метою. Думаю, що мало в кого виникне, а можливо й не виникне заперечень з приводу, що якщо особа, перебуваючи на посаді, вчиняє дії, які за своїм характером порушують норми міжнародного гуманітарного права, то такі дії мають кваліфікуватися за сукупністю кримінальних правопорушень. Тобто, в таких випадках необхідна кваліфікація не тільки за відповідною частиною ст. 111-1 КК України, а й за ст. 111-2 КК України.

У цьому контексті судова практика демонструє ще одну тенденцію – достатньо широке тлумачення словосполучення «реалізація чи підтримка рішень та/або дій». Законодавець не конкретизував ані характер рішень, підтримка яких утворює пособництво, ані ступінь сприяння їх реалізації. Внаслідок цього до сфери ст. 111-2 КК України можуть потрапляти різні за суспільною небезпечністю форми поведінки – від безпосереднього матеріально-технічного забезпечення представників держави-агресора до виконання управлінських та господарських функцій у структурах, створених або контрольованих окупаційною владою [2–7]. Аналіз судової практики застосування ст. 111-2 КК України дає підстави констатувати, що у вироках судів здебільшого не простежується чітке розмежування таких законодавчо визначених форм об'єктивної сторони пособництва державі-агресору, як підтримка та реалізація рішень і (або) дій держави-агресора, збройних формувань та (або) окупаційної адміністрації держави-агресора. Водночас, незважаючи на змістовну спорідненість зазначених форм

протиправної поведінки, їх ототожнення видається недостатньо обґрунтованим з огляду на відмінності у характері та спрямованості діяння. На мою думку, реалізація рішень і (або) дій держави-агресора передбачає безпосереднє втілення їх у практичну діяльність, зокрема шляхом виконання відповідних завдань, розпоряджень чи вказівок. При цьому ініціатива щодо ухвалення таких рішень може належати іншим особам, тоді як винний забезпечує їх фактичне виконання. Натомість підтримка рішень і (або) дій держави-агресора характеризується самостійним виявленням особою схвального ставлення до відповідних рішень чи дій, яке набуває зовнішнього вираження у конкретній поведінці, спрямованій на сприяння їх здійсненню. Така підтримка може бути ініціативною та не обов'язково зумовлюватися попереднім зверненням, дорученням чи безпосередньою обізнаністю представників держави-агресора про дії винного. Зокрема, особа, керуючись власними переконаннями або іншими мотивами, може самостійно ухвалити рішення про вчинення дій, спрямованих на сприяння функціонуванню окупаційної адміністрації чи виконанню ухвалених нею рішень. Отже, визначальним критерієм розмежування підтримки та реалізації рішень і (або) дій держави-агресора доцільно вважати характер фактичної участі особи у сприянні відповідній діяльності: підтримка полягає у дієвому сприянні, яке може мати ініціативний характер, тоді як реалізація – у безпосередньому практичному втіленні відповідних рішень або дій.

Наведені вироки демонструють і різне розуміння меж поняття «пособництво». В одних випадках воно має виразно ресурсний характер, а інших – організаційний характер, коли допомога полягає у забезпеченні функціонування створених або контрольованих державою-агресором структур [3].

Водночас така широта тлумачення загострює проблему розмежування ст. 111-2 КК України передусім із різними формами колабораційної діяльності, передбаченими ст. 111-1 КК України. Видається, що критерієм такого розмежування має бути зміст конкретного діяння. Якщо кримінально-правова оцінка за ст. 111-1 КК України повністю охоплює відповідну форму співпраці з окупаційною владою, додаткове застосування ст. 111-2 КК України потребує встановлення самостійних дій, які виходять за межі ознак колабораційної діяльності та становлять окремий акт допомоги державі-агресору.

Порівняльний аналіз судової практики застосування ст. 111-1 та ст. 111-2 КК України дає підстави висловити припущення про формування тенденції до розширювального тлумачення положень ст. 111-2 КК України, за якого діяння, що не охоплюються ознаками окремих складів колабораційної діяльності, передбачених ст. 111-1 КК України, одержують кримінально-правову оцінку як пособництво державі-агресору. На мою думку, така тенденція значною мірою зумовлена недосконалістю законодавчої конструкції ст. 111-2 КК України, зокрема використанням оціночних та недостатньо конкретизованих формулювань, які не забезпечують належного рівня визначеності меж кримінально караної поведінки. Це створює передумови для надмірно широкого тлумачення відповідної кримінально-правової заборони, ускладнює відмежування пособництва державі-агресору від суміжних кримінальних правопорушень та породжує ризики неоднакового застосування кримінального закону. За таких обставин виникають обґрунтовані сумніви щодо відповідності законодавчої конструкції ст. 111-2 КК України вимогам принципу правової визначеності як складової верховенства права, що передбачає, зокрема, достатню чіткість, передбачуваність та однозначність кримінально-

правових приписів. Водночас відсутність у діянні ознак колабораційної діяльності, передбачених ст. 111-1 КК України, сама собою не може слугувати достатньою підставою для його кваліфікації за ст. 111-2 КК України без самостійного встановлення всіх обов'язкових ознак складу пособництва державі-агресору.

Таким чином, сучасна судова практика свідчить про поступове формування широкої функціональної моделі тлумачення пособництва державі-агресору. Стаття 111-2 КК України застосовується до матеріального, організаційного, господарського та управлінського сприяння державі-агресору й окупаційним структурам. Водночас така тенденція породжує ризик надмірного розширення меж криміналізації та конкуренції зі ст. 111-1 КК України. Подальше формування єдиної судової практики потребує чіткого розмежування: 1) самого факту співпраці з окупаційними структурами; 2) конкретного способу допомоги державі-агресору; 3) самостійної мети завдання шкоди Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 06.10.2026).

2. Вирок суду від 29.09.2026, Єдиний державний реєстр судових рішень, № 140157186. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/140157186 (дата звернення: 06.10.2026).

3. Вирок Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 28.09.2026 у справі № 344/6396/26. Єдиний державний реєстр судових рішень, № 140143013. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/140143013 (дата звернення: 06.10.2026).

4. Вирок суду, Єдиний державний реєстр судових рішень, № 140154514. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/140154514 (дата звернення: 06.10.2026).

5. Вирок Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 24.09.2026 у справі № 344/12718/26. Єдиний державний реєстр судових рішень, № 140077679. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/140077679 (дата звернення: 06.10.2026).

6. Вирок суду, Єдиний державний реєстр судових рішень, № 139900847. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/139900847 (дата звернення: 06.10.2026).

7. Вирок суду, Єдиний державний реєстр судових рішень, № 139881789. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/139881789 (дата звернення: 06.10.2026).

8. Вирок Солом'янського районного суду м. Києва від 09.09.2026 у справі № 760/15768/26. Єдиний державний реєстр судових рішень, № 139596195. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/139596195 (дата звернення: 06.10.2026).

9. Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 03.09.2026 у справі № 761/31681/26. URL: https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/139460703/ (дата звернення: 06.10.2026).

Лелюх Олег Дмитрович,
студент І курсу магістратури
Львівського національного університету імені Івана Франка

КОЛІЗІЙНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ У ПРАВІ ФРН ТА США

Вирішення колізійних питань правового статусу юридичної особи є особливо актуальним та важливим для післявоєнного відновлення України, залучення іноземних інвестицій, входу України до спільного ринку Європейського Союзу та прогресивного розвитку співпраці українських та іноземних суб'єктів господарювання. Правовідносини, що виникають за таких умов, ускладнені іноземним елементом. Тому виникає низка колізійних проблем, зокрема проблема визначення права, яке буде застосовуватися до даних правовідносин, а отже, національності (особистого закону) юридичної особи. Виникає необхідність визначити уніфікований підхід до вирішення даної проблеми в науці міжнародного приватного права з метою його можливої подальшої імплементації в національне законодавство.

Для розв'язання даних колізійних проблем корисно звернути увагу на національне законодавство та судову практику деяких іноземних держав з метою врахування їх цінного досвіду у національній правовій системі.

Розглянемо для прикладу підхід Федеративної Республіки Німеччини (далі – ФРН). Цікаво проаналізувати, як договірна практика Федеративної Республіки Німеччини, яка розвивалася з 1959 року, коли Німеччина підписала свій перший двосторонній інвестиційний договір з Пакистаном, визначає особистий закон (національність) юридичної особи.

Німеччина є не тільки стороною першого з коли-небудь укладених двосторонніх інвестиційних договорів; вона також є державою з найбільшою мережею інвестиційних договорів [1, с. 5]. З моменту укладення інвестиційного договору з Пакистаном у 1959 році Німеччина уклала в цілому щонайменше 160 двосторонніх інвестиційних договорів, більшість з яких діють по сьогодні. Більшість цих договорів відповідають модельним двостороннім інвестиційним договорам Німеччини, які існували з початку 1960-х років та еволюціонували протягом десятиліть, включаючи моделі 1974, 1991, 1998 та 2005 років. Що примітно при розгляді того, як ці договори розвивалися з часом, це серйозна зміна у положеннях, що визначають умови, за яких юридичні особи кваліфікуються як німецькі. Хоча модельні двосторонні інвестиційні договори Німеччини до 2008 року та всі фактично укладені нею двосторонні інвестиційні договори вимагали, щоб німецькі компанії мали осілість (реальне місцезнаходження) у Німеччині, аби отримувати захист за цими договорами, ця практика змінилася у 2008 році під впливом права ЄС на користь прийняття теорії інкорпорації [1, с. 6]. Національність осіб, що контролюють юридичну особу, навпаки, у ФРН ніколи не відігравала жодної ролі для визначення національності юридичних осіб.

Жоден німецький двосторонній інвестиційний договір не містить положення про те, що юридична особа, яка зареєстрована в іноземній державі, але знаходиться під німецьким контролем, розглядається як німецька з метою доступу до інвестиційного арбітражу в сенсі статті 25(2)(b) Вашингтонської конвенції про МЦУІС 1965 р. [2, с. 191]. Іншими словами, жоден німецький двосторонній інвестиційний договір не включає положення, яке кваліфікувало б юридичну особу, яка заснована в державі-реципієнті, але контролюється резидентами ФРН, як німецьку юридичну особу чи інвестора, так само як жоден німецький договір не визначає юридичну особу, засновану в Німеччині, але контрольовану нерезидентами, як іноземну юридичну особу чи іноземного інвестора.

Як стверджує Шіль С.В., з самого початку Німеччина переслідувала конкретні політичні цілі при укладенні двосторонніх інвестиційних договорів [1, с. 9]. Головною метою її програми двосторонніх інвестиційних договорів було сприяння та захист економічних інтересів німецьких громадян за кордоном, допомога їм у досягненні комерційних цілей. На цю мету, безсумнівно, вплинув досвід конфіскації німецької власності за кордоном як частини стратегії репарацій, яку проводили союзники після Другої світової війни, і вона мала підтримати економічне відновлення Німеччини, яке вона переживала не лише внутрішньо, але й на міжнародній арені, з 1950-х років.

Довгий час визначення того, чи є юридична особа іноземною чи вітчизняною при застосуванні Конституції Німеччини Федеральним конституційним судом, залежало від того, чи мала відповідна особа місце знаходження свого адміністративного центру (органу управління) на території Федеративної Республіки Німеччини [3, с. 543].

Ця позиція була лише нещодавно змінена Федеральним конституційним судом щодо юридичних осіб інших держав-членів ЄС, які через положення про недискримінацію та свободу заснування, закріплені в праві ЄС, мають право користуватися основними свободами Конституції Німеччини на рівних засадах з будь-якою іншою німецькою компанією, а також мають мати можливість звертатися до Федерального конституційного суду Німеччини на рівних засадах [4, с. 254].

Компанії, інші ніж компанії ЄС, навпаки, продовжують бути виключеними з-під користування захистом за положеннями Конституції Німеччини про основні права та свободи. Ця ситуація згідно з німецьким конституційним правом не є випадковою, а становить усвідомлений вибір конституційного законодавця. Вона ґрунтується на тому факті, що відсутність конституційного захисту іноземних корпорацій безпосередньо корелює з додатковим простором для зовнішньої економічної політики Німеччини, а саме для досягнення на основі взаємності, через переговори з іншими державами, захисту німецьких юридичних осіб за кордоном.

Водночас, міркування німецького конституційного права також є актуальними для визначення захисту компаній, які зареєстровані в Німеччині, але перебувають під іноземною власністю та контролем. З точки зору Конституції Німеччини, такі компанії кваліфікуються як німецькі компанії та користуються правами та засобами захисту, що пропонуються Конституцією Німеччини [5]. Надання цим компаніям, якщо вони належать та контролюються іноземними громадянами, особливого статусу, наприклад, дозволяючи їм доступ до інвестиційного арбітражу щодо дій німецьких державних органів, хоча не є само по собі конституційно неприпустимим, буде важко узгодити з принципом рівного ставлення, на який мають право всі німецькі компанії, незалежно від їх структури власності.

Як показав попередній аналіз, вимога про осілість (реальне місцезнаходження) виступає як послідовна риса в практиці німецьких двосторонніх інвестиційних договорів. Ця практика, якої дотримуються майже в 160 інвестиційних договорах без жодного винятку, вимагає, щоб юридичні особи мали осілість (реальне місцезнаходження) у Німеччині, аби кваліфікуватися як німецька «компанія» або німецький «інвестор» [2, с. 188]. Тільки тоді вони можуть особисто користуватися матеріальними правами, що пропонуються за німецькими двосторонніми інвестиційними договорами, та механізмом врегулювання спорів відповідного двосторонніх інвестиційних договорів. Лише з появою модельного двостороннього інвестиційного договору 2008 року Німеччина вказала, що змінить свою майбутню практику двосторонніх інвестиційних договорів під впливом права ЄС та супутніх змін у своєму корпоративному праві на користь прийняття теорії інкорпорації.

Як приклад правового регулювання даного питання в державі англо-американської правової сім'ї розглянемо Сполучені Штати Америки. У США саме федеральні суди, а не суди штатів, мають право розглядати справи за участю іноземної юридичної особи. Така підсудність в американському праві носить назву «підсудності за ознакою різнорідності» (diversity jurisdiction) [6, с. 193]. Ключовими в даному аспекті є положення § 1332(c)(1) розділу 28 Кодексу Сполучених Штатів, яке визначає, що корпорація вважається резидентом кожного штату та іноземної держави, де вона інкорпорована (заснована), а також штату або іноземної держави, де знаходиться її основне місце ведення господарської діяльності [7]. Хоча § 1332(c) можна було б тлумачити як такий, що дозволяє всім суб'єктам господарювання мати власну національність, Верховний Суд США відмовився розширювати це положення, дозволивши мати власну національність лише корпораціям, а всі інші суб'єкти господарювання розглядаючи як неінкорпоровані об'єднання, які мають національність усіх своїх учасників [6, с. 197]. Оскільки Суд щодо американських суб'єктів господарювання постановив, що лише корпорації можуть бути резидентами, нижчі федеральні суди зосереджують свою роботу на встановленні того, чи може суб'єкт господарювання іноземної держави вважатися корпорацією для цілей закону.

Згідно з американським правом, корпорація має власну національність, а неінкорпоровані об'єднання мають національність усіх своїх учасників. Однак у випадку з суб'єктом господарювання іноземної держави не завжди є зрозумілим, чи слід класифікувати такого суб'єкта як корпорацію, чи як неінкорпороване об'єднання. Апеляційні суди США розходяться в підходах до вирішення цієї проблеми. Апеляційні суди П'ятого та Дев'ятого округів вирішили це питання, розробивши так званий «підхід юридичної особи» (juridical person approach) [6, с. 465]. В рамках цього підходу суд розглядає суб'єкта як корпорацію для цілей визначення національності, якщо встановить, що держава, в якій він заснований, розглядає його як юридичну особу. На противагу цьому, Апеляційні суд Сьомого округу для визначення національності суб'єктів господарювання іноземних держав використовує «порівняльний підхід» (comparison approach) [6, с. 466]. Він полягає у розгляді ознак суб'єкта господарювання іноземної держави та його порівнянні з американськими суб'єктами господарювання, та наданні іноземному суб'єкту такої самої національності, яку мав би його американський аналог.

Одним з ключових прецедентів в цій сфері є рішення Верховного Суду США у справі *Puerto Rico v. Russell & Co*. [8] (далі – справа *Russell*). В справі *Russell* позов було подано проти пуерториканського суб'єкта господарювання, що називався «sociedad en

comandita», індивідуальні учасники якого не мали доміцилію (місцеперебування) в Пуерто-Рико. Учасники перенесли справу з окружного суду острівної території Сан-Хуан, Пуерто-Рико, до Окружного суду США по Пуерто-Рико на підставі Органічного акту Пуерто-Рико, який надавав Окружному суду США по Пуерто-Рико підсудність щодо всіх справ, що можуть розглядатися в окружних судах США, а також у випадках, коли усі сторони були громадянами США, але не мали доміцилію (місцеперебування) в Пуерто-Рико. Це означало, що справа була підсудна Окружному суду США по Пуерто-Рико лише якщо брати до уваги громадянство учасників, а не самої «sociedad». Щоб відповісти на питання, чия національність є визначальною, Верховний Суд США (далі – ВС США) зазначив, що окрема правосуб'єктність корпорації була теоретичним обґрунтуванням розгляду її як такої, що має власну національність. ВС США відкинув розрізнення між інкорпорованими та неінкорпорованими об'єднаннями, встановлене у справі *Chapman v. Barney*, оскільки спроба вписати юридичну особу континентального (романо-германського) права в рамки загального (прецедентного, англо-американського) права була б «використанням фальшивої аналогії» [8]. Натомість, ВС США наголосив на тому факті, що право Пуерто-Рико розглядало «sociedad» як юридичну особу. «Sociedad» могла «укладати договори, володіти майном і вести господарську діяльність, подавати позови та бути відповідачем у суді від власного імені». Таким чином, суд не знайшов достатніх підстав вважати національність «sociedad» іншою, ніж національність корпорації.

Справи *United Steelworkers of America, AFL-CIO v. R. H. Bouligny, Inc*. та *Carden v. Arkoma Associates* [9] значно обмежили застосування справи Russell щодо вітчизняних суб'єктів господарювання. Справа *Bouligny* стосувалася національності неінкорпорованої профспілки, яка стверджувала, що має національність лише свого основного місця ведення господарської діяльності, а не своїх учасників. Профспілка намагалася використати справу *Russell*, щоб показати, що ВС США пішов проти доктрини, виробленої у справі *Chapman*, і просила суд поширити змінену концепцію національності на профспілки. ВС США відкинув таке тлумачення, зазначивши, що справа *Russell* скоріше обмежила, а не розширила юрисдикцію Окружного суду США по Пуерто-Рико. Він також зазначив, що справа *Russell* є неналежною, оскільки Пуерто-Рико не було штатом, і суд не використовував загальний закон про різнорідність.

Хоча справа *Bouligny* позбавила справу *Russell* будь-якої реальної сили стосовно вітчизняних суб'єктів господарювання, вона майже не вплинула на можливість справи *Russell* впливати на підхід ВС США до суб'єктів господарювання іноземних держав. Це пояснюється тим, що проблема, представлена у справі *Russell*, «полягала у вписуванні «sociedad en comandita» – унікального творіння континентального (романо-германського) права – у федеральну систему, яка його не знала» [8]. Хоч можна стверджувати, що позиція ВС США в справі *Russell* поширюється лише на юридичних осіб континентального права, видається обґрунтованим розширити його дослідження суб'єктів господарювання, незнайомих американському праву, на всіх суб'єктів господарювання іноземних держав. Як зазначив Сьомий апеляційний суд США, твердження, що іноземна юридична особа є корпорацією, припускає, що у цій іноземній державі є суб'єкти господарювання, які мають статус корпорації у розумінні США. Однак навіть у Великій Британії немає форми підприємницької діяльності, яка б точно відповідала корпорації. Наприклад, може бути складно визначити, чи є суб'єкт господарювання із суфіксом «Ltd.» корпорацією для цілей

§ 1332, чи він більше схожий на командитне товариство, товариство з обмеженою відповідальністю або підприємницький траст.

Оскільки ці труднощі можуть виникати навіть при роботі з країнами загального права, видається обгрунтованим розробити метод, який можна застосувати до будь-якого суб'єкта господарювання іноземної держави, незалежно від типу правової системи цієї держави.

ВС США зіткнувся з подібними аргументами щодо сфери застосування справи *Russell* двадцять п'ять років потому у справі *Carden* [9]. У ній суд розглядав питання, чи може командитне товариство вважатися таким, що має власну національність, відмінну від національності повних учасників та вкладників. Обговорюючи свою попередню позицію щодо національності суб'єктів господарювання, ВС США назвав справу *Russell* винятком у своїй послідовній практиці. Він послався на справу *Bouligny* та повторив підхід, обговорений в цій справі, який привів до висновку, що справа *Russell* не застосовується в даному випадку. Ця думка, ймовірно, звела застосування справи *Russell* до її конкретних обставин, причому ВС США постановив, що «принаймні юридичні особи загального права (і, ймовірно, всі юридичні особи, крім пуерториканської «sociedad en comandita») розглядалися б для цілей закону про різнорідність відповідно до того, що у справі *Russell* йменувалося «традицією загального права», яка полягає в «трактуванні як юридичних осіб лише інкорпорованих груп та ототожнення всіх інших з товариствами» [8]. Однак незрозуміло, чи суд розглядав суб'єктів господарювання іноземних держав, чи лише американських юридичних осіб з континентально-правовим походженням. Жоден апеляційний суд США не намагався використовувати критерій інкорпорації (заснування) для визначення національності суб'єкта господарювання іноземної держави, ймовірно, з тих самих причин, через які суди не намагалися обмежити застосування привілеїв корпоративної національності лише юридичними особами, що йменуються корпораціями.

Елізабет Батлер запропонувала модифіковану версію підходу юридичної особи для визначення національності суб'єктів господарювання іноземних держав [6, с. 223]. Цей підхід складається з двох частин: спочатку розглядається, чи є суб'єкт іноземного права юридичною особою згідно з визначенням, та чи розглядає його право держави, за яким він створений, як юридичну особу, а по-друге, чи можна вважати самого такого суб'єкта, а не його учасників, належним відповідачем у справі.

Таким чином, можна зробити важливі висновки щодо актуального в контексті останніх подій питання реформування приватного права України. Перш за все, вищенаведений аналіз дозволяє зробити висновок про необхідність внесення змін до Закону України «Про міжнародне приватне право». Зокрема, формулювання чч. 1 та 2 ст. 25 створює певну правову плутанину, використовуючи термінологію критерію осілості («місцезнаходження юридичної особи») для формулювання критерію інкорпорації. До того ж дане поняття має й зовсім інше визначення в Цивільному кодексі України. Вважаємо коректнішим виключити з даної норми поняття «місцезнаходження» в цілях уникнення його хибного тлумачення. Окрім цього необхідно доповнити дане положення іншими, більш гнучкими критеріями визначення національності юридичної особи.

Слід згадати поданий до Верховної Ради України Проект Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) № 14394 від 22.01.2026 [10]. Загалом, концепцію поміщення колізійних норм у одній з книг нового Цивільного кодексу можна оцінювати по-різному, заперечуючи доцільність скасування окремого спеціального Закону про міжнародне

приватне право. Тим не менш, зосереджуючись саме на суті пропонованих змін до колізійних норм, варто сказати, що по-перше, введення у статті 1818 «Особистий закон юридичної особи» Проекту Цивільного кодексу поняття «право країни осідку (місцезнаходження) юридичної особи», яке визначено як «країна, у якій юридична особа зареєстрована або іншим чином створена», ще більше посилило б плутатину стосовно даного поняття. Прийняття такої норми лише ускладнило б розуміння колізійно-правової термінології. По-друге, варто наголосити на прогресивності підходу розроблення окремої норми щодо сфери дії особистого закону юридичної особи (стаття 1823 Проекту Цивільного кодексу), у якій визначено, що саме визначає (до чого застосовується) особистий закон юридичної особи. Також позитивно оцінюємо пропозицію введення права зміни особистого закону юридичної особи, яка не має наслідком припинення юридичної особи (стаття 1824 Проекту Цивільного кодексу). Тому, підтримуючи прагнення до прогресивного розвитку норм міжнародного приватного права, наголосимо на необхідності врахування напрацювань наукової доктрини для уникнення можливих проблем у правозастосуванні після прийняття відповідних нововведень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Schill S. W. Linking Private and Public International Law: The Example of Determining Corporate Nationality in Germany's Investment Treaty Network. Festschrift für Herbert Kronke zum, 70. Amsterdam Law School Legal Studies Research Paper. 2020. № 8. 17 p.
2. Doralt P. Die Anerkennung ausländischer Gesellschaften. Juristische Blätter. 1969. № 7-8. P. 181-200.
3. Reinisch A., Schill S. W., Malintoppi L., Schreuer C. H., & Sinclair A. (Eds.) Schreuer's Commentary on the ICSID Convention: A Commentary on the Convention on the Settlement of Investment Disputes between States and Nationals of Other States (3rd ed.). Cambridge: Cambridge University Press, 2022. 2025 p.
4. Dolzer R., Kriebaum U., & Schreuer C. Principles of international investment law (3rd ed.). Oxford: Oxford University Press, 2022. 560 p.
5. Конституція Федеративної республіки Німеччина від 23 травня 1949 року. BGBl. IS. № 2478. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/gg/ (дата звернення: 12.10.2026).
6. Butler E. C. Diversity jurisdiction and juridical persons: Determining the citizenship of foreign-country business entities. Texas Law Review. 2018. Vol. 97.P 193-224.
7. United States Code. Office of the Law Revision Counsel of the U.S. House of Representatives. 2024. URL: https://www.law.cornell.edu/uscode/text (дата звернення: 12.10.2026).
8. Puerto Rico v. Russell & Co. 288 U.S. 476. 1933. URL: https://supreme.justia.com/cases/federal/us/288/476/ (дата звернення: 12.10.2026).
9. Carden v. Arkoma Assocs. 494 U.S. 185. 1990. URL: https://supreme.justia.com/cases/federal/us/494/185/ (дата звернення: 12.10.2026).
10. Проект Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) від 22.01.2026 № 14394. URL: blob:https://itd.rada.gov.ua/43524a9f-97af-49cc-adbd-f429cb214e32 (дата звернення: 12.10.2026).

Ярослав ЛИСЮК
здобувач вищої освіти 4 курсу
факультету підготовки фахівців для
органів досудового розслідування
Національної поліції України
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник: ***Андрій ЗАХАРКО***
доцент кафедри кримінального процесу
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук,
підполковник поліції

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗБЕРІГАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ДОКАЗІВ, ОТРИМАНИХ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ НСРД

Негласні слідчі (розшукові) дії (НСРД) є одним із важливих засобів забезпечення ефективності досудового розслідування кримінальних правопорушень, особливо тих, які вчиняються конспіративно та характеризуються складним механізмом приховування. Специфіка НСРД полягає у тому, що інформація про їх проведення, як правило, тривалий час залишається таємною, а отримані внаслідок їх проведення відомості можуть містити значний обсяг приватної інформації. Водночас результати НСРД за певних умов набувають доказового значення та можуть використовуватися у кримінальному провадженні. Саме тому особливого значення набувають питання належного зберігання, документування, передачі, розсекречування та використання таких матеріалів.

Кримінальний процесуальний закон закріплює юридичну паритетність використання результатів НСРД у доказуванні, тобто ставить знак рівності між статусом результатів НСРД та результатів інших слідчих (розшукових) дій. У цьому контексті, варто погодитися з вченими, які стверджують, що так як НСРД є різновидом слідчих (розшукових) дій, їм притаманні всі ознаки останніх. Це стосується характеру (особливий різновид процесуальних дій), мети (засоби збирання та перевірки доказів), уповноважених на їх проведення суб'єктів (оперативні підрозділи, слідчий, дізнавач, прокурор) та процесуального порядку їх проведення [1, с. 68]. Відповідно, результати НСРД після їх отримання використовуються у кримінальному провадженні на тих самих засадах, що й результати інших слідчих (розшукових) дій.

Окрему проблему становить розмежування інформації, яка має доказове значення, та відомостей, що не стосуються кримінального провадження. Під час НСРД нерідко фіксується значний обсяг інформації, у тому числі така, що стосується приватного життя

осіб, які не є учасниками кримінального провадження. Зберігання таких відомостей протягом невизначеного часу створює ризик необґрунтованого втручання у приватне життя та може суперечити принципу пропорційності. Тому важливим завданням правозастосовної практики є визначення чітких критеріїв щодо того, які матеріали підлягають подальшому зберіганню, які можуть бути використані як докази, а які повинні бути знищені або іншим чином вилучені з доказового обігу [2, с.34].

Ефективність використання результатів негласних заходів у судовому провадженні значною мірою залежить від можливості сторін та суду перевірити законність їх отримання. Якщо матеріали, на підставі яких було отримано доказ, залишаються засекреченими, виникає проблема забезпечення права сторони захисту на ознайомлення з доказами та можливість їх оскарження. Водночас автоматичне розсекречування усієї інформації може створити загрозу державним інтересам, розголошенню методів оперативно-розшукової діяльності, даних про осіб, які сприяють проведенню негласних заходів, а також іншої інформації з обмеженим доступом. Отже, необхідним є пошук балансу між потребами кримінального правосуддя та вимогами захисту інформації.

Проблематика використання доказів, отриманих у результаті НСРД, безпосередньо пов'язана з вимогами допустимості доказів. Сам факт отримання певної інформації під час негласного заходу ще не означає, що вона автоматично може бути використана для доведення винуватості особи. Необхідно встановити, чи був відповідний захід проведений уповноваженими суб'єктами, на законних підставах, із дотриманням встановленої процедури та в межах наданих повноважень. Порушення порядку проведення НСРД або фіксації її результатів може поставити під сумнів допустимість отриманих матеріалів.

Ще одним проблемним питанням є забезпечення права особи на захист у випадках, коли докази отримані внаслідок НСРД. Сторона захисту повинна мати реальну можливість перевірити достовірність та законність таких доказів, поставити під сумнів спосіб їх отримання, дослідити відповідні протоколи та, за необхідності, ініціювати перевірку технічних характеристик записів. Надмірна закритість матеріалів НСРД може фактично обмежити можливості захисту та порушити принцип змагальності сторін. Водночас доступ до інформації має здійснюватися з урахуванням необхідності захисту відомостей, розголошення яких може завдати шкоди безпеці держави або інтересам інших осіб [3, с.87].

Окремого розгляду потребує проблема зберігання оригіналів технічних записів. На практиці доказове значення може мати не лише протокол НСРД, але й безпосередній аудіо-, відеозапис або інший цифровий матеріал. У зв'язку з цим необхідно забезпечити можливість встановлення походження такого запису, його цілісності та відсутності несанкціонованого втручання [4, с.45]. Створення декількох копій для роботи учасників кримінального провадження не повинно призводити до втрати контролю над оригіналом. Доцільним видається застосування сучасних механізмів цифрової фіксації та контролю цілісності даних, які дозволяють встановити факт зміни електронного файлу та час відповідних операцій із ним.

Важливою гарантією законності використання результатів НСРД є належний судовий контроль. Суд, оцінюючи такі матеріали, має перевіряти не лише зміст зафіксованої інформації, а й законність способу її отримання [5, с.56]. При цьому особливого значення

набуває принцип пропорційності: втручання у приватне життя особи повинно відповідати тяжкості кримінального правопорушення, законній меті та бути необхідним у демократичному суспільстві. Саме судовий контроль має забезпечувати недопущення ситуацій, коли можливості НСРД використовуються ширше, ніж це об'єктивно необхідно для досягнення цілей кримінального провадження.

Отже, проблеми зберігання та використання доказів, отриманих під час проведення НСРД, мають комплексний характер і охоплюють як процесуальні, так і організаційно-технічні аспекти. Основними напрямами їх вирішення слід вважати вдосконалення процедури документування НСРД, забезпечення належного режиму зберігання матеріалів, гарантування цілісності електронних доказів, чітке визначення порядку їх розсекречування, забезпечення права сторони захисту на ознайомлення та перевірку доказів, а також посилення судового контролю за законністю їх отримання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Смаглюк С. Процесуальний порядок використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2023. 279 с. URL: https://dspace.univd.edu.ua/items/1e3648d4-5e3f-422c-a867-907852f57ac3 (дата звернення – 06.10.2026)

2. Шерудило В. Процесуальний порядок проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 264 с. URL: https://elar.navs.edu.ua/items/97b3a2c3-55da-4fa4-8387-f34e16f6c793 (дата звернення – 06.10.2026)

3. Погорецький М., Старенький О. Негласні слідчі (розшукові) дії як засоби отримання доказів : окремі проблемні питання. Право України. 2018. № 8. С. 85 – 106. URL: https://jnas.nbuv.gov.ua/j-pdf/prukr_2018_8_9.pdf (дата звернення – 06.10.2026)

4. Організація та взаємодія в діяльності органів досудового розслідування : навч. посіб. О.П. Бойко, А.Г. Гаркуша, В.В. Дараган, Захарко А.В., та ін. Дніпро. ДДУВС. 2025. 320 с. URL: https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/16811 (дата звернення – 06.10.2026)

5. Практикум з досудового розслідування : навч.-практ. посіб. / кол. авт. ; за заг. ред. М. С. Цуцкірідзе. Дніпро. ДДУВС. 2025. 160 с. URL: https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/16692 (дата звернення – 06.10.2026)

Мирослів Дар'я Валентинівна,
здобувачка вищої освіти юридичного факультету
Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова,
Україна
Науковий керівник: ***Нікіфорова Тетяна Іванівна,***
канд.юр.наук,
доцент кафедри кримінального права та процесу,
Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова,
Україна

ДОСУДОВА ДОПОВІДЬ ОРГАНУ ПРОБАЦІЇ: ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ ТА ВИКОРИСТАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Досудова доповідь органу пробації має важливе значення для індивідуалізації покарання, оскільки дає суду змогу врахувати не лише обставини вчиненого кримінального правопорушення, а й відомості про особу обвинуваченого, умови її життя та можливість виправлення без ізоляції від суспільства. Водночас ефективність використання досудової доповіді залежить від повноти зібраної інформації, дотримання процедури її складання та належного врахування судом викладених у ній висновків. Тому дослідження досудової доповіді доцільно розглядати у двох взаємопов'язаних аспектах: її підготовки органом пробації та подальшого використання в кримінальному провадженні.

Відповідно до статті 9 Закону України «Про пробацію», досудова доповідь повинна містити соціально-психологічну характеристику обвинуваченого, оцінку ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення та висновок про можливість його виправлення без обмеження або позбавлення волі[1]. Для підготовки такого документа працівникам органу пробації необхідно отримати достатню інформацію про особу обвинуваченого та обставини її життя. Проте на практиці виникають труднощі, пов'язані зі строками підготовки доповіді, своєчасним отриманням необхідних відомостей і взаємодією органу пробації із судом.

Однією з проблем є визначення достатнього строку для підготовки досудової доповіді. Тривалість судового розгляду залежить від різних обставин, тому органу пробації не завжди вдається вчасно зібрати й опрацювати всю необхідну інформацію. І. Білас звертає увагу на те, що тривалість судового розгляду складно передбачити через різну складність кримінальних проваджень, поведінку їх учасників та можливі надзвичайні обставини. У зв'язку із цим науковець пропонує нормативно закріпити

мінімальний строк для підготовки та подання досудової доповіді, який завершувався б не раніше закінчення з'ясування обставин кримінального провадження та переходу до судових дебатів[2]. Такий підхід дав би змогу представнику органу пробації ознайомитися з матеріалами сторін і за потреби врахувати отримані відомості під час підготовки доповіді.

Крім того, важливе значення має належна взаємодія між судом і органом пробації, оскільки своєчасне передання документів є необхідною умовою підготовки досудової доповіді. З метою врегулювання цього питання наказом Державної судової адміністрації України та Міністерства юстиції України від 08 серпня 2024 року № 330/2393/5 затверджено Порядок електронної інформаційної взаємодії між уповноваженими органами з питань пробації та судами в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі. Цей Порядок передбачає обмін процесуальними та іншими документами в електронній формі через підсистему «Електронний суд»[3]. Таким чином, електронна взаємодія між судом і органом пробації отримала нормативне врегулювання, однак для належної підготовки досудової доповіді важливими залишаються своєчасне отримання необхідних відомостей і дотримання встановлених строків її складання.

Крім проблем підготовки, важливим є питання використання досудової доповіді під час судового розгляду. Відповідно до статті 314-1 КПК України, досудова доповідь складається за ухвалою суду для надання інформації про обвинуваченого, необхідної для вирішення питання про покарання. Водночас досудова доповідь не може використовуватися як доказ винуватості обвинуваченого [4]. Її висновки мають рекомендаційний характер, оскільки допомагають суду оцінити особу обвинуваченого та можливість його виправлення без ізоляції від суспільства, однак остаточне рішення щодо виду й міри покарання приймає суд з урахуванням усіх обставин кримінального провадження.

Показовою є постанова Верховного Суду від 26 травня 2026 року у справі № 345/5000/24, провадження № 51-3759км25. У цій справі захисник оскаржував вирок, посилаючись, зокрема, на те, що суд першої інстанції не врахував досудову доповідь органу пробації, оскільки її безпосередньо не досліджували в судовому засіданні. У доповіді зазначалося, що засуджений може виправитися без позбавлення чи обмеження волі за умови нагляду, проведення соціально-виховних заходів і виконання пробаційної програми «Подолання агресивної поведінки». Верховний Суд відхилив доводи захисника, оскільки у вироку суд послався на досудову доповідь, а її зміст був відомий як суду, так і стороні захисту. Суд дійшов висновку, що саме по собі не дослідження досудової доповіді в судовому засіданні за таких обставин не свідчить про порушення вимог кримінального процесуального закону [5].

Отже, належна підготовка досудової доповіді передбачає своєчасне збирання відомостей про обвинуваченого, достатній строк для її складання та взаємодію органу пробації із судом. Під час судового розгляду важливо враховувати рекомендаційний характер доповіді, оскільки вона містить інформацію про особу обвинуваченого та можливість його виправлення без ізоляції від суспільства. Урахування цих обставин сприятиме належному використанню досудової доповіді під час вирішення питання про призначення покарання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про пробацію : Закон України від 05.02.2015 № 160-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19 (дата звернення: 16.10.2026).

2. Білас І. Я. Деякі проблеми практики застосування інституту (досудової) пробації у кримінальному провадженні. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2024. № 4. С. 29–35. URL: https://lj.journal.kspu.edu/index.php/lj/uk/article/view/440 (дата звернення: 16.10.2026).

3. Про затвердження Порядку електронної інформаційної взаємодії між уповноваженими органами з питань пробації та судами в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі: наказ Державної судової адміністрації України та Міністерства юстиції України від 08.08.2024 № 330/2393/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v330_750-24(дата звернення: 16.10.2026).

4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 (дата звернення: 16.10.2026).

5. Постанова Верховного Суду від 26.05.2026 у справі № 345/5000/24, провадження № 51-3759км25. URL: https://reyestr.court.gov.ua/ (дата звернення: 16.10.2026)

Мирослів Дар'я Валентинівна,
здобувачка вищої освіти юридичного факультету
Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова,
Україна
Науковий керівник: ***Плисюк Іванна Григорівна,***
в.о. асистента кафедри кримінального права та процесу
Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова,
Україна

ПЕРЕХІД НА БІК ВОРОГА ЯК ФОРМА ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ: ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО – ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ

В умовах збройної агресії проти України особливого значення набуває питання кримінально-правової оцінки дій громадян України, які сприяють державі-агресору. Однією з форм таких діянь є перехід на бік ворога, передбачений ст. 111 Кримінального кодексу України. На практиці складність полягає не лише у встановленні факту співпраці з ворогом, а й у визначенні того, які саме дії свідчать про перехід на його бік, коли таке діяння вважається закінченим та як відмежувати його від інших кримінальних правопорушень.

Відповідно до ст. 111 КК України, державна зрада — це діяння, умисно вчинене громадянином України на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України [1]. Однією з передбачених цією статтею форм є перехід на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту. Однак законодавець не розкриває змісту поняття «перехід на бік ворога», що зумовлює необхідність звернення до наукових досліджень і судової практики.

В. І. Борисов розглядає перехід на бік ворога як активну поведінку особи, спрямовану на співпрацю з противником, зокрема шляхом виконання його завдань. Як приклад науковець наводить добровільну здачу військовослужбовця з метою подальшого сприяння збройним силам держави-агресора [2]. На інформаційний прояв переходу на бік ворога звертають увагу О. В. Зайцев та В. Р. Філіпенко, які зазначають, що він може полягати в передаванні інформації у письмовій, усній або конклюдентній формі [3]. Отже, перехід на бік ворога може виявлятися в різних діях, однак для кримінально-правової оцінки необхідно встановити їх конкретний зміст і спрямованість на допомогу противнику.

Перехід на бік ворога є кримінальним правопорушенням із формальним складом, тому вважається закінченим із моменту вчинення відповідних дій в інтересах ворога на шкоду Україні, незалежно від настання конкретних суспільно небезпечних наслідків.

Такий підхід відображено у постанові Верховного Суду від 2 квітня 2026 року у справі № 334/4071/23, провадження № 51-2756км25, розглядалася справа щодо громадянки України, яка під час окупації м. Енергодара добровільно працювала в незаконно створеному окупаційною владою органі міграційної служби та виконувала відповідні службові функції. Її дії було кваліфіковано за ч. 2 ст. 111 КК України як державну зраду у формі переходу на бік ворога. Верховний Суд зазначив, що такий перехід полягає в наданні безпосередньої допомоги ворогу та є закінченим із моменту вчинення конкретних дій у його інтересах на шкоду Україні. Як приклад Суд навів добровільне зайняття посад у незаконних органах влади на окупованих територіях, участь у ворожих воєнізованих формуваннях і передавання матеріальних ресурсів агресору. Водночас ознака «на шкоду Україні» характеризує спрямованість діяння, а не його фактичні наслідки, тому заподіяння конкретної шкоди для кваліфікації не є обов'язковим. Отже, для встановлення переходу на бік ворога визначальними є конкретні дії особи, їх спрямованість та прямий умисел, а не лише сам факт перебування на окупованій території [4].

Не менш важливим є питання відмежування державної зради у формі переходу на бік ворога від колабораційної діяльності, передбаченої ст. 111-1 КК України. Для цього необхідно насамперед зіставити фактичні дії особи з ознаками об'єктивної сторони відповідних складів кримінальних правопорушень. Наприклад, добровільне зайняття посади в незаконному судовому органі та виконання передбачених законом функцій за наявності всіх необхідних ознак охоплюється відповідною частиною ст. 111-1 КК України. Натомість вступ до збройних сил держави-агресора та участь у бойових діях проти України можуть свідчити про перехід на бік ворога за ст. 111 КК України. Отже, визначальним є не сам факт співпраці з противником, а конкретний спосіб учинення діяння та те, чи охоплюється він спеціальною нормою про колабораційну діяльність.

Цю проблему досліджують О. О. Дудоров та Р. О. Мовчан, які аналізують співвідношення державної зради й посадового колабораціонізму. Науковці зазначають, що виконання типових функцій на посадах, передбачених частинами 2, 5 і 7 ст. 111-1 КК України, охоплюється відповідними спеціальними нормами. Тому такі дії не потрібно додатково кваліфікувати за ст. 111 КК України лише на тій підставі, що вони здійснюються в інтересах окупаційної влади. Водночас, якщо особа, крім виконання відповідних посадових функцій, вчиняє окремі дії, які не охоплюються відповідною частиною ст. 111-1 КК України, але містять ознаки державної зради у формі надання допомоги в проведенні підривної діяльності проти України, необхідно вирішувати питання про кваліфікацію за сукупністю кримінальних правопорушень. Такий підхід дає змогу уникнути подвійної кримінально-правової оцінки тих самих дій і водночас забезпечити належну оцінку самостійних діянь особи [5].

Таким чином, можна зробити висновок, що перехід на бік ворога є формою державної зради за ст. 111 КК України, яка полягає в добровільних активних діях громадянина на користь противника. Склад кримінального правопорушення є формальним, тому воно вважається закінченим з моменту вчинення таких дій, незалежно від настання наслідків. Оскільки законодавець не розкрив цього поняття, для правильної кваліфікації та відмежування від колабораційної діяльності (ст. 111-1 КК України) необхідно встановлювати конкретні дії особи та обставини їх вчинення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 18 верес. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 15.10.2026).

2. Борисов В. Державна зрада: до визначення злочину та змісту протиправного діяння «перехід на бік ворога». Питання боротьби зі злочинністю.2025. № 49. С. 120–131.

3. Зайцев О., Філіпенко В. Перехід на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту як одна з форм учинення державної зради. Вісник луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. дідоренка.2017. № 1 (77). С. 53–54.

4. Постанова Верховного Суду від 02 квітня 2026 року у справі № 334/4071/23, провадження № 51-2756км25. URL: https://reyestr.court.gov.ua/

5. Дудоров О., Мовчан Р. Співвідношення посадового колабораціонізму і державної зради: теоретичні та правозастосовні аспекти. Питання боротьби із злочинністю. 2026. Т. 1, № 51. С.89-103.